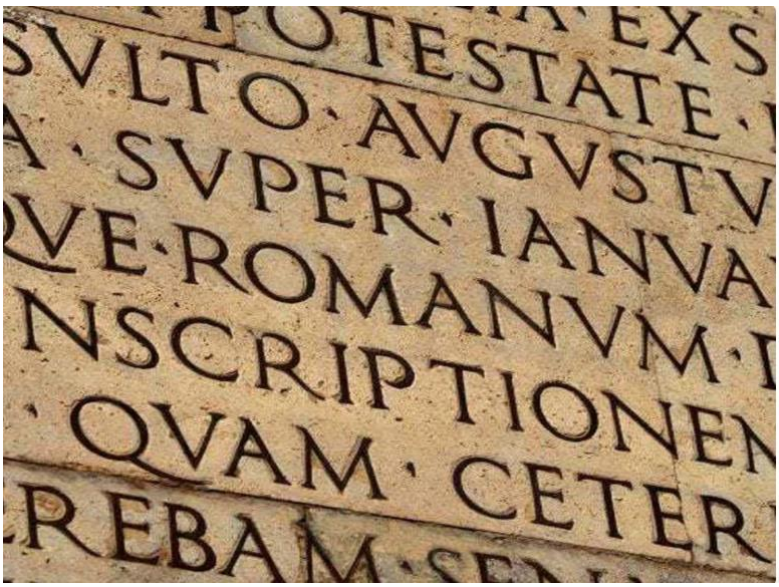
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Філологія» освітньо-професійних програм «Мова і література (англійська)», «Іспанська мова і література, англійська мова», «Німецька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Французька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Переклад (англійський)»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
протокол № …. від …..2026

Запоріжжя
2026

УДК 811.124(038)
Л272

Латинська мова : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія» освітньо-професійних програм «Мова і література (англійська)», «Іспанська мова і література, англійська мова», «Німецька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Французька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Переклад (англійський)»/уклад.: О. О. Павлюк. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2026. 128 с.

У посібнику подано в систематизованому вигляді програмний матеріал дисципліни «Латинська мова». До змісту включено фонетичний та граматичний матеріал із нормативного курсу латинської мови, питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу, вправи для закріплення та поглиблення знань з граматики, латинські тексти для граматичного аналізу і перекладу. Весь навчальний контент посібника розрахований на 15 аудиторних занять та 7 тем у межах самостійної роботи студентів. У додатках подано таблиці словотворення, особливості вживання відмінків, таблиці відмінкових закінчень іменників і особовий дієслівних форм.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія», які навчаються за освітньо-професійними програмами «Мова і література (англійська)», «Іспанська мова і література, англійська мова», «Німецька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Французька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Переклад (англійський)».

Рецензент
О. А. Каніболоцька, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри викладання другої іноземної мови

Відповідальний за випуск
О. А. Каніболоцька, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри викладання другої іноземної мови

	ЗМІСТ	
	ВСТУП……	**5**
Практичне заняття 1	**Тема 1.** Короткі відомості з історії латинської мови. Латинський алфавіт. Вимова голосних та дифтонгів, приголосних і буквосполучень. Наголос. Довгота і короткість голосних ……..	**8**
Практичне заняття 2	**Тема 2.** Дієслово (*Verbum*). Граматичні категорії дієслова. Поділ дієслів на дієвідміни. Словниковий запис дієслова. Визначення трьох основ дієслова. Наказовий спосіб (*Modus imperatīvus*). Наказовий спосіб теперішнього часу (*Imperatīvus praesentis actīvi*). Ствердна і заперечна форми наказового способу теперішнього часу. Наказовий спосіб майбутнього часу активного і пасивного стану (*Imperatīvus futūri actīvi et passīvi) ……*	**17**
Практичне заняття 3	**Тема 3.** Теперішній час дійсного способу активного стану *(Praesens indicatīvi actīvi*). Відмінювання дієслів у *Praesens indicatīvi actīvi …….*	**24**
Самостійна робота 1	**Тема 4.** Теперішній час дійсного способу пасивного стану *(Praesens indicatīvi passīvi*). Відмінювання дієслів у *Praesens indicatīvi passīvi ……..*	**26**
Практичне заняття 4	**Тема 5.** Іменник (*Nomen substantīvum*). Категорії іменника. Словниковий запис іменника. Визначення основи. I відміна (*Declinatio prima*). Відмінювання іменників I відміни. Дієслово *sum, fui, (-), esse* у теперішньому часі дійсного способу. Порядок слів у латинському реченні …….	**28**
Практичне заняття 5	**Тема 6.** II відміна (*Declinatio secunda*). Характеристика іменників II відміни. Роди іменників. Особливості відмінювання іменників II відміни. Прийменники, що вживаються з *Abl.,* з *Acc.*, з двома відмінками. Постпозитивне вживання прийменників *causa* і *gratia* з *Gen. ……..*	**34**
Самостійна робота 2	**Тема 7**. Прикметник (*Nomen adiectīvum*). Загальні відомості. Граматичні категорії прикметника, поділ на відміни. Запис прикметників у словнику. Прикметники I-II відміни (*Adiectīva declinatiōnum I-II*). Узгодження прикметників з іменниками. Система латинського займенника. Присвійні займенники. Займенникові прикметники ……..	**38**
Практичне заняття 6	**Тема 8.** Часи інфекта дійсного способу активного і пасивного станів, утворення, відмінювання, вживання (*Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi*. *Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi*). Трансформація актив-пассив. Дієслово *sum, fui, (-), esse* у минулому і майбутньому часах системи інфекта ……..	**44**
Самостійна робота 3	**Тема 9**. Займенник (*Pronōmen*). Особові займенники. Зворотний займенник. Вказівні займенники. Питальні, відносні, неозначені, заперечні займенники. Відмінювання займенників. Вживання займенників у реченнях ……..	**50**
Практичне заняття 7	**Тема 10.** III відміна (*Declinatio tertia*). Типи іменників III відміни. Словниковий запис іменників III відміни. Особливості відмінювання. Винятки іменників III відміни за формою та за родом ……..	**55**
Самостійна робота 4	**Тема 11.** Прикметники III відміни (*Adiectīva declinatiōnis III*). Класифікація прикметників III відміни. Характерні закінчення прикметників. Запис прикметників у словнику та визначення основи. Відмінювання прикметників III відміни. Узгодження прикметників III відміни з іменниками ……..	**60**
Практичне заняття 8	**Тема 12.** Ступені порівняння прикметників (*Gradus comparatiōnis adiectivōrum*). Синтаксис відмінків при ступенях порівняння прикметників……..	**63**

Самостійна робота 5	**Тема 13.** Прислівник (*Advebium*). Ступені порівняння прислівників) (*Gradus comparatiōnis advebiōrum*) ..……....	**69**
Практичне заняття 9	**Тема 14.** Часи системи перфекта активного стану (*Perfectum indicatīvi actīvi. Plusquamperfectum indicatīvi actīvi. Futūrum II indicatīvi actīvi*), утворення, відмінювання, вживання ..……....	**70**
Практичне заняття 10	**Тема 15.** Дієприкметник минулого часу пасивного стану (*Participium perfecti passīvi*). Часи системи перфекта пасивного стану (*Perfectum indicatīvi passīvi. Plusquamperfectum indicatīvi passīvi. Futūrum II indicatīvi passīvi*), утворення, відмінювання, вживання …….....	**76**
Самостійна робота 6	**Тема 16.** Дієслова, похідні від *sum, fui, (-), esse* (*бути*). ……..…..	**79**
Практичне заняття 11	**Тема 17.** IV відміна (*Declinatio quarta*). Особливості відмінювання іменників IV відміни. Деякі способи утворення іменників IV відміни. V відміна (*Declinatio quinta*). Основні ознаки та відмінювання іменників V відміни. Узагальнення латинської системи відмінювання ……..….	**82**
Практичне заняття 12	**Тема 18.** Неособові форми дієслова: *Participium. Supīnum. Gerundium. Gerundīvum. Infinitīvus* ……...	**87**
Самостійна робота 7	**Тема 19.** Числівник (*Numerāle*). Розряди числівників. Творення і відмінювання кількісних та порядкових числівників. Розділові і прислівникові числівники. Позначення ваги, об'єму, відсотків ……...	**94**
Практичне заняття 13	**Тема 20.** Синтаксичні звороти. Інфінітивний зворот *Accusatīvus cum infinitīvo.* Інфінітивний зворот *Nominatīvus cum infinitīvo* ……..	**100**
Практичне заняття 14	**Тема 21.** Синтаксичний зворот *(Ablatīvus absolūtus*) …….	**105**
Практичне заняття 15	**Тема 22.** Відкладні та напіввідкладні дієслова (*Verba deponentia et semideponentia*) ..……..……	**108**
Додаток 1	Словотворення ……..…….	**114**
Додаток 2	Синтаксис відмінків ……...……..…..	**118**
Додаток 3	Таблиця відмінкових закінчень ...……..…	**125**
Додаток 4	Таблиця особовий дієслівних форм……...…	**126**
	ЛІТЕРАТУРА ……...……	**128**

ВСТУП

Курс «Латинська мова» належить до циклу професійної підготовки спеціальності студентів освітньо-професійних програм «Мова і література (англійська)», «Іспанська мова і література, англійська мова», «Німецька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Французька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Переклад (англійський)».

Засвоєння основ латинської граматики, спеціальної лексики й греко-латинського словотворчого фонду забезпечує професійну термінологічну грамотність майбутніх філологів та сприяє підвищенню їхнього загальнокультурного рівня.

Метою курсу «Латинська мова» є підготовка майбутніх філологів на основі знання латинської мови до поглибленого вивчення сучасних європейських мов, античної та середньовічної літератури, мовознавства, а також теоретичних лінгвістичних дисциплін.

Проте метою курсу «Латинська мова» є не лише оволодіння здобувачами системою граматичних знань, лексичним мінімумом і крилатими висловами, а й у формуванні у них навичок самостійного пошуку та здатності результативно застосовувати набуті знання і навички у подальшій професійній діяльності.

Відповідно до силабусу навчальної дисципліни основними *завданнями* курсу є:

- засвоєння здобувачами освіти теоретичних знань з фонетики, морфології, синтаксису (частково) та словотворення латинської мови;
- формування знань про граматичні категорії дієслова, іменника, прикметника, займенника та числівника;
- формування і розвиток уміння відмінювати слова та визначати граматичні форми поза контекстом і в контексті;
- формування і розвиток навичок читання, перекладу зі словником (з латинської) й морфологічного аналізу латинських текстів;
- формування і розвиток умінь та навичок етимологічного та словотвірного аналізу латинських дериватів у сучасних європейських мовах;
- засвоєння не менше 100 сталих виразів (фразеологізмів наукового і загальновживаного змісту та крилатих виразів);
- оволодіння навичками самостійної роботи зі словником та новою лексикою.

Після опанування курсу здобувач має набути таких **компетентностей:** здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

- здатність проведення досліджень на належному рівні;
- здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії мови, що вивчаються;
- здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди мов(и), щовивчаються(ється), описувати соціолінгвальну ситуацію;

- здатність планувати та здійснювати наукові дослідження в галузі філології, перекладознавства та методики викладання іноземних мов на належному рівні

та досягти **програмних результатів навчання**:

- організовувати процес свого навчання й самоосвіти;
- використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності.
- знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мови (мов) і літератури (літератур), що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності;
- аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

Основними видами роботи з вивчення латинської мови є практичні заняття, самостійне опрацювання окремих граматичних тем та виконання індивідуального завдання, позааудиторна робота зі словником, переклад та аналіз текстів.

Це видання укладено відповідно до силабусу дисципліни «Латинська мова» для здобувачів освіти 1 курсу спеціальності «Філологія». У посібнику представлено 15 блоків контенту для аудиторної і 7 тем, рекомендованих для самостійного опрацювання здобувачами освіти. У додатках розміщено дані про латинське словотворення, особливості вживання відмінків латинської мови, таблиці відмінкових закінчень і схеми творення особових дієслівних форм, призначені для полегшення граматичного аналізу речень. Для закріплення граматики вміщено вправи, що розвивають та поглиблюють теоретичні знання. Речення й тексти дібрано відповідно до граматичних тем, що вивчаються, і вони ілюструють відповідні граматичні явища латинської мови. Систематичне повторення латинських слів на заняттях забезпечує їх глибше засвоєння. Речення та тексти для аналізу і перекладу містять не лише граматичні явища, що вивчаються, а також надають відомості про культуру античного світу, що сприяє реалізації завдань загальнокультурного розвитку студентів та формуванню їхніх естетичних цінностей.

Латинська мова завдяки чіткій побудові граматичних конструкцій сприяє розвитку умінь і навичок логічного мислення, а її опанування полегшує засвоєння сучасних європейських мов та поглиблює розуміння української мови.

Граматичний матеріал латинської мови представлено в посібнику в таблицях і схемах, що сприяє кращому розумінню складних правил, полегшує запам’ятовування, візуалізує взаємозв’язки між елементами мови, допомагає швидше орієнтуватися в інформації та формує міцну граматичну компетенцію для правильного використання мови. Такий підхід робить вивчення граматики латинської мови більш доступним, структурованим та ефективним для здобувачів освіти. .

Історичні обставини склались так, що латинська мова втратила свою комунікативну функцію, проте вона зберегла величезне освітнє та історичне значення, ставши цінним джерелом загальнолюдської культури та містком між

античністю і сучасністю. Курс латинської мови призначений не лише для ознайомлення з мовною системою, а й для формування в майбутніх філологів культури філологічного аналізу першоджерел, написаних нерідною мовою. Вправи на переклад складаються з окремих речень та уривків, узятих з оригінальних творів латинських авторів, переважно класичного періоду, а також із адаптованих або штучних зв'язних текстів, включених до хрестоматійного матеріалу найбільш авторитетних підручників з латинської мови. Такий добір текстового матеріалу обумовлений необхідністю, з одного боку, ознайомити студентів із природою та характером автентичної латини, а з іншого – прищепити навичку роботи зі зв'язним текстом, у якому поєднуються різні особливості вивченої мови.

При укладанні посібника та підборі окремих речень та текстів для перекладу використовувались апробовані протягом останніх десятиліть підручники з латинської мови українських та зарубіжних авторів.

Перелік позначок

 – пояснення теоретичного матеріалу

 – важлива інформація, на яку треба звернути увагу

 – питання для самоконтролю

 – вправи

Тема 1. Короткі відомості з історії латинської мови. Латинський алфавіт. Вимова голосних та дифтонгів, приголосних і буквосполучень. Наголос. Довгота і короткість голосних.

 Латинська мова (*Lingua Latīna*) належить до так званих літературно-історичних мов. Її називають «мертвою», як і деякі інші мови, оскільки нині не існує народу, якому б вона була рідною, який би спілкувався нею в повсякденному житті. Проте знання основ латинської мови завжди вважалось ознакою високої культури людини та її освіченості. До нашого часу актуальними залишаються слова римського оратора, філософа й письменника Цицерона: *Non tam praeclāre est scīre Latīne, quam turpe nescīre.* – Не так похвально знати латинську мову, як ганебно не знати її.

Латинська мова бере свої витоки з території Лаціум (*Latium*), саме від цього топоніма походить назва мови, якою розмовляли в центральній частині Апенінського півострова, яка почала заселятись у другій половині **II** тисячоліття до н.е. На узбережжі річки Тибр у **753** р. до н.е. було засновано місто Рим (*Roma*), яке з часом стало центром величезної рабовласницької держави – Римської імперії. Разом з оскською та умбрською мовами латинська належить до італійської групи індоєвропейських мов. Поряд із цими мовами на території сучасної Італії розмовляли етруською, кельтською, грецькою та іншими мовами.

Після численних завоювань латинів утворилася величезна Римська імперія, на щемлях якої латинська мова поширилася як державна. На початок нашої ери латина розповсюдилась на територіях сучасної Іспанії, Португалії, Франції, Швейцарії, Нідерландів, частини Німеччини, південної Англії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Македонії, Болгарії, Албанії, Греції, Туреччини, Лівану, Сирії, Палестини, Єгипту, Лівії, Тунісу, Алжиру та острова Сицилія. У процесі колонізації та романізації римські воїни, моряки, втікачі-раби, а також вчителі, оратори розповсюджували латинську мову, насаджували її силою декретів і зброї, перетворивши на панівну мову великої Римської імперії.

Мови підкорених племен і народів протягом майже п’яти століть – до падіння Римської імперії у **476** р. н. е. – зазнавали потужного впливу латинської мови. Водночас і латина збагачувалася внаслідок зворотного впливу мов підкорених народів, зокрема етруської та грецької, особливо після підкорення Греції Римом у **146** р. до н.е. Грецька мова була другою мовою імперії, а двомовність була характерним явищем римського життя.

Найдавніші пам’ятки про латинську мову належать до VI ст.до н.е. Літературна латинська мова формується у III ст.до н.е. у період стримкого росту могутності Риму

Перший період у розвитку латинської мови традиційно називають **архаїчним**; він представлений порівняно невеликою кількістю написів. До цього періоду належить також літературна творчість Плавта, Теренція, Катона Старшого та ін.

Другий період називається **класичним**, або періодом «**золотої латини**»,

і датується I ст. до н.е. – I ст. н.е. У цей час відбувається становлення літературної мови та з'являються найяскравіші зразки римської літератури різних жанрів. До цього періоду належить творчість Вергілія, Овідія, Горація, Цицерона, Лукреція, Катулла, Лівія, Тібулла, Проперція та ін.

Третій період називають **постклассичним** («**срібна латина**»), у цей час призупиняється розвиток фонетичної та граматичної систем літературної мови. Літературна мова поступово віддаляється від розмовної. До цього періоду належить творчість Сенеки, Петронія, Марціала, Плінія Молодшого, Ювенала, Тацита.

Із поступовим занепадом Римської імперії та набуттям автономії окремими територіями посилюється процес диференціації розмовної латини. Настає **четвертий період** – розпад латинської мови на окремі романські мови.

В епоху **Середньовіччя** латина перестає бути розмовною мовою (цю нішу заповнюють романські мови), проте вона не зникає безслідно, а продовжує функціонувати в суспільно-політичній та культурній сферах – у науці, дипломатії, медицині, юриспруденції.

Від того моменту, коли Західна Римська імперія внаслідок Великого переселення народів розпалася на окремі провінції, диференціація усної латини стала ще виразнішою. Її остаточним результатом було формування нових мов – так званих **романських мов**, які поступово виробили власні літературні традиції й донині є прямими нащадками стародавньої латини в її спрощеній, нелітературній формі.

Зокрема, на території давньої Галлії виникли провансальська мова (на півдні) та французька (на півночі); в Іспанії – іспанська, каталонська й португальська; в Італії – італійська та сардинська; у Гельветії (сучасній Швейцарії) – ретороманська мова, Дакії (нижній Дунай) – румунська, в Африці латина була ліквідована під натиском арабів, а в Далмації – витіснена слов'янами.

Що ж до долі літературної, класичної латини, то її знання, різною мірою спотворене іншомовними впливами (неоднаковими в різних країнах), у Середньовіччі вважалося знанням міжнародної, церковної, наукової та адміністративної мови. Епоха Відродження характеризується поверненням до нормативної класичної латини часів Цицерона й Вергілія. Водночас розквіт національних літератур у країнах Європи, що відбувався саме в цей період, став зародком нового етапу занепаду латини, яка, починаючи з епохи Просвітництва, швидкими темпами витісняється з різних сфер суспільного життя. Унаслідок цього сьогодні вона зберігається передусім як мова Католицької церкви.

Разом із тим латинська мова й нині використовується в медицині, юриспруденції, агрономії, хімії та інших галузях знань. Вона також є державною мовою Ватикану.

Однак, попри те що сьогодні латина майже не відіграє безпосередньої практичної ролі, не можна забувати, що вся європейська, а отже й західна цивілізація на початку свого становлення та протягом кількох наступних століть послуговувалася саме латиною як міжнародною мовою. Саме нею

формулювалися думки й почуття, які вважалися гідними письмової фіксації. Унаслідок цього весь гуманістичний доробок Західної Європи глибоко просякнутий впливом латинської мови.

Із глибин століть дійшли до нас афоризми латинських авторів. Вони використовуються у нашому повсякденному спілкуванні, трапляються в художній і науковій літературі, в юридичній та дипломатичній практиці. Деякі з цих афоризмів стали гаслами держав, спілок, товариств, учених і політичних діячів: *Noli nocēre!* – Не нашкодь! (гасло медиків і фармацевтів); *Citius, altius, fortius!* – Швидше, вище, сильніше! (гасло Олімпійських ігор); *Gens una sumus* – Ми – єдине плем'я (гасло шахістів); *Similia similībus curāntur* – Подібне лікується подібним (кредо гомеопатії) та інші. Багато латинських літературних висловів, прислівїв, приказок стали «крилатими» і становлять світову скарбницю мудрості.

Особливо виразно вплив латинської мови виявляється у філології – науці про мову й літературу європейських суспільств. Оскільки ці суспільства, цивілізаційний розвиток яких є безпосереднім продовженням греко-римської традиції, від самого початку й упродовж тривалого часу користувалися латиною як засобом художньої та наукової творчості, серйозне вивчення таких культурних надбань, як література, історія чи право, без принаймні елементарного ознайомлення з латинською мовою є неможливим.

Латинська мова – ключ для вивчення романських і германських мов. Романські мови (французька, іспанська, італійська, румунська, португальська, рето-романська) походять від народної (розмовної) латинської мови. Історія романських мов починається з затуханням латини. Не можна пояснити виникнення жодної граматичної форми чи категорії романських мов, не посилаючись на латинську мову. Основним джерелом збагачення німецької лексики в історичний період розвитку була латинська мова. Англійська мова запозичила з латинської значну частину свого лексичного запасу, що є цінним матеріалом для вивчення.

Багато латинських слів, що належать до різних сфер людської діяльності, стали інтернаціональними: *календар, консенсус, спонсор, альтернатива, пріоритет, меморіальний, менталітет, плюралізм, альтруїзм, амбулаторія, консиліум, інструмент, реакція, експеримент, лабораторія, аудиторія, конференція, семестр, екзамен, корпус, факультет, ректор, декан, бакалавр, магістр, студент, аспірант, асистент, доцент, професор, конспект, стипендія, семінар, лекція, інститут* та інші.

Отже, латинська мова є потужним інструментом і допоміжним засобом у вивченні сучасних європейських мов. Значна кількість мов світу базується на латині, або містить велику кількість запозиченої з латини лексики. Вивчення латинської мови сприяє опануванню інших мов, розвитку так званого граматичного мислення, а ознайомлення з латинськими текстами збагачує словниковий запас, спонукає до урізноманітнення лексики в усному й писемному мовленні рідною та іноземними мовами, уживання афористичних висловів і прояву творчості.

Латинський алфавіт (Abecedarium latīnum)

Буква	Назва	Вимова	Приклади	Українська транскрипція	Переклад
Aa	а	**а**	accessorius	аксессо́ріус	додатковий
Bb	бе	**б**	bellum	бе́ллюм	війна
Cc	це	**[к]** **[ц]**	crimen civis	кри́мен ці́віс	злочин громадянин
Dd	де	**[д]**	deus	де́ус	бог
Ee	е	**[е]**	extractum	екстра́ктум	екстракт, витяжка
Ff	еф	**[ф]**	fortūna	форту́на	щастя, доля
Gg	ге	**[г]**	gens	генс	народ
Hh	га	**[г]**	historia	гісто́ріа	історія
Ii	і	**[і]** **[й]**	institutum ius	інстіту́тум юс	інститут право
Jj	йота	**[й]**	jus	юс	право
Kk	ка	**[к]**	Kalendae	кале́нде	календи
Ll	ель	**[л]**	linea	ли́нея	лінія
Mm	ем	**[м]**	minister	міні́стер	слуга
Nn	ен	**[н]**	nota	но́та	позначка
Oo	о	**[о]**	operatio	опера́ціо	операція
Pp	пе	**[п]**	pater	па́тер	батько
Qq	ку	**[к]** **qu [кв]**	questio	кве́стіо	допит
Rr	ер	**[р]**	regio	ре́гіо	область
Ss	ес	**[с]** **[з]**	status casus	ста́тус ка́зус	стан відмінок
Tt	те	**[т]**	terra	те́рра	земля
Uu	у	**[у]**	unus	у́нус	один
Vv	ве	**[в]**	victoria	вікто́ріа	перемога
Xx	ікс	**[кс]** **[кз]**	lex exemplar	ле́кс екзе́мпляр	закон зразок
Yy	іпсилон	**[і]**	systēma	сісте́ма	система
Zz	зета	**[з]** **[ц]**	zona Zincum	зо́на ці́нкум	зона, пояс цинк

Латинський алфавіт до I ст. до н.е. складався з 21 букви. У класичну епоху римської культури (I ст.до н.е. – початок I ст.н.е.), у період найінтенсивнішого проникнення в римське життя грецької культури, до складу латинського алфавіту увійшли букви **Y** (іпсилон) і **Z** (зета), які застосовувалися лише в словах грецького походження і розглядались по суті як «грецькі букви». Згодом специфічна вимова цих звуків втратилась, однак літери залишилися в ужитку, вказуючи на грецьке походження слова.

У латинському алфавіті класичної епохи були відсутні букви **J** та **U**, роль яких виконували відповідно **I** та **V**. Введення до алфавіту букв **J** та **U** та їх розрізнення з буквами **I** та **V** відбулося лише у XVI ст. Зараз при виданні словників і творів римських авторів буква **U** використовується наряду з **V**, у той час як **J** іноді ігнорується видавцями, і в такому випадку використовується буква **I**.

Буква **K** у римлян рано була витіснена із ужитку буквою **C**.

Буква **Ww** трапляється в сучасній латинській анатомічній, фармацевтичній, біологічній термінологіях у словах, запозичених з інших мов.

До I-II ст. н.е. в латинській писемності використовувалися лише прописні (великі) букви. Рядкові букви формуються у III-VI ст., але сучасну форму приймають лише у X ст. нашої ери. З прописної букви традиційно пишуться власні імена, а також назви народів, місяців і прикметники та прислівники, що від них утворилися.

У латинській мові з великої літери пишуться власні імена, назви місяців, народів і племен, прикметники і прислівники, утворені від назв народів, географічні назви, *наприклад*: **Celsus** – *Цельс*, **Asia** – *Азія,* **Roma** – *Рим*, **Romāni** – *римляни*, **September** – *вересень*, **Latīne** – *по-латинськи*, **Latīnus** – *латинський*.

Голосні. Дифтонги і диграфи

Шість голосних літер **a, e, i, o, u, y** передають 12 голосних звуків:
шість довгих: **ā, ē, ī, ō, ū, ȳ;** шість коротких: **ă, ĕ, ĭ, ŏ, ŭ, ў.**

Діакритичні знаки довготи (¯) і короткості (˘) римляни не писали, їх придумали античні граматики для учнів.

Довгота і короткість визначають місце наголосу в слові і слугує також засобом: 1) розрізнення смислу слова **ōs** *«рот»,* **ŏs** *«кістка»;* **mālum** *«яблуко»,* **mălum** *«зло»;* 2) для вираження граматичної форми: **fŭgit** *«він біжить»,* **fūgit** *«він утік»* ; **frūctūs** *«плід»,* **frūctŭs** *«плоди»;* **vita** *«життя»,* **vitā** *«життям»*.

I – позначає голосний звук **[i]** та приголосний звук **[й]**: **i** перед приголосними вимовляється, як український **[і]**: **ignis** [іґніс] – *вогонь*: на початку слова або складу перед голосним як український **[й]**: **ianua** [йáнуа] – *двері*, **ius** [йус] – *право*, **iniuria** [інйýрйа] – *несправедливість*; у середині слова між двома голосними: **maior** [мáйор] – *більший*.

Дифтонги – два голосних звуки, що вимовляються, як один склад.
au – [**ay**] **aurum** [áурум] – *золото*;
eu – [**ey**] **Eurōpa** [Еурóпа] – *Європа*;
при приєднанні закінчень **-us** і **-um** до основи слова, яка закінчується на **e**, дифтонгізація не відбувається: idone**us** [і-дó-не-ус], idone**um** [і-дó-не-ум].

Диграфи – два голосних, що вимовляються як один звук (за правилами середньовічної латини).
ae – [**e**] **praemium** [прéміум] – *нагорода*;
oe – [**e**] **poena** [пéна] – *покарання*.

☝ **NB!** Якщо **ae** і **oe** вимовляються окремо, то над **e** ставиться знак довготи (¯), або дві крапки **(¨)** (**трема)**: **poēma** [поéма] – *поема*, **poëta** [поéта] – *поет,* **aloë** [áлое] – *алое*. **Трема** (¨) показує, що голосний **вимовляється окремо**, а не зливається з попереднім у дифтонг.

Приголосні. Сполучення приголосних

C вимовляється як **ц** і **к**. **Ц** – якщо **C** стоїть перед **e, i, y, ae, oe, eu:**

circŭlus [ціркулюс] – *коло*; **centum** [цéнтум] – *сто*;
Cyprus [Ціпрус] – *Кіпр*; **Caesar** [Цéзар] – *Цезар*;
coena [цéна] – *обід*.

K – перед **a, o, u, au, приголосними:**

carcer [кáрцер] – *в'язниця*; **color** [кóльор] – *колір*;
causa [кáуза] – *причина*; **decretum** [декрéтум] – *постанова*.

☝ **NB!** У класичний період літера **C** завжди читалася як [**к**] **Cicĕro** [Кікеро].

G – вимовляється як український [**ґ**]: **gradus** [грáдус] – *ступінь, крок*.
H – вимовляється як український [**г**]: **honor** [гóнор] – *честь.*
L – вимовляється м'яко: **anĭmal** [áнімаль] – *тварина;*
lapsus [ляпсус] – *помилка*;
lux [люкс] – *світло*.
S – вимовляється як [**с**]: **semestris** [семéстріс] – *півріччя*. У позиції між двома голосними або між голосним, з одного боку, і приголосним **m** або **n**, – з іншого, **s** вимовляється, як український **[з]**: **rosa** [рóза] – *троянда*;
petrōsus [петрóзус] – *кам'янистий*;
suspensio [суспéнзіо] – *суспензія*.
S, що стоїть після префікса на початку кореня, вимовляється, як український звук **[с]**: **designatio** [десіґнáціо] – *позначення*;
consistentia [консістéнція] – *консистенція*.
Проте у префіксах **dys-**, **des-** літера **s** перед голосним читається, як **[з]**:
dysenterīa [дізентерíа] – *дизентерія*;
desinfectio [дезінфéкціо] – *дезінфекція*.
T– вимовляється як український [**т**]: **tempus** [тéмпус] – *час*.
X – вимовляється як [**кс**]: **rex** [рекс] – *цар*, **x** – між голосними вимовляється як [**кз**]: **exercĭtus** [екзéрцітус] – *військо*.
Z – трапляється в словах грецького походження і вимовляється як [**з**]: **zona** [зóна] – *зона*; **zodiācus** [зодіáкус] – *зодіак*. У словах негрецького походження **z** читається як **[ц]**: **Zincum** [цíнкум] – *цинк*; **influenza** [інфлюéнца] – *інфлюенца*.

Сполучення приголосних

Сполучення з літерою **h** трапляються в словах грецького походження:
ch – [**х**]: **schola** [схóля] – *школа*;
ph – [**ф**]: **philosophia** [фільозóфіа] – *філософія*;

rh – [**р**]: **rhythmus** [рі́тмус] – *ритм;*
th – [**т**]: **theatrum** [теа́трум] – *театр*.
Буквосполучення
ngu – перед голосним, вимовляється як **[нгв]**: **lingua** – [лі́нгва] – *мова*;
qu – перед голосним вимовляється як **[кв]**: **quadrātum** – [квадра́тум] – *квадрат*; **aqua** – [а́-ква] – *вода*;
su перед голосним вимовляється як [**св**]: **consuetūdo** – [консвету́до] – *звичка*, але [**су**] в слові **suus** [суус] – *свій;*
ti – перед голосним вимовляється [**ці**]: **natio** – [на́ціо] – *нація* або [**ті**] після **s, t, x**: **bestia** – [бе́стіа] – *звір*;
ti вимовляється як [**ті**], якщо на нього падає наголос, або перед ним стоїть **n**:
totīus [тотіус] – родовий відмінок однини від **totus** – *цілий;*
montium [мо́нтіум] – *гір* – родовий відмінок множини від **mons** – *гора*;
mentium [ме́нтіум] – *думок* – родовий відмінок множини від **mens** – *думка*;
у вищому ступені порівняння прикметників (середнього роду) і прислівників: **sapientius** [сапіе́нтіус] – *мудріше* (сер. рід); **citius** [ці́тіус] – *швидше*, **altius** [а́льтіус] – *вище*; **fortius** [фо́ртіус] – *сильніше*.

Буквосполучення **di, ti, ni** вимовляються твердо.

☝ **NB!** Сполучення **muta cum liquĭda.** Німі приголосні **p, b, d, t, c, g,** сполучаючись з плавними **l, r,** утворюють групу неподільних приголосних (**bl, br, pl, pr, tl, tr, cl, cr, gl, gr, dl, dr**).

Поділ на склади

Число складів у латинській мові відповідає числу голосних звуків. Склад, який закінчується на голосний, вважається **відкритим**. **Закритим** вважається склад який закінчується на приголосний. **Склади рахуються з кінця слова**:
mo-nu-men-tum, ra-ti-o
4 3 2 1 3 2 1

Поділ на склади відбувається

1) між двома голосними: sci-en-ti-a;
4 3 2 1
2) між голосним та поодиноким приголосним: do-mus; між дифтонгом та поодиноким приголосним: cau-sa; 2 1
2 1
3) у групі приголосних:
а) між двома приголосними: lec-ti-o, ses-si-o,
3 2 1 3 2 1
але перед сполученням **muta cum liquĭda**: pa-tri-a;
3 2 1
б) у групі з трьох приголосних – перед останнім: sanc-tus, але перед сполученням **muta cum liquĭda**: doc-trī-na; 2 1
3 2 1
5) префікси виділяються: de-scen-do.

3 2 1

Наголос

☝ **NB!** На перший склад від кінця слова наголос ніколи не падає!

Наголос ставиться на **другому складі від кінця** слова, якщо він **довгий** або **закритий**: a-′mī-cus, ma-′gis-ter.

3 2 1 3 2 1

Якщо другий склад від кінця слова **короткий,** або **відкритий,** наголос переноситься на **третій склад**:

′fe-mĭ-na, prae-′si-di-um, ′ar-bĭ-ter.

3 2 1 4 3 2 1 3 2 1

Довгота і короткість складу

І. Правила довготи (Наголос на другому складі від кінця слова)

1. Голосний довгий, якщо над ним стоїть знак довготи (¯) (природна довгота):

natūra – na-′tu-ra – *природа*; **longitūdo** – lon-gi-′tu-do – *довжина*.

2. Дифтонги і диграфи завжди довгі: **diaeta** – di-′ae-ta – *дієта,* **gangraena** – gan-′grae-na – *гангрена*.

3. Голосний довгий за положенням, якщо він стоїть перед двома і більше приголосними: **fundamentum** – fun-da-′men-tum – *основа*; **procēssus** – pro-′ces-sus – *відросток*.

4. Голосний завжди довгий перед приголосними **x** або **z: reflexus** – re-′fle-xus – *рефлекс*; **oryza** – o-′ry-za – *рис*.

ІІ. Правила короткості (Наголос на третьому складі від кінця слова)

1. Голосний короткий, якщо над ним стоїть знак короткості (˘) (природна короткість): **littĕra** – ′lit-te-ra – *буква*; **numĕrus** –′nu-me-rus – *число*.

2. Голосний перед голосним короткий: **obligatio** – ob-li-′ga-ti-o – *зобов'язання*; **praemium** –‘prae-mi-um – *нагорода,* **iustitia** – ius-′ti-ti-a – *справедливість*.

3. Голосний короткий перед **h** і сполученнями **ch, ph, th, rh, sch: contrăho** – ′con-tra-ho – *я стягую*, **Elĕphas** – ′e-le-phas – *слон,* **philosŏphus** – phi-′lo-so-phus – *філософ.*

4. Перед сполученням німих приголосних із плавними: **b, p, d, t, c, g** з **l** або **r (bl, br, pl, pr, tl, tr, cl, cr, gl, gr, dl, dr)** голосний може залишатися коротким або бути довгим в залежності від початкової довготи чи короткості: **cerĕbrum** – ′ce-re-brum – *мозок;* **centimĕtrum** – cen-′ti-me-trum – *сантиметр*, **Ephĕdra** – ′e-fe-dra – *Ефедра*, але: **cicātrix –** ci-′ca-trix – *рубець*, **salūbris** – sa-′lu-bris – *цілющий.*

Якщо довготу і короткість складу за положенням визначити неможливо, слід звернутись до словника, де довгота позначається знаком ¯, а короткість – ˘.

Питання для самоконтролю

1. Скільки букв у латинському алфавіті?
2. Скільки голосних звуків у латинській мові?
3. Що таке дифтонг? Скільки дифтонгів у латинській мові? Як вони вимовляються?
4. Що таке дограф? Скільки дографів у латинській мові? Як вони вимовляються?
5. Що означають діакритичні знаки (¯) та (˘)? Для чого їх ставлять?
6. Коли буква C вимовляється як [ц]? Як ще вона може вимовлятись? В яких позиціях?
7. Які літери можуть вимовлятись як [з]? В яких позиціях?
8. В яких буквосполученнях літера U може вимовлятись як [в]?
9. Як може вимовлятись літера X?
10. Які літери та буквосполучення свідчать про грецьке походження слова?
11. Як визначити кількість складів у латинському слові?
12. Які склади можуть наголошуватись у багатоскладовому слові?
13. Як визначається довгота чи короткість голосних?
14. Які правила довготи і короткості другого складу від кінця слова?
15. В яких випадках наголошується третій склад від кінця слова?

ВПРАВИ

I. ***Прочитайте слова. Поясніть вимову дифтонгів і дографів:***

aetas, auditorium, causa, proelium, poēta, praetor, vae, aes, praesens, poena, nauta, praemium, praesidium, quae, aër, aera, Graecus, coërcēre, saepe, Eurōpa, Aegēus, Aegyptus, Caucăsus, aeternus, aegrōtus, gangraena, coelum, aloë, aeger, auris, taurus, auctor, neuter, coëmptio, caeruleus, caeremonia, laurus, praeda, caelum, autumnus.

II. ***Прочитайте слова. Поясніть правила вимови приголосного*** **C:**

aedificium, Cicĕro, Cato, copia, civis, saecŭlum, punctum, receptum, crimen, dictātor, cursus, agricŏla, occīdo, cognōmen, prospectus, cellŭla, nascor, candidātus, caecus, cognosco, caelum, Caesar, intellectus, participium, curator, scio, cor, vinco, dictor, coepi, dico, pactum, cibus, doctor, docens, vicīnus, victoria, conflictus, credo, corpus, disciplīna, scribo, secundus, curo, cicātrix, ocŭlus, cutis, carcer, acer, acris.

III. ***Прочитайте слова. Поясніть вимову приголосних*** **S і X*:***

Asia, discussio, illusio, basilĭca, sensus, mos, lex, bis, gens, praesidium, plus, senex, exercĭtus, exemplum, miser, secundus, honestus, usus, scribo, disco, musca, silva, si, nisi, desertor, sed, semper, casus, senātus, ferox, rosa, mensis, primus, exĭtus, extra, dexter, Xerxes, sextus, visus, exemplar, sociālis, externus, sacrificium, saltus, basis, status, suprēmus, extremĭtas, appendix, sanus, sapiens, fossa, experimentum, fundus.

IV. ***Прочитайте слова. Поясніть вимову сполучення*** **TI**:

antiquus, Latium, bestia, natio, obligatio, prudentia, distantia, ostium, gratia, titŭlus, testis, stultitia, vitium, donatio, mixtio, actio, sanctio, stipendium, participium, citius, spatium, iustitia, combustio, substantia, otium, Bruttium, Tilia, luitio, mentium, altius.

V. ***Прочитайте слова. Поясніть вимову буквосполучень*** **CH, PH, TH, RH:**

Achīlles, chirurgus, phalanx, Themis, architectus, elephāntus, schema, labyrinthus, authentĭcum, delphīnus, schola, triumphus, rhetorĭca, symphonia, Carthăgo, thesaurus, hostis, Gracchus, Pyrrhus, sphaera, Promētheus, Sophŏcles, Boristhenes, physiolŏgus, charta, rhythmus, Mentha, thermomĕtrum, Phoebus, thea, sacchărum, phosphorĭcus, thema, philolŏgus, mathematĭca, hymnus, arachis, psychologia.

VI. ***Прочитайте слова. Поясніть вимову буквосполучень*** **SU, NGU, QU**:

lingua, Suebi, qui, quod, colloquium, singulāris, aequus, propinquus, pinguis, quadrātum, angŭlus, qualificatio, suavis, quantum, aquarium, quorum, consuetūdo, suasoria, summa, substantia, quamquam, qualĭtas, Sequāni, quartus, quaestor, quodlĭbet, pinguesco, quinque, aequālis, quercus, aqua, aquaeductus, aquĭla, equus.

VII. ***Прочитайте слова, поділіть їх на склади. Поясніть правила наголосу***:

agricultūra, alĭbi, Alexander, intervallum, gloria, fabŭla, littĕra, agricŏla, collectio, Lacedaemonius, qualĭtas, quantum, liquĭdus, sequester, unguis, lector, respublĭca, Romāni, Helĕna, Titus Livius, Pythia, Pythagŏras, Daedălus, Germānus, hora, syllăba, declāro, hypertonĭcus, humānus, arēna, Homērus, Cicĕro, collēga, Athēnae, poēta, machĭna, amīca, Corsĭca, domĭnus, delphīnus, candĭdus, datīvus, digĭtus, bibliothēca, valĭdus, occĭdo, antīquus, Iuppĭter, persōna, incŏla, Eurōpa, atŏmus, Octōber, saecŭlum, fortūna, tabŭla, accūso, divĭdo, circŭlus, edūco, edŭco, gubernātor, diurnus, oceănus, Demosthēnes, Democrĭtus, Heraclītus, adverbium, argumentum, salūber, pericŭlum, genetīvus, substantīvum, Italĭcus, Vercingetŏrix, vestimentum, spectacŭlum, Epicūrus, manipŭlus, Syracūsae, adiutorium, lacrĭma, Spartānus, Thermopўlae, audītor, iuventus, muscŭlus, musculāris, periŏdus, mixtūra, mittĕre, habēre, persuasio, puella, diabŏlus, augustus, visuālis, ianua, beātus, nihil.

Тема 2. Дієслово (*Verbum*). Граматичні категорії дієслова. Поділ дієслів на дієвідміни. Словниковий запис дієслова. Визначення трьох основ дієслова. Наказовий спосіб (*Modus imperatīvus*). Наказовий спосіб теперішнього часу (*Imperatīvus praesentis actīvi*). Ствердна і заперечна форми наказового способу теперішнього часу. Наказовий спосіб майбутнього часу активного і пасивного стану (*Imperatīvus futūri actīvi et passīvi).*

Граматичні категорії дієслова:

Tempus (час):

Система інфекта :	Система перфекта :
1. Praesens	**1. Perfectum**
2. Imperfectum	**2. Plusquamperfectum**
3. Futūrum I	**3. Futūrum II**

Modus (спосіб):

Indicatīvus	**Imperatīvus**	**Coniunctīvus**
дійсний спосіб	наказовий спосіб	умовний спосіб

Genus (стан):

Actīvum	**Passīvum**
активний стан	пасивний стан

Numĕrus (число):

Singulāris	**Plurālis**
однина	множина

Persōna (особа):

Prima	перша
Secunda	друга
Tertia	третя

Крім особових форм у латинській мові вживаються **неособові форми** дієслова: **infinitīvus, participium, gerundium, gerundīvum, supīnum**.

Coniugatio (дієвідміна)

Латинські дієслова поділяються на **чотири дієвідміни** за закінченням основи інфекта.

Якщо від дієслів у неозначеній формі відкинути закінчення **-re** (I, II, IV дієвідміни), **-ĕre** (III дієвідміна), то ми отримаємо основу інфекта.

Дієвідміна		Infinitīvus	Основа інфекта	Закінчення основи інфекта	Praesens indicatīvi actīvi (Pers.1 sing.)
I	**-āre**	**laudā-***re – хвалити*	laudā-	ā	laud~~ā~~+o=laudo
II	**-ēre**	**docē-***re – навчати*	docē-	ē	**doce**-o
III a	**-ĕre**	**divĭd-***ĕre – ділити* **stru-***ĕre – будувати*	divĭd- strŭ-	приголосний / ŭ	**divĭd**-o **stru**-o
III b	**-ĕre**	cap-*ĕre – хапати*	capĭ-	ĭ	**capi**-o
IV	**-īre**	**audī-***re – слухати*	audī-	ī	**audi**-o

Основи й основні форми дієслова

Усі особові та неособові форми дієслова утворюються від трьох основ, які визначаються за словниковою формою дієслова.

У словнику подаються чотири основні форми дієслова:

divĭdo, divīsi, divīsum, dividĕre – III – *поділяти.*

I. **Praesens indicatīvi actīvi** (persōna prima, singulāris) – 1-а особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану: **divĭdo –** *я поділяю*.

II. **Perfectum indicatīvi actīvi** (persōna prima, singulāris) –1-а особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу активного стану: **divīsi –** *я поділив*.

III. **Supīnum** (віддієслівний іменник середнього роду): **divīsum.**

IV. **Infinitīvus praesentis actīvi** (інфінітив (неозначена форма) теперішнього часу активного стану): **dividĕre** (III дієвідміна) – *поділяти.*

За **4-ю** формою визначаємо **основу інфекта**, відкинувши від неозначеної форми дієслова теперішнього часу закінчення **-re** у **I, II, IV** дієвідмінах, **-ĕre** у **III**. Основа дієслів **IIIa** і **IIIб** дієвідміни за цією формою не визначаються. Щоб

визначити основу і тип **III** дієвідміни (**IIIa** чи **IIIb**), необхідно співставити **1-у** і **4-у** дієслівні форми.

Ще дві основи – **основу перфекта** і **основу супіна** – визначаємо відповідно за **2-ю** (для *основи перфекта*) і **3-ю** (для *основи супіна*) формами словникового запису. Віднімаючи від другої форми словникового запису закінчення **-i**, ми отримуємо **основу перфекта**, а від третьої форми закінчення **-um** – **основу супіна**.

	Praesens indicatīvi actīvi (pers. I, sing.)	**Perfectum indicatīvi actīvi** (pers. I, sing.)	**Supīnum**	**Infinitīvus praes. actīvi**
I	laudo (**laudā**+o)	**laudāv**-i	**laudāt**-um	**laudā**-re
II	**doce**-o	**docu**-i	**doct**-um	**docē**-re
IIIa	**divĭd**-o **stru**-o	**divīs**-i **strux**-i	**divīs**-um **struct**-um	**divid**-ĕre **stru**-ĕre
IIIb	**capi**-o	**cep**-i	**capt**-um	**cap**-ĕre
IV	**audi**-o	**audīv**-i	**audīt**-um	**audī**-re

☝ **NB!** Якщо у дієслова відсутня одна з основних форм, тоді у словнику стоїть прочерк: **floreo, ui,** –, **ēre** II – *процвітати*.

☝ **NB!** Щоб розрізняти дієслова **II** і **III** дієвідмін, треба звернути увагу на те, що у дієслів **II** дієвідміни в неозначеній формі **ē** довгий і наголошений. У дієслів **III** дієвідміни голосний **ĕ** короткий і наголос переходить на третій склад від кінця слова:

exercēre (II) – *тренувати;* agĕre (III) – *діяти, робити;*
habēre (II) – *мати;* defendĕre (III) – *захищати;*
miscēre (II) – *змішувати;* tegĕre (III) – *вкривати.*

☝ **NB!** Переважна більшість дієслів **I** і **IV** дієвідмін мають певну регулярність в утворенні чотирьох основних форм.

Так, дієслова **I** дієвідміни мають перфект на **-āvi**, супін на **-ātum**, інфінітив на **-āre**:

affirmo, āvi, ātum, āre – *стверджувати;*
appello, āvi, ātum, āre – *називати, оголошувати;*
clamo, āvi, ātum, āre – *кричати;*
erro, āvi, ātum, āre – *помилятися, блукати;*

але **do, dedi, datum, dāre** – *давати, дарувати, платити.*

Дієслова **IV** дієвідміни мають перфект на **-īvi**, супін на **-ītum**, інфінітив на **-īre**:

audio, īvi, ītum, īre – *слухати, чути;*
definio, īvi, ītum, īre – *визначати, обмежувати;*
dormio, īvi, ītum, īre – *спати;*

але **consentio, sensi, sensum, īre** – *погоджуватися.*

Для регулярних дієслів у словнику нерідко дається тільки перша форма словникового запису із вказівкою на дієвідміну: affirmo 1 – *стверджувати,* appello 1 – *називати, оголошувати,* dormio 4 – *спати*, audio 4 – *слухати, чути*, definio 4 – *визначати, обмежувати,* а для всіх інших дієслів надається повний запис.

Три основи дієслова забезпечують побудову всіх можливих форм: особових (з особою і числом) та неособових (інфінітиви, дієприкметники, герундії, герундив).

Освновні дієслівні форми	Основа	Часи	Неособові форми
doceo	**docē-** (основа інфекта)	Praesens act./pass. (ind., con., imperat.) Imperfectum act./pass. (ind., con.) Futūrum I act./pass. (ind., imperat.)	Infinitīvus praes.act./pass. Participium praes.act. Gerundium Gerundīvum
docui	**docu-** (основа перфекта)	Perfectum act. (ind., con.) Plusquamperfectum act. (ind., con.) Futūrum II act. (ind.)	Infinitīvus perf.act.
doctum	**doct-** (основа супіна)		Supīnum I Supīnum II Infinitīvus fut.pass. Infinitīvus perf.pass. Participium perf.pass. Participium fut.pass.
docēre	**docē-** (основа інфекта)		

Деякі дієслова мають основні дієслівні форми, які стоять у пасивному стані, але значення мають активне. Такі дієслова називаються відкладні (*verba deponentia*): loquor, locūtus sum, loqui – *говорити*. Дієслова з активним значенням, але з основними дієслівними формами, які частково стоять у пасиві, називаються напіввідкладні (*verba semideponentia*) : gaudeo, gavīsus sum, gaudēre – *радіти*.

Imperatīvus praesentis actīvi

Наказовий спосіб теперішнього часу активного стану (**imperatīvus praesentis actīvi**) має форми другої особи однини і множини.

У 2-й особі однини дієслів **I, II** і **IV** дієвідмін форма наказового способу співпадає з основою інфекта. У дієслів **IIIa** дієвідміни до основи інфекта додається закінчення **-e, IIIb -ĭ** переходить в **-ĕ**.

У 2-й особі множини до основи інфекта додається закінчення **-te** (**I, II, IV** дієвідміни), у **III** дієвідміні основа інфекта **+ ĭ + te** (порівн.: укр. *слухайте*!).

Дієвідміна	Infinitīvus	Imperatīvus	
		Persōna 2 Singulāris	**Persōna 2 Plurālis**
I	laudāre	laudā ! *хвали!*	laudā-te ! *хваліть!*
II	docēre	docē ! *навчай!*	docē-te ! *навчайте!*
III a	divĭděre	divĭd-ĕ ! *поділяй!*	divid-**ĭ**-te ! *поділяйте!*
III b	capĕre	cape ! *бери, хапай!*	cap**ĭ**-te ! *беріть, хапайте!*
IV	audīre	audī ! *слухай!*	audī-te ! *слухайте!*

☝ **NB!** У дієслів dicĕre **dic!** *говори!*
ducĕre **duc!** *веди!*
facĕre **fac!** *роби!*
ferre **fer!** *неси!* **ferte**! *несіть!*
esse **es!** *будь!* **este!** *будьте!*

Заперечна форма наказового способу складається з наказового способу неправильного дієслова **nolo, nolui, -, nolle** – *не хотіти* у 2-й особі однини **(nolī)** чи множини **(nolīte)** і неозначеної форми відмінюваного дієслова.

		Persōna 2 Singulāris		**Persōna 2 Plurālis**	
I	laudāre	nolī laudāre!	*не хвали!*	nolīte laudāre!	*не хваліть!*
II	docēre	nolī docēre!	*не вчи!*	nolīte docēre!	*не вчіть!*
IIIa	divĭdĕre	nolī divĭdĕre!	*не діли!*	nolīte dividĕre!	*не діліть!*
IIIb	capĕre	nolī capĕre!	*не бери!*	nolīte capĕre!	*не беріть!*
IV	audīre	nolī audīre!	*не слухай!*	nolīte audīre!	*не слухайте!*

Imperatīvus futūri actīvi et passīvi

	Persōna	**Actīvum**	
Singulāris	**2.**	laudā-to	*хвали*
	3.	laudā-to	*нехай хвалить*
Plurālis	**2.**	laudā-tōte	*хваліть*
	3.	laudā-nto	*нехай хвалять*
		Passīvum	
Singulāris	**2.**	laudā-tor або laudā-mĭno	*нехай тебе хвалять*
	3.	laudā-tor або laudā-mĭno	*нехай його хвалять*
Plurālis	**2.**	—	
	3.	laudā-ntor	*нехай їх хвалять*

Відповідно утворюється наказовий спосіб майбутнього часу активного і пасивного стану (**imperatīvus futūri actīvi et passīvi**) дієслів інших дієвідмін. Як показує сама назва, **imperatīvus futūri** говорить про дію не негайну, а бажану згодом. Тому він особливо вживаний в законах, угодах, заповітах, настановах. Нерідко йому передує один з майбутніх часів дійсного способу: Cum littĕras meas accepĕris, **venīto**. – *Коли отримаєш мої листи, приходь.*

Imperatīvus futūri від дієслова esse

Persōna	**Singulāris**		**Plurālis**	
2.	esto	*будь*	estōte	*будьте*
3.	esto	*нехай буде*	sunto	*нехай будуть*

Censōres bini **sunto**. – *Нехай будуть два цензори.*

Деякі дієслова мають тільки **imperatīvus futūri actīvi:** scio, scīre (*знати*) – **scito** (*знай*), **scitōte** (*знайте*); memĭni, meminisse (*пам'ятати*) – **memento** (*пам'ятай*), **mementōte** (*пам'ятайте*).

Питання для самоконтролю

1. Назвіть категорії латинського дієслова?
2. Скільки дієвідмін у латинській мові?
3. За якою ознакою дієслова діляться на дієвідміни?
4. Яким чином представлено латинське дієслово у словнику?
5. Які дієслова відносяться до I, II, III, IV дієвідміни. Які закінчення мають дієслова різних дієвідмін в інфінітиві?
6. Що таке «основні дієслівні форми»? Скільки їх? Для чого їх подають у словнику?
7. Які основи визначаються за формами словникового запису латинського дієслова?
8. На які групи діляться часи в латинській мові?
9. Які часи входять до системи інфекта?
10. Які часи входять до системи перфекта?
11. Як визначити основу інфекта дієслова?
12. Які часи утворюються від основи інфекта?
13. Як утворюється ствердна форма наказового способу?
14. Як утворюється заперечна форма наказового способу?
15. Як утворюється наказовий спосіб майбутнього часу?

ВПРАВИ

I. ***Визначте за четвертою формою (інфінітивом) дієвідміну дієслів, напишіть їхні основу інфекта і першу форму (1 особи однини теперішнього часу):***

Infinitīvus	**Coniugatio**	**Basis, persōna I singulāris**
visit**ā-re** (*відвідувати)*	*I*	visitā-, visito
ced-**ĕre** (*сидіти)*	*III*	ced-, cedo
sentīre (*відчувати)*		
habēre (*мати)*		
mittĕre (*надсилати)*		
vidēre (*бачити)*		
servīre (*слугувати)*		
tenēre (*тримати)*		
punīre (*карати)*		
bibĕre (*пити)*		
valēre (*бути здоровим)*		
festināre (*поспішати)*		
ducĕre (*вести)*		
vetāre (*забороняти*)		
dare (*давати)*		
tussīre (*кашляти)*		
separāre (*розділяти)*		
construĕre (*будувати)*		

servāre (*зберігати)*		
nocēre (*шкодити)*		
minuĕre (*зменшувати)*		
dormīre (*спати)*		
movēre (*рухати)*		
petĕre (*просити*)		
iurāre (*клястися)*		
vivĕre (*жити)*		

II. *Утворіть за першою формою (1-ої особи однини теперішнього часу) словникового запису дієслова його четверту форму (інфінітив):*

affirmo 1, gero 3, impĕro 1, erudio 4, procuro 1, custodio 4, habeo 2, veto 1, finio 4, abstineo 2, colo 3, debeo 2, munio 4, deleo 2, lego 3, habito 1, ago 3, maneo 2, corrigo 3, deformo 1, cognosco 3, video 2, credo 3, convenio 4, depono 3, scio 4, sto 1, cresco 3, nutrio 4, disco 3, valeo 2, vinco 3, spiro 1, mitto 3, noto 1, vivo 3, rideo 2, rogo 1, timeo 2, orno 1, accūso 1, venio 4, taceo 2, tango 3, sitio 4, turbo 1.

III. *Утворіть ствердну і заперечну форми теперішнього часу наказового способу. Перекладіть українською мовою утворені форми*:

finio 4 (*закінчувати*), cognosco 3 (*пізнавати*), voco 1 (*кликати*), facio 3 (*робити*), spero 1 (*сподіватись*), taceo 2 (*мовчати*), rego 3 (*правити*), servio 4 (*слугувати*), noceo 2 (*шкодити*), salveo 2 (*бути здоровим*), sepăro 1 (*розділяти*), deleo 2 (*руйнувати*), reperio 4 (*знаходити*), minuo 3 (*зменшувати*), do 1 (*давати*).

IV. *Прочитайте словникові форми дієслів, визначте основи інфекта, перфекта і супіна, вкажіть дієвідміну*:

Do, dedi, datum, āre – *давати*; fugio, fugi, -, ĕre – *тікати*; nutrio, īvi, ītum, īre – *годувати*; credo, dĭdi, dĭtum, ĕre – *вірити*; libĕro, āvi, ātum, āre – *звільняти*; vivo, vixi, ctum, ĕre – *жити*; sedeo, di, ssum, ēre – *сидіти*; fluo, fluxi, fluxum, ĕre – *текти*; rapio, ui, ptum, ĕre – *хапати*; saepio, saepsi, saeptum, īre – *огороджувати*; rideo, risi, risum, ēre – *сміятися*; mitto, misi, missum, ĕre – *посилати*; ago, egi, actum, ĕre – *діяти;* taceo, ui, itum, ēre – *мовчати*; rapio, ui, raptum, ĕre – *красти.*

V. *Утворіть форми наказового способу майбутнього часу:*

veto 1 (*забороняти*), video 2 (*дивитись*), credo 3 (*вірити*), finio 4 (*закінчувати*).

VI. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Audīte multa, dicĭte pauca. 2.Bene discĭte! 3.Noli me tangĕre! 4. Bene audīte! 5. Festinā lente! 6. Noli nocēre! 7. Notā bene! 8. Vive valēque! 9. Audi, scribe, lege! 10. Divĭde et impĕrā! 11. Laborāte semper bene! 12. Nolīte venīre hodie! 13. Scribe et lege! 14. Aut disce, aut discēde! 15. Studē! Laborā! 16. Salvē! Salvēte! 17. Valē! Valēte! 18. Nihil facĭte frustra! 19. Nolīte errāre saepe. 20. Nolīte servīre pecuniae.

VII. *Від яких латинських слів походять українські*:

адмініструвати, адоптувати, аплодувати, демонструвати, диктувати, екзаменувати, ігнорувати, ілюмінувати, ілюструвати, консервувати, мігрувати, опонувати, сервірувати, тероризувати, фільтрувати, формувати.

Тема 3. Теперішній час дійсного способу активного стану *(Praesens indicatīvi actīvi)*. Відмінювання дієслів у *Praesens indicatīvi actīvi*.

Praesens indicatīvi actīvi утворюється додаванням до **основи інфекта** особових закінчень **активного стану**. Ці закінчення вказують на особу і число.

Persōna	Singulāris	Plurālis
1.	**-o** *(я)*	**-mus** *(ми)*
2.	**-s** *(ти)*	**-tis** *(ви)*
3.	**-t** *(він, вона, воно)*	**-nt** *(вони)*

NB! У дієсловах **I дієвідміни** у 1-й особі однини кінцевий голосний основи **ā** зливається з особовим закінченням **-o: ā+o=o.**

laudāre – I дієвідміна (*хвалити*), основа інфекта **laudā-:**

Singulāris	Plurālis
1. laud(***ā+o***)=**o**	1. laudā-**mus**
2. lauda-**s**	2. laudā-**tis**
3. lauda-**t**	3. lauda-**nt**

У дієсловах **II дієвідміни** особові закінчення приєднуються безпосередньо до основи інфекта.

docēre – II дієвідміна (*навчати*), основа інфекта **docē-**:

Singulāris	Plurālis
1. doce-**o**	1. docē-**mus**
2. doce-**s**	2. docē-**tis**
3. doce-**t**	3. doce-**nt**

У дієсловах **IIIa дієвідміни** між основою інфекта і закінченням вставляються з'єднувальні (сполучні) голосні: **-ĭ-** (у 2-й, 3-й особах однини; 1-й 2-й особах множини), **-u-** (у 3-й особі множини).

Сполучні голосні *активного стану*

Persōna	Singulāris	Plurālis
1.	---	*-ĭ-*
2.	*-ĭ-*	*-ĭ-*
3.	*-ĭ-*	*-ŭ-*

divĭdĕre – **III** дієвідміна (*ділити, розділяти*), основа інфекта **divĭd-**:

Singulāris	Plurālis
1. divĭd-**o**	1. divid-*ĭ*-**mus**
2. divĭd-*i*-**s**	2. divid-*ĭ*-**tis**
3. divĭd-*i*-**t**	3. divĭd-*u*-**nt**

У дієсловах **IIIb дієвідміни** у 3-й особі множини між основою інфекта і закінченням вставляється голосний **-u-**.

capĕre – **III** дієвідміна (*брати*), основа інфекта **capĭ-**:

Singulāris	Plurālis
1. capi-**o**	1. capĭ-**mus**
2. capi-**s**	2. capĭ-**tis**
3. capi-**t**	3. capi-***u*-nt**

У дієсловах **IV дієвідміни** у 3-й особі множини між основою інфекта і закінченням вставляється голосний **-u-**.

audīre – IV дієвідміна (*слухати*), основа інфекта **audī-**:

Singulāris	Plurālis
1. audi-**o**	1. audī-**mus**
2. audi-**s**	2. audī-**tis**
3. audi-**t**	3. audi-***u*-nt**

NB! Особові займенники при відмінюванні латинського дієслова не вживаються, на особу і число чітко вказує особове закінчення. На українську мову перекладаємо дієсловом з займенником: **scribo** – *я пишу*, **scribis** – *ти пишеш* і т.ін.

Особовий займенник вживається в латинському реченні, якщо на нього падає логічний наголос: **Ego lego, tu scribis** – *Я читаю, а ти пишеш*.

Теперішній час може використовуватись у розповіді про минулі події для надання їм більшої емоційної виразності. Такий час називається praesens historicum.

Питання для самоконтролю

1. Як утворюється теперішній час дійсного способу активного стану?
2. Назвіть особові закінчення при відмінюванні дієслів у системі інфекта активного стану.
3. Як утворюється форма 1-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану дієслів I дієвідміни?
4. Яка схема сполучних голосних? При відмінюванні дієслів якої дієвідміни вживаються з'єднувальні (сполучні) голосні?

ВПРАВИ

I. *Провідміняйте дієслова в Praesens indicatīvi actīvi:*

laboro āvi, ātum, āre – *працювати*
noceo, cui, cĭtum, ēre **–** *шкодити, псувати*
cresco, crēvi, cretum, ĕre – *рости*
facio, feci, factum, ĕre – *робити*
dormio, dormīvi, dormītum, īre – *спати*

II. *Визначте граматичні форми дієслів (особу, число, час, стан) і перекладіть їх українською мовою:*

Зразок виконання: **taceo** P.1, sing. praesens indicatīvi actīvi.– *я мовчу*, **labōrā!** – P.2, sing, imperatīvus praesentis actīvi – *працюй*.

scribis, usurpant, studēmus, crescit, valē!, valēte! clamas, ducĭtis, nolīte festināre!, protegis, dividĭtis, vendo, vetat, scribĭte!, noli clamāre! definīmus, dic!, consentit, agis, valeo, nominámus, credunt, legit, vidē!, fidē! valēmus, faciunt, nocētis, dormit.

III. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1.Postulāmus. 2. Dum spiro, spero. 3. Ut sentio, ita dico. 4. Cur male discunt ? 5. Nihil habet. 6. Fac quod dico. 7. Qui honeste vivit, bene vivit. 8. Si interrogāmus respondēte! 9. Si narro audīre debētis. 10. Bene facĭte quod facĭtis. 11. Qui scribit, bis legit. 12. Quid times ? 13. Nil semper floret. 14. Bene lego, sed male scribo. 15. Quod facis, bene fac! 16. Si vales, bene est, ego valeo. 17. Cum tacent, clamant. 18. Dum docēmus discĭmus. 19. Qui bene audit, bene discit. 20. Bene discĕre debēmus. 21. Laborāre debētis. 22. Quo vadis? 23. Cur male legĭtis? 24. Semper sperāre licet. 25. Nihil audīmus. 26. Credĭte mihi, semper vobis credo. 27. Semper bene laborāre debēmus. 28. Laborāre optas? 29. Tacēre debeo. 30.Quid habes dicĕre?

IV. *Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:* аргументувати, верифікувати, декларувати, декорувати, імітувати, класифікувати, констатувати, корелювати, коригувати, мігрувати, мілітаризувати, мобілізувати, постулювати, реагувати, стерілізувати.

Тема 4. Теперішній час дійсного способу пасивного стану *(Praesens indicatīvi passīvi*). Відмінювання дієслів у *Praesens indicatīvi passīvi*.

Дієслова в пасивному стані відмінюються за тими самими часами, способами й особами, що й дієслова в активному стані. У межах системи інфекта утворення форм пасивного стану (***passīvum***) відрізняється від форм активного стану (***actīvum)*** лише особовими закінченнями, тоді як основа дієслова та часові суфікси залишаються незмінними.

Praesens indicatīvi passīvi утворюється додаванням до **основи інфекта** особових закінчень **пасивного стану**:

Persōna	Singulāris	Plurālis
1.	**-or**	**-mur**
2.	**-ris**	**-mĭni**
3.	**-tur**	**-ntur**

NB! У дієсловах **I дієвідміни** у 1-й особі однини кінцевий голосний основи **ā** зливається із закінченням **-or: ā+or=or.**

laudāre – I дієвідміна (*хвалити*), основа інфекта **laudā-:**

Singulāris	Plurālis
1. laud(ā+or)=**or**	1. laudā-**mur**
2. laudā-**ris**	2. laudā-**mĭni**
3. laudā-**tur**	3. laudā-**ntur**

У дієсловах **II дієвідміни** особові закінчення приєднуються безпосередньо до основи інфекта.

docēre – II дієвідміна (*навчати*), основа інфекта **docē-**:

Singulāris	Plurālis
1. doce-**or**	1. docē-**mur**
2. docē-**ris**	2. docē-**mĭni**
3. docē-**tur**	3. docē-**ntur**

У дієсловах **III *a* дієвідміни** між основою інфекта і закінченням вставляються з'єднувальні (сполучні) голосні :

Singulāris	Plurālis
1. -	1. -*ĭ*-
2. -*ĕ*-	2. -*ĭ*-
3. -*ĭ*-	3. -*ŭ*-

схема сполучних *(з'єднувальних) голосних пас.стану*

divĭdĕre – **III** дієвідміна (*ділити, розділяти*), основа інфекта **divĭd**-:

Singulāris	Plurālis
1. divid-**or**	1. divid-*ĭ*-**mur**
2. divid-*ĕ*-**ris**	2. divid-*ĭ*-**mĭni**
3. divid-*ĭ*-**tur**	3. divid-*ŭ*-**ntur**

У дієсловах **III*b* дієвідміни** у 3-й особі множини між основою інфекта і закінченням вставляється голосний **-ŭ-**.

capĕre – **III** дієвідміна (*брати*), основа інфекта **capĭ**-:

Singulāris	Plurālis
1. capi-**or**	1. capĭ-**mur**
2. cap*ĕ*-**ris**	2. capĭ-**mĭni**
3. capĭ-**tur**	3. capĭ-*ŭ*-**ntur**

У дієсловах **IV дієвідміни** у 3-й особі множини між основою інфекта і закінчення вставляється голосний **-ŭ-**.

audīre – IV дієвідміна (*слухати*), основа інфекта **audī-**:

Singulāris	Plurālis
1. audi-**or**	1. audī-**mur**
2. audī-**ris**	2. audī-**mĭni**
3. audī-**tur**	3. audi-*ŭ*-**ntur**

Питання для самоконтролю

1. Як утворюється теперішній час дійсного способу пасивного стану?
2. Назвіть особові закінчення при відмінюванні дієслів у системі інфекта пасивного стану.
3. Як утворюється форма 1-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану дієслів I дієвідміни?
4. Яка схема сполучних голосних? При відмінюванні дієслів якої дієвідміни вживаються з'єднувальні (сполучні) голосні?

ВПРАВИ

I. *Провідміняйте дієслова в* Praesens indicatīvi passīvi:

deformo, āvi, ātum, āre – *спотворювати*
misceo, miscui, mixtum, ēre – *змішувати*
frango, fregi, fractum, ĕre – *ламати*
invenio, īvi, ītum, īre – *знаходити*

II. ***Визначте граматичні форми дієслів (особу, число, час, стан) і перекладіть українською мовою:***

Зразок виконання: **scribuntur** – P.3, plur. Praesens indicatīvi passīvi – *їх пишуть, вони пишуться.*

taceor, laborāntur, scribĕris, studēmĭni, usurpāntur, crescĭtur, frangor, nomināmur, clamor, dividuntur, frangĭtur, vidēris, ducĭmur, miscēntur, protegimĭni, invenīuntur, vendor, vetāmur, scribĭtur, definīris, legĭtur, deformātur, invenīris, miscēmur.

III. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Bene vivĭtur. 2. Quod non legĭtur, non credĭtur. 3. Tertium non datur. 4. Si vis amāri, amā. 5. Ut salutātis, ita salutāmĭni. 6.De te fabŭla narrātur. 7. Discipŭlae a magistrā docēntur. 8.Numerāntur sententiae non ponderāntur. 9. Via stellis monstrātur. 10. Victoria concordiā gignĭtur. 11. Epistŏla tua exspectātur.12. Etiam magna regna delēntur. 13. Galli a Romānis superāntur.14. Luna circum terram vertĭtur. 15. Troia a Graecis expugnātur. 16. Natūra nihil sine causā gignĭtur. 17. Sine causā a te accusor. 18. Contraria contrariis curantur. 19. Clavus clavo pellĭtur. 20. In villā exspectāris.

IV. ***Визначте форму, яка не відповідає низці слів:***

1	credo	veto	lege!	do	vivo
2	laudāmus	vivĭmus	vetāmur	miscēmus	dicĭmus
3	narrātur	ornātur	laudāmur	docētur	finītur
4	es	legis	ornas	dicĭtis	credis
5	laudāte!	scribĕre	esse	vivĕre	salutāre
6	vidēris	protegis	miscēs	taces	vendis
7	Nolī dicĕre!	Nolī festināre!	Nolī dividĕre!	Nolī scribĕre!	Nolīte facĕre!
8	laudā!	amāte!	salve!	tege!	scribe!
9	narro	veto	ornor	do	accūso
10	accusātis	legĭtis	dicis	salutātis	tacētis

V. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*** агітувати, активізувати, аналіз, аудит, деформація, екзамен, занотувати, лаборант, комунікувати, конструювати, модифікувати, нумерувати, позиція, прогнозувати, сервант, студент, узурпатор, функціонувати.

Тема 5. Іменник (*Nomen substantīvum*). Категорії іменника. Словниковий запис іменника. Визначення основи. I відміна (*Declinatio prima*). Відмінювання іменників I відміни.
Дієслово *sum, fui, (-), esse* у теперішньому часі дійсного способу.
Порядок слів у латинському реченні.

Іменник (Nomen substantīvum)

Граматичні категорії іменника

Genus (рід)

masculīnum (m) – чоловічий

femininum (f) – жіночий

neutrum (n) – середній

Рід іменника перевіряємо за словником. Родова ознака іменника у латинській та в українській мовах може не збігатися, наприклад: **liber, bri** (m) – *книга* (ж.р.), **lex, legis** (f) – *закон* (ч.р.).

Для деяких іменників рід визначається за значенням. Так, **чоловічого роду** назви осіб чоловічої статі, річок, вітрів, місяців: **domĭnus, i** (m) – *хазяїн*, **agricŏla, ae** (m) – *землероб*. **Жіночого роду** назви осіб жіночої статі, дерев, країн та островів: **mater, tris** (f) – *мати*, **Eurōpa, ae** (f) – *Європа*, **laurus, i** (f) – *лавр,* **betŭla, ae** (f) – *береза*. **Середнього роду** назви хімічних елементів, незмінні слова: **Kalium, i** (n) – *калій*, **Cuprum, i** (n) – *мідь.*

У латинській мові є також імена спільного роду: **aquĭla, ae** (m,f) – *орел,* **canis, is** (m,f) – *собака.*

Numĕrus (число)

Singulāris (Sing.) – однина **Plurālis (Plur.)** – множина

Деякі іменники в латинській мові вживаються тільки в однині (*singulāria tantum*): **pecunia, ae** (f) – *гроші*, **valetūdo, ĭnis** (f) – *здоров'я,* **scientia, ae** (f) – *знання.* Деякі слова вживаються тільки у множині (*plurālia tantum*): 1) назви груп людей: **liběri, ōrum** (m, pl) – *діти,* **postĕri, ōrum** (m, pl) – *нащадки;* 2) назви предметів, що складаються з двох або більше частин: **castra, ōrum** (n, pl) – *табір*, **arma, ōrum** (n, pl) – *зброя*, 3) географічні назви: **Alpes, ium** (f, pl) – *Альпи,* **Athenae, ārum** (f, pl) – *Афіни.*

Casus (відмінок)

Nominatīvus (N., Nom.)	називний	хто? що?
Genetīvus (G., Gen.)	родовий	кого? чого?
Datīvus (D., Dat.)	давальний	кому? чому?
Accusatīvus (Acc.)	знахідний	кого? що?
Ablatīvus (Abl.)	орудний (місцевий, відкладний)	ким? чим? на кому? на чому? коли? звідки? де?
Vocatīvus (V., Voc.)	кличний відмінок	

Declinatio (відміна). Існує 5 відмін іменників.

Історично в основі розподілу іменників на п'ять відмін лежить розрізнення основ за кінцевим звуком:

1-а відм.	2-а відм.	3-я відм.	4-а відм.	5-а відм.
-ā-	*-ŏ-*	приголосний або *-ĭ-*	*-ū-*	*-ē-*

Практично **відміна іменника** визначається **за закінченням Genetīvus Singulāris** (родового відмінка однини), яке фіксується у словнику:

Відміна		Закінчення родового відмінка однини (gen. sing.)	Приклад словникового запису
I	f	-ae	**terra, ae** (f) – *земля*
II	m, n	-i	**amīcus, i** (m) – *друг*
III	m, f, n	-is	**lex, legis** (f) – *закон*
IV	m, n	-us	**senātus, us** (m) – *сенат*
V	f	-ēi	**res, rēi** (f) – *справа, річ*

У словниках іменник подається у двох формах: **vita, ae** (f) – *життя :* **Nom. sing.** – vita, **Gen. sing**. – vitae; **magister, tri** (m) – *вчитель:* **Nom. sing. –** magister, **Gen. sing**. – magistri.

Практичну основу іменника визначаємо за формою **Genetīvus singulāris** (родового відмінка однини) відкиданням закінчення **Gen. sing.:** dens, **dent**-is **–** основа **dent-;** magister, **tr**i (m) = magister, **magistr**-i **–** основа **magistr**-.

До **I відміни** належать іменники жіночого роду, які у **Nominatīvus singulāris** закінчуються на **-a,** а в **Genetīvus singulāris –** на **-ae:**

terra, ae (f) – *земля;* **barba, ae** (f) – *борода;*
patria, ae (f) – *батьківщина;* **vita, ae** (f) – *життя;*
fortūna, ae (f) – *доля;* **magistra, ae** (f) – *вчителька.*

Практичну основу іменника визначаємо, відкинувши закінчення **Genetīvus Singulāris -ae.**

За I відміною змінюються також:

1) прикметники жіночого роду, які закінчуються на **-a**:

bona – *добра;* **magna** – *велика;*
pulchra – *гарна;* **longa** – *довга;*

2) присвійні займенники жіночого роду, які закінчуються на **-a**:

mea – *моя;* **tua** – *твоя;*

3) порядкові числівники жіночого роду:

prima – *перша;* **tertia** – *третя;*
secunda – *друга;* **quarta** – *четверта.*

Особливості відмінювання іменників I відміни

1. До **I відміни** належать іменники чоловічого роду, що означають назви професій, рід занять, національність, власне ім'я:

collēga, ae (m) – *товариш;* **agricŏla, ae** (m) – *землероб;*
nauta, ae (m) – *моряк;* **Catilīna, ae** (m) – *Катіліна;*
Numa, ae (m) – *Нума;* **Celta, ae** (m) – *кельт;*
Persa, ae (m) – *перс;* **Sequana, ae** (m) – *Секвана (Сена);*
Garumna, ae (m) – *Гарумна (Гаронна).*

2. Деякі іменники I відміни вживаються тільки у множині:

Kalendae, ārum (f, pl) **–** *Календи;*
nuptiae, ārum (f, pl) – *шлюб, весілля;*

Athenae, ārum (f, pl) – *Афіни.*

3. Декілька іменників першої відміни мають різні значення в однині та множині:

Однина	Множина
copia, ae (f) – *багатство*	**copiae, ārum** (f) – *військо;*
littĕra, ae (f) – *буква*	**littĕrae, ārum** (f) – *література;*
fortūna, ae (f) – *доля*	**fortunae, ārum** (f) – *майно, багатство.*

***Зразок відмінювання іменників* I відміни:**

puell**a** pulchr**a** (*гарна дівчина*); практична основа – **puell-, pulchr-**

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.,Voc.	puell-**a** pulchr-**a**	puell-**ae** pulchr-**ae**
Gen.	puell-**ae** pulchr-**ae**	puell-**ārum** pulchr-**ārum**
Dat.	puell-**ae** pulchr-**ae**	puell-**is** pulchr-**is**
Acc.	puell-**am** pulchr-**am**	puell-**as** pulchr-**as**
Abl.	puell-**ā** pulchr-**ā**	puell-**is** pulchr-**is**

Дієслово sum, fui, (–), esse

Дієслово **sum, fui, (–), esse** *(бути)* є нерегулярним, у системі інфекта в особових формах цього дієслова відбувається чергування основ ***es-/s-***.

Відмінювання дієслова **sum, fui, (–), esse** *(бути)* в **Praesens indicatīvi actīvi:**

Singulāris	Plurālis
1. **sum** – *я є*	1. **sumus** – *ми є*
2. **es** – *ти є*	2. **estis** – *ви є*
3. **est** – *він, вона, воно є*	3. **sunt** – *вони є*

Порядок слів у латинському простому реченні

Порядок слів у латинській мові відносно вільний. Пов'язане це з тим, що багатство морфологічних форм дає можливість встановити синтаксичний зв'язок між членами речення за флексіями. Але тенденції до певного порядку слів у латинському реченні досить помітні.

а) підмет (subiectum) здебільшого ставиться на першому місці;

б) присудок (praedicātum) – переважно на останньому;

в) прямий додаток стоїть тільки в акузативі без прийменника перед присудком;

г) узгоджене означення стоїть переважно після означуваного слова.

Уживання будь-якого члена речення з порушенням цих тенденцій підкреслює змістове або емоційне значення цього слова.

Дієслово **esse** (*бути*) у значенні дієслова-зв'язки не пропускається, за винятком прислів'їв, крилатих висловів, сентенцій.

Іменна частина складеного присудка може виражатись іменником, прикметником, дієприкметником, займенником і стоїть у номінативі, узгоджуючись із підметом.

Заперечення при дієсловах не змінює дієслівного керування і побудови речення.

У латинському заперечному реченні може бути тільки одне заперечення. Якщо в реченні є два заперечення, то все висловлювання набуває позитивного змісту.

Граматичний аналіз речення виявляє вміння записувати словникову форму слова, визначати частини мови, належність до відміни чи дієвідміни; визначати рід, число, відмінок (іменників, прикметників, займенників); час, спосіб, стан, особу, число (дієслів). Аналізуючи прийменник, слід називати відмінок, яким він керує.

***Зразок граматичного аналізу*:**

Femĭn**ae** plant**as** medicāt**as** pro officinis collĭgu**nt**.

collĭgunt – collĭgo, ĕre, дієслово, III дієвідм., Praesens indicatīvi actīvi, persōna III, plurālis – (*збирають* (вони, шукаємо підмет – іменник в Nom., pl.))

Femĭnae – femĭna, ae (f), іменник, I відм., Nom., plurālis – (*жінки*)

plantas – planta, ae (f), іменник, I відм., Acc., plurālis – (*рослини*)

medicātas – medicātus, a, um, прикметник I відм., узгоджений з іменником plantas, (f), Acc., plurālis – (*лікарські*)

pro – прийменник, керує орудним відмінком (Abl.) – (*для*)

officinis – officina, ae (f), іменник, I відм., Abl., plurālis – (*аптек*)

Жінки збирають лікарські рослини для аптек.

Питання для самоконтролю

1. На скільки відмін діляться латинські іменники?
2. Назвіть граматичні категорії іменника в латинській мові.
3. Що називають словниковою формою іменника та що вона дозволяє визначити?
4. Як визначається практична основа іменника?
5. За якою ознакою іменник відносять до певної відміни?
6. Скільки родів у латинській мові?
7. Скільки відмінків у латинській мові?
8. Яка словникова форма у іменників I відміни?
9. Які іменники належать до I відміни?
10. На підставі якого голосного іменники віднесено до I відміни?
11. Яке закінчення вказує на належність іменників до I відміни?
12. Які винятки по роду в I відміні?
13. Які відмінкові закінчення у I відміні іменників багатозначні?
14. Який порядок слів у латинському реченні?

ВПРАВИ

I. *Визначте відміну іменників за словниковим записом:*

casus, casus (m) – *випадок*; femĭna, femĭnae (f) – *жінка*; spes, spēi (f) – *надія;* necessĭtas, necessĭtātis (f) – *необхідність*; exĭtus, exĭtus (m) – *вихід*; theātrum, theātri (n) – *театр*; cor, cordis (n) – *серце*; dea, deae (f) – *богиня*; pater, patris (m)

батько; consensus, consensus (m) – *погодженість*; domĭna, domĭnae (f) – *хазяйка*; pax, pacis (f) – *мир*; cornu, cornus (n) – *ріг;* urbs, urbis (f) – *місто*; cultus, cultus (m) – *догляд*; dies, diēi (f) – *день*; domus, domus (f) – *дім*; filia, filiae (f) – *дочка*; fides, fidēi (f) – *довіра*; multitūdo, multitūdĭnis (f) – *маса*; fructus, fructus (m) – *плід*; res, rēi (f) – *річ*; corpus, corpŏris (n) – *тіло*; cursus, cursus (m) – *біг*; forum, fori (n) – *форум*; crudelĭtas, crudelitātis (f) – *жорстокість*; tristitia, tristitiae (f) – *сум*; dens, dentis (m) – *зуб*; filius, filii (m) – с*ин*; umbra, umbrae (f) – *тінь*; fundus, fundi (m) – *наділ;* fons, fontis (m) – *джерело;* portĭcus, portĭcus (f) – *портик.*

II. ***Провідміняйте наступні іменники:***

amīca, ae (f) **–** *подруга, кохана*
incŏla, ae (m) **–** *мешканець*
silva, ae (f) **–** *ліс*
terra, ae (f) **–** *земля*
bestia, ae (f) **–** *тварина, звір*
domĭna, ae (f) **–** *господиня, пані*
puella, ae (f) **–** *дівчина, дочка*
pugna, ae (f) **–** *бій, битва*
via, ae (f) **–** *дорога, шлях*
collēga, ae (m) – *товариш*

III. *Визначте граматичні форми іменників (відмінок і число), запишіть словникову форму, перекладіть:*

Зразок виконання: **magistram –** Acc. sing., **magistra, ae** (f) – *вчительку.*
vitae, amīcas, discipulārum, diligentiam, agricŏlis, patriā, dominārum, moram, filias, amīca, incolārum, viis, amicā, victoriae, linguārum, concordiā, discipŭlae, pecuniā.

IV. *Провідміняйте словосполучення:*

planta magna et pulchra, fabŭla antīqua, domĭna sevēra, magistra nostra.

V. *Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:*

A.1.Patriam amāre et defendĕre debēmus. 2. Charta non erubescit. 3. Non scholae, sed vitae discĭmus. 4. Linguam Latīnam discĭmus. 5. Magistra discipŭlas docet. 6. Magistra rogat, discipŭla respondet. 7. Pecuniam non habeo. 8. Bonam filiam habet. 8. Culpam negant. 10. Filia epistŏlam legit. 11. Domĭna non labōrat. 12. Pro patriā fortĭter pugnāte! 13. Terra nostra multas silvas habet. 14. Discipŭlae in schola discunt. 15.Puella ad fēmĭnam librum portat.

B.1. Italia est magna paeninsŭla Eurōpae. 2. Roma et Genua sunt in Italiā. 3. Scientia potentia est. 4. Aurōra musis amīca est. 5. Incŏlae Italiae nautae et agricŏlae sunt. 6. Historia est magistra vitae. 7. Ad nonnullas disciplīnas scientia linguārum antiquārum necessaria est. 8. Athēnae in Graeciā sunt. 9. Vita rustĭca parcimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est (*Cicĕro*). 10. Lingua Latīna est lingua antīqua. 11. Avaritia enim sine poenā non est. 12. Ars est enim philosophia vitae (*Cicĕro*). 13. Dolēre malum est (*Cicĕro*). 14. Lingua Latīna et lingua Graeca sunt linguae antīquae. 15. Sententia mea vera est.

De Germaniā antiquā

Gaius Iulius Caesar et Publius Cornelius Tacĭtus vitam incolārum Germaniae antīquae descrībunt. Incŏlae Germaniae antīquae agricultūrae non student et littĕras neglĕgunt. Vita incolārum libĕra est. Incŏlae Germaniae in casis parvis habĭtant. In pugnis hastas gerunt.

VI. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*** акваріум, арена, бестія, вікторія, вілла, вітамін, гербарій, глобус, доктрина, експатріація, індустрія, історія, камера, карта, колега, культура, лінгвіст, матерія, мембрана, меморіал, натуралізм, нота, патріот, пеня, персона, пірат, поет, потенціал, регулярний, реформа, сентенція, структура, школа, фабрика, фабула, фемінізм, фігура, філія, форма, формула, фортуна, целюлярний.

Тема 6. II відміна (*Declinatio secunda*). Характеристика іменників II відміни. Роди іменників. Особливості відмінювання іменників II відміни. Прийменники, що вживаються з *Abl., з Acc.*, з двома відмінками. Постпозитивне вживання прийменників *causā i gratiā* з *Gen.*

До **другої відміни** належать іменники чоловічого й середнього роду, які у **Genetīvus Singulāris** закінчуються на **-i.**

У **Nominatīvus Singulāris** іменники чоловічого роду мають закінчення:

1) **-us: domĭnus, i** (m) – *хазяїн;* **servus, i** (m) – *раб;*
deus, i (m) – *бог;* **amīcus, i** (m) – *друг;*
2) **-er: puer, i** (m) – *хлопчик;* **liber, bri** (m) – *книга;*
vesper, i (m) – *вечір;* **magister, tri** (m) – *вчитель;*
3) іменник на **-ir: vir, i** (m) – *чоловік, лицар.*

Іменники середнього роду в **Nominatīvus Singulāris** мають закінчення **-um:** **decretum, i** (n) – *декрет;* **subsidium, i** (n) – *субсидія, допомога;*
oppĭdum, i (n) – *місто;* **verbum, i** (n) – *слово, дієслово.*

NB! За II відміною змінюються деякі іменники жіночого роду із закінченням **-us** у **Nominatīvus Singulāris:**
а) назви країн, островів, міст, дерев: **Aegyptus, i** (f) – *Єгипет,* **laurus, i** (f) – *лавр,* **popŭlus, i** (f) – *тополя,* **malus, i** (f) – *яблуня,* **Cyprus, i** (f) – *Кіпр,* **Corinthus, i** (f) – *Коринф;*
б) загальні іменники: **humus, i** (f) – *грунт*; **methŏdus, i** (f) – *метод;* **crystallus, i** (f) – *кристал*;
4) прикметники чоловічого роду, які закінчуються на **-us, -er:**
bonus – *добрий;* **liber** – *вільний;*
прикметники середнього роду, які закінчуються на **-um**:
bonum – *добре;* **magnum** – *велике;*
2) присвійні займенники чоловічого роду, які закінчуються на **-us, -er**:
meus – *мій;* **noster** – *наш;*
присвійні займенники середнього роду, які закінчуються на **-um:**
meum – *моє;* **nostrum** – *наше;*
3) порядкові числівники чоловічого та середнього роду:
primus, um – *перший, е*; **tertius, um** – *третій, є;*
secundus, um – *другий, е;* **quartus, um** – *четвертий, е.*

NB! До II відміни належать деякі загальні іменники середнього роду із закінченням **-us** у **Nominatīvus singulāris: virus, i** (n) – *отрута;* **vulgus, i** (n) – *простий народ;* **pelăgus, i** (n) – *море* та ін.

Особливості іменників II відміни

1. Тільки у іменників чоловічого роду на **-us** у **Vocatīvus singulāris** закінчення **-e.** В усіх інших випадках **Vocatīvus = Nominatīvus.**

2. Власні назви назви на **-ius,** мають – в **Voc. sing.** закінчення **-i,** а також слова **filius, i** (m) – *син*; **meus** – *мій*; **genius** – *геній;* імена **Ovidius; Horatius**: **mi fili**! – *мій синку*!; **geni**! – *генію*! **Ovidi! –** *Овідію!* **Horati**! – *Горацію*!

3. Іменники на **-er** поділяються на 2 групи:

а) які зберігають **-e** в усіх відмінках: **puer, i** (m) – *хлопчик;*

б) які зберігають **-e** тільки **в Nom., Voc. sing.**: **magister, tri** (m) – *вчитель.*

4. Деякі іменники II відміни вживаються тільки у множині (*plurālia tantum*): **castra, ōrum** (n, pl) – *табір;* **lĭbĕri, ōrum** (m, pl) – *діти;* **arma, ōrum** (n, pl) – *зброя;* **bona, ōrum** (n, pl) – *майно;* **acta, ōrum** (n, pl) – *дії.*

5. Іменник чоловічого роду **locus, i** (m) – *місце* у множині середнього роду і має форми **loca, ōrum** (n) – *місця.*

☝ **NB!** Іменник **deus, i** (m) – *бог* у **Voc. sing**. має форму **deus**;
Nom.,Voc. plur. dei, dii, di
Dat., Abl. plur. deis, diis, dis
Gen. plur. deum deōrum

***Зразки відмінювання іменників* II відміни:**

amīcus bonus (*добрий друг*)

Casus	**Singulāris**		**Plurālis**	
Nom.	amīc-**us**	bon-**us**	amīc-**i**	bon-**i**
Gen.	amīc-**i**	bon-**i**	amīc-**ōrum**	bon-**ōrum**
Dat.	amīc-**o**	bon-**o**	amīc-**is**	bon-**is**
Acc.	amīc-**um**	bon-**um**	amīc-**os**	bon-**os**
Abl.	amīc-**o**	bon-**o**	amīc-**is**	bon-**is**
Voc.	amīc-**e**	bon-**e**	amīc-**i**	bon-**i**

magister pulcher (*красивий учитель*)

Casus	**Singulāris**	**Plurālis**
Nom., Voc.	magister pulcher	magistr-**i** pulchr-**i**
Gen.	magistr-**i** pulchr-**i**	magistr-**ōrum** pulchr-**ōrum**
Dat.	magistr-**o** pulchr-**o**	magistr-**is** pulchr-**is**
Acc.	magistr-**um** pulchr-**um**	magistr-**os** pulchr-**os**
Abl.	magistr-**o** pulchr-**o**	magistr-**is** pulchr-**is**

exemplum (n) **bonum** (*гарний приклад*)

Casus	**Singulāris**	**Plurālis**
Nom., Voc.	exempl-**um** bon-**um**	exempl-**a** bon-**a**
Gen.	exempl-**i** bon-**i**	exempl-**ōrum** bon-**ōrum**
Dat.	exempl-**o** bon-**o**	exempl-**is** bon-**is**

Acc.	exempl-**um** bon-**um**	exempl-**a** bon-**a**
Abl.	exempl-**o** bon-**o**	exempl-**is** bon-**is**

Praepositio. Прийменник

У латинській мові прийменники вживаються з акузативом, аблятивом, рідко з ґенетивом.

Найуживаніші прийменники з accusatīvus:	**Найуживаніші прийменники з ablatīvus:**	**Прийменники, що вимагають accusatīvus або ablatīvus**:
ad – *до, біля, для*; **ante** – *перед, до*; **apud** – *в, біля, при*; **contra** – *проти, напроти;* **extra** – *ззовні, за, поза*; **infra** – *нижче, під, після;* **intra** – *всередині, протягом*; **inter** – *між*; **ob** – *перед, внаслідок*; **praeter** – *мимо, крім*; **per** – *через, крізь, протягом;* **post** – *після, позаду*; **trans** – *через, за, по той бік*; **supra** – *вище, над.*	**a (ab)** – *від;* **de** – *з, про, по*; **pro** – *попереду, перед, за, замість*; **sine** – *без;* **cum** – *з*; **e (ex)** – *із, з;* **prae** – *перед, через.* Якщо прийменники **a (ab); e (ex)** стоять перед словом, яке починається приголосним, то вони мають форму **a, e,** а якщо перед голосним – **ab, ex**.	**in** – *у, в, на, до,* **sub** – *під,* **super** – *над.* При питанні **де? у чому?** ці прийменники вимагають після себе аблятив, при питанні **куди?** – акузатив.
Наприклад: ad astra – *до зірок,* ante portam – *перед брамою,* contra factum – *проти факту,* post factum – *після зробленого (факту).*	*Наприклад:* cum amicā – *з подругою,* ex arteriā – *з артерії,* ab ovo – *від яйця,* pro formā – *заради форми,* de mortuis – *про мертвих.*	*Наприклад:* in aquā **де? –** *у воді,* in aquam **куди?** – *у воду,* sub terrā **де? –** *під землею,* sub terram **куди? –** *під землю.* super littĕris **де? –** *над літерами* super littĕras **куди? –** *над літери*

Два прийменники **causā** *(з причини, через, заради)*, **gratiā** – (*завдяки, через)* вживаються з **Genetīvus** і постпозитивно: **natūrae causā** – *через природу*, **vitae gratiā** – *заради життя.*

☝ **NB!** У словниках у дужках вказується відмінок, якого вимагає після себе прийменник, *наприклад*: **ad** (acc.) – *до, біля, для.*

Питання для самоконтролю

1. Іменники якого роду належать до II відміни? Які винятки за родом у II відміні ви можете назвати?
2. Яке закінчення вказує на належність іменників до II відміни?
3. На підставі якого голосного іменники віднесено до II відміни?
4. Які відмінкові закінчення у II відміні іменників багатозначні?
5. Чим відрізняються іменники II відміни чоловічого роду на **-us**?
6. У яких відмінках не співпадають закінчення іменників II відміни чоловічого і середнього роду?
7. У чому особливість відмінювання іменників середнього роду?
8. З якими відмінками вживаються прийменники в латинській мові?
9. Які прийменники вживаються з відмінком Accusatīvus ? Ablatīvus?
10. Які прийменники вживаються з двома відмінками?
11. Які прийменники керують родовим відмінком (Genetīvus)? Яку позицію відносно іменника вони займають?

ВПРАВИ

I. ***Провідміняйте наступні іменники:***

asĭnus, i (m) – *осел*
verbum, i (n) – *слово*
campus, i (m) – *поле, пустище*
gladius, i (m) – *меч*
malum, i (n) – *яблуко*
donum, i (n) – *подарунок*
arbĭter, tri (m) – *арбітр*
ocŭlus, i (m) – *око*

II. ***Визначте граматичні форми іменників (відмінок і число), запишіть словникову форму, перекладіть***:

Зразок виконання: **magistrum –** Acc. sing., **magister, i** (m) – *вчителя.*
verbo, popŭlis, amīcos, dominōrum, argumentum, filios, amīcum, verbis, amīco, malōrum, verbi, popŭlo, oppĭda, discipŭli, servos, amīcis, populōrum, argumenta.

III. ***Провідміняйте словосполучення:***

filius adoptīvus; popŭlus opressus; puer tuus; negotium bonum, circŭlus vitiōsus, noster collēga doctus, tuum praemium magnum, pinus alta.

IV. ***Визначте відміну, рід, число, відмінок іменників та прикметників й займенників:***

Зразок виконання: **in oppĭdo antīquo** – Abl. sing, II в. **oppĭdum antīquum** – *у давньому місті*.

filiam tuam, cum libĕris meis, in Romā antīquā, pro patriā nostrā, sub linguam, sub linguā, in campo lato, bella iusta, unum servum, sine linguā, ad scientias, aedificia alta, a magistro vestro, suo consilio bono, ex cerā, in memoriam, ex decreto, viro modesto, exemplis malis, mei collēgae boni, in cellŭlā, in cellŭlam, pro aegrōtā, in chartā cerātā, de cellŭlis, in chartam cerātam, ante cenam, ex herbā, ex herbis, de plantis, ante bellum, per aspĕra ad astra, ex libris, pro familiā, apud Senĕcam.

V. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Puer librum Latīnum legit. 2. Inter oppĭdum et hortum tuum sunt agri. 3. Puella ad fēmĭnam librum portat. 4. Scythi sagittas, gladios et scuta habent. 5. Templa deōrum

et deārum apud Graecos et Romānos magnifĭca sunt. 6. Vocāte, puellae, agricŏlas ex agris. 7. De novis popŭlis fīliae fabulam narrā. 8. Si virum multi timent, multos timēre debet. 9. Nēmo in viam nunc errat. 10. Paucae feminārum in casā dormiunt. 11. Poēta divīnus clārusque vobis multa carmĭna scrībit. 12. Viri defendunt patriam in periculis. 13. Non muri, sed viri sunt praesidium oppidōrum. 14. In campo ante oppĭdum pugna est. 15. Oppĭda Romanōrum firmos et altos muros habent. 16. In humo aridā nec plantae nec herbae crescunt. 17. Domĭnus viros puerosque ad bellum vocāre optat. 18. Phaedrus, poēta Romānus, fabŭlam de lupo et agno narrat. 19. Templa et theātra ornamenta oppidōrum sunt.
20. Poētae fabŭlas narrant et monstrant anĭmum virōrum: Advĕnae ad terram Italiae navĭgant. Pugnāre solent et bellum portant. Puĕri puellaeque timent. Popŭlus templum aedifĭcat et dis dona dat. Sed viri Italiae imperium habent et nautas supĕrant. Turba viros laudat et popŭlus gaudet.

De Graecōrum et Romanōrum deis

Graeci et Romāni non unum deum, sed multos deos deasque colunt. Primus in numĕro deōrum Iuppĭter est, Saturni filius, domĭnus mundi. Locus, ubi Iuppĭter solio sedet et mundi imperium tenet, est Olympus. Neptūnus secundus filius Saturni est. Neptūnus in Oceāno regnat. Pluto, Saturni tertius filius, horrĭdus est umbrārum domĭnus, deus inferōrum. Pluto sub terrā regnat.

VI. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*** адвокат, аграрний, аргумент, арбітраж, армія, бакалавр, вербальний, гумус, декрет, депозит, елемент, ефективний, імперативний, імперія, інтервал, кредит, магістр, міністр, момент, монумент, музей, номер, окуляр, популізм, театр.

Тема 7. Прикметник (*Nomen adiectīvum*). Загальні відомості. Граматичні категорії прикметника, поділ на відміни. Запис прикметників у словнику. Прикметники I-II відміни (*Adiectīva declinatiōnum I-II*). Узгодження прикметників з іменниками. Система латинського займенника. Присвійні займенники. Займенникові прикметники

У латинській мові прикметники, як і в українській, вживаються з іменниками. Прикметники, як і іменники, мають категорії роду, числа, відмінка та відміни.

Латинські прикметники поділяються щодо відмінювання на дві групи:
1-а група – прикметники I-II відміни; **2-а група** – прикметники III відміни. Прикметники першої групи мають такі самі закінчення, як іменники I-II відміни.

Прикметники I-II відміни

У латинській мові прикметники I-II відміни мають таку саму систему відмінювання, як і іменники I і II відмін.

У латинських прикметників I–II відміни у словниковій формі записують одразу три форми: чоловічий, жіночий, середній рід (наприклад: **bonus, bona, bonum**). Це зручно, оскільки за цією формою видно, до якого роду відноситься прикметник, і відразу можна відмінювати його як іменник I або II відміни.

Прикметники, що мають в **Nominatīvus singulāris** закінчення **-a** (жіночого роду) відмінюються за **I відміною**; **-us, -er** (чоловічого) і **-um** (середнього роду) – **за II відміною**.

У словнику запис прикметників **I-II** відміни подається у скороченій формі і переклад дається тільки для форми **чоловічого роду:**

durus, a, um – *твердий;* **tener, ĕra, ĕrum** – *ніжний;*

gratus, a, um – *милий;* **piger, gra, grum –** *лінивий.*

Це прикметники чоловічого роду із закінченнями **-us, -er,** жіночого – **-a**, середнього – **-um** у **Nominatīvus singulāris.**

durus, dura, durum – *твердий*; **tener, teněra, teněrum** – *ніжний*;

gratus, grata, gratum – *милий*; **piger, pigra, pigrum –** *лінивий.*

Прикметники на **-er** розподіляються на 2 групи. До 1-ї групи належать прикметники, що зберігають голосний **e** в основі:

liber, ĕra, ĕrum – *вільний;* **miser, ĕra, erum** – *нещасний.*

До 2-ї групи належать прикметники, що втрачають голосний **e** в основі:

niger, gra, grum – *чорний;* **pulcher, chra, chrum** – *красивий.*

Родові та відмінкові закінчення приєднуються до основи прикметника. Основу прикметника знаходимо шляхом відкидання закінчення жіночого роду в **Nom. sing**.:

а) **longus, longa, longum** – довгий – жін. рід – **long-a** (основа **long-);**

б) **miser, misera, miserum** – нещасний – жін. рід – **miser-a** (основа **miser-);**

в) **pulcher, pulchra, pulchrum** гарний - жін. рід – **pulchr-a** (основа **pulchr-)**.

Зразки відмінювання **прикметників I і II відміни:**

Прикметник **durus, a, um –** *твердий*

Casus	**Singulāris**		
Nom.	dur-**us**	dur-**a**	dur-**um**
Gen.	dur-**i**	dur-**ae**	dur-**i**
Dat.	dur-**o**	dur-**ae**	dur-**o**
Acc.	dur-**um**	dur-**am**	dur-**um**
Abl.	dur-**o**	dur-**ā**	dur-**o**
Voc.	dur-**e**	dur-**a**	dur-**um**
	Plurālis		
Nom., Voc.	dur-**i**	dur-**ae**	dur-**a**
Gen.	dur-**ōrum**	dur-**ārum**	dur-**ōrum**
Dat.	dur-**is**	dur-**is**	dur-**is**
Acc.	dur-**os**	dur-**as**	dur-**a**
Abl.	dur-**is**	dur-**is**	dur-**is**

Прикметник **niger, gra, grum** – *чорний*

Casus	**Singulāris**		
Nom., Voc.	niger	nigr-**a**	nigr-**um**
Gen.	nigr-**i**	nigr-**ae**	nigr-**i**

Dat.	nigr-**o**	nigr-**ae**	nigr-**o**
Acc.	nigr-**um**	nigr-**am**	nigr-**um**
Abl.	nigr-**o**	nigr-**ā**	nigr-**o**
	Plurālis		
Nom., Voc.	nigr-**i**	nigr-**ae**	nigr-**a**
Gen.	nigr-**ōrum**	nigr-**ārum**	nigr-**ōrum**
Dat.	nigr-**is**	nigr-**is**	nigr-**is**
Acc.	nigr-**os**	nigr-**as**	nigr-**a**
Abl.	nigr-**is**	nigr-**is**	nigr-**is**

☝ **NB!** У латинські мові прикметники зазвичай стоять після іменників, до яких відносяться.

Присвійні займенники (Pronomĭna possessīva)

Усі присвійні займенники відмінюються так само, як прикметники I-II відміни та узгоджуються з іменником.

meus, mea, meum – *мій, моя, моє*
tuus, tua, tuum – *твій, твоя, твоє*
suus, sua, suum – *свій, своя, своє*
noster, nostra, nostrum – *наш, наша, наше*
vester, vestra, vestrum – *ваш, ваша, ваше*

Зразок відмінювання **присвійних займенників:**

	Singulāris			**Plurālis**		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	meus	mea	meum	mei	meae	mea
Gen.	mei	meae	mei	meōrum	meārum	meōrum
Dat.	meo	meae	meo	meis	meis	meis
Acc.	meum	meam	meum	meos	meas	mea
Abl.	meo	meā	meo	meis	meis	meis
Voc.	**mi**	mea	meum	mei	meae	mea
	m	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	noster	nostra	nostrum	nostri	nostrae	nostra
Gen.	nostri	nostrae	nostri	nostrōrum	nostrārum	nostrōrum
Dat.	nostro	nostrae	nostro	nostris	nostris	nostris
Acc.	nostrum	nostram	nostrum	nostros	nostras	nostra
Abl.	nostro	nostrā	nostro	nostris	nostris	nostris
Voc.	noster	nostra	nostrum	nostri	nostrae	nostra

Займенник **suus, sua, suum** вказує на третю особу однини чи множини у значенні *його, її.* В українській мові присвійний займенник *свій* може вживатися стосовно всіх трьох осіб однини і множини:

bibo medicamentum **meum** – *я вживаю свої ліки*
bibis medicamentum **tuum** – *ти вживаєш свої ліки*
bibit medicamentum **suum** – *він (вона) вживає свої ліки*

bibĭmus medicamenta **nostra** – *ми вживаємо свої ліки*
bibĭtis medicamenta **vestra** – *ви вживаєте свої ліки*
bibunt medicamenta **sua** – *вони вживають свої ліки*

Займенникові прикметники (Adiectīva pronominalia)

Займенникові прикметники відмінюються як прикметники I і II відміни, тільки у **Genetīvus singulāris** в усіх родах закінчуються на **-īus** (з наголосом на **-ī**) і в **Datīvus singulāris** на **- ī**. До займенникових прикметників належать:

Nominatīvus			Genetīvus	Datīvus	Значення
m	**f**	**n**	**m, f, n**	**m, f, n**	
unus	una	unum	unīus	uni	*один (із багатьох)*
solus	sola	solum	solīus	soli	*тільки один, єдиний*
totus	tota	totum	totīus	toti	*весь, цілий*
ullus	ulla	ullum	ullīus	ulli	*будь-який*
nullus	nulla	nullum	nulius	nulli	*ніякий, жоден*
uter	utra	utrum	utrīus	utri	*який (хто)(із двох)*
neuter	neutra	neutrum	neutrīus	neutri	*ні той, ні інший; жоден із двох*
uterque	utraque	utrumque	utrīusque	utrique	*і той і інший*
alter	altĕra	altĕrum	alterīus	altĕri	*один (із двох)*
alius	alia	aliud	alterīus	alii	*інший*

Зразок відмінювання займенникового прикметника **totus, a, um:**

	Singulāris			Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	totus	tota	totum	toti	totae	tota
Gen.	**totīus**	**totīus**	**totīus**	totōrum	totārum	totōrum
Dat.	**totī**	**totī**	**totī**	totis	totis	totis
Acc.	totum	totam	totum	totos	totas	tota
Abl.	toto	tota	toto	totis	totis	totis

Зразок відмінювання займенникового прикметника **solus, a, um:**

	Singulāris			Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nōm.	sōlŭs	sōlă	sōlŭm	sōlī	sōlae	sōlă
Gen.	**sōlīus**	**sōlīus**	**sōlīus**	sōlōrum	sōlārum	sōlōrum
Dat.	**sōlī**	**sōlī**	**sōlī**	sōlīs	sōlīs	sōlīs
Acc.	sōlŭm	sōlăm	sōlŭm	sōlōs	sōlās	sōlă
Abl.	sōlō	sōlā	sōlō	sōlīs	sōlīs	sōlīs

Узгодження прикметників I-II відміни з іменниками

Прикметники в латинській мові, як і в українській, узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку. Для того, щоб узгодити в латинській мові прикметник з іменником, слід:

1) записати іменник і правильно визначити його рід;

2) вибрати зі словникового запису прикметника ту форму, яка відповідає роду іменника, і записати її після іменника.

Наприклад, узгодимо прикметник bon**us**, bon**a**, bon**um** – *добрий, гарний* з іменниками:

amīcus, i (m) – *товариш* **amīcus bonus** – *добрий товариш;*
femĭna, ae (f) – *жінка* **femĭna bona** – *добра жінка;*
donum, i (n) – *подарунок* **donum bonum** – *гарний подарунок.*

Прикметник, який узгоджується з іменником у роді, числі і відмінку, називається **узгодженим означенням**. Однак, узгоджуючи прикметники з іменниками, треба пам'ятати, що рід іменника в українській мові не завжди співпадає з родом того ж іменника в латинській. Так, наприклад, **око** (с.р.) в українській мові – середнього роду, а в латинській **ocŭlus, i** (m) – чоловічого. Це важливо пам'ятати при виборі родового закінчення прикметника.

Також часто трапляються випадки, коли іменник і прикметник не збігаються у відміні і мають різні закінчення. Так, назви дерев (*жіночого роду*), виражені іменниками II відміни, вживаються з прикметниками жіночого роду: **Popŭlus** (f) **recta** – *пряма тополя* або інші **crystallus, i** (f) – *кристал* **– crystallus** (f) **magna** – *великий кристал,* а іменники I відміни (*чоловічого роду*) з прикметниками на **-us**: **collēga, ae** (m) – *товариш* – **collēga** (m) **bonus –** *хороший товариш;* **poēta, ae** (m) – *поет* – **poēta** (m) **antīquus –** *античний поет.*

Отже, прикметник вживається в тому роді, до якого належить означуваний ним іменник, наприклад: **nauta, ae** (m) **perītus** – *досвідчений моряк*, **diamĕter, tri** (f) **transversa** – *поперечний діаметр.* У таких випадках іменники і прикметники відмінюються за різними відмінами.

Питання для самоконтролю

1.Які граматичні категорії прикметника в латинській мові?
2. Яка словникова форма прикметників?
3.Як визначається практична основа прикметника?
4. Які закінчення прикметників I-II відміни?
5. Як відмінюються прикметники I-II відміни?
6. В яких граматичних категоріях узгоджується прикметник з іменником?
7. Як відмінюються присвійні займенники?
8. Як відмінюються займенникові прикметники? Які особливості вони мають?
9. Яке місце в реченні по відношенню до іменника займає прикметник? займенник?
10. У чому полягає різниця між узгодженим та неузгодженим означенням?

ВПРАВИ

I. ***Провідміняйте словосполучення:***

locus idoneus – *зручне місце* folium parvum – *маленький листок*
methŏdus bona – *добрий метод* virus novum – *новий вірус*
nostra victoria magna – *наша велика перемога*

meus hortus pulcher – *мій гарний сад*
tuum consilium bonum – *твоя добра порада*

II. ***Узгодьте прикметники з іменниками і перекладіть утворені словосполучення українською мовою:***

muscŭlus, i (m) (latus, a, um; longus, a, um); oppĭdum i (n) (Romānus, a, um); ocŭlus, i (m) (sinister, tra, trum); casa, ae (f) (parvus, a, um); nervus, i (m) (optĭcus, a, um); substantia, ae (f) (niger, gra, grum); costa, ae (f) (verus, a, um); femĭna, ae (f) (Romānus, a, um); poēta, ae (m) (clarus, a, um); popŭlus, i (m) (antīquus, a, um); testamentum, i (n) (tuus, tua, tuum); pneumonia, ae (f) (croupōsus, a, um); filius, i (m) (vester, vestra, vestrum); argumentum, i (n) (firmus, a, um); culpa, ae (f) (meus, mea, meum); cera, ae (f) (albus, a, um); agricŏla, ae (m) (Romānus, a, um); donum, i (n) (bonum, a, um); vir, i (m) (malus, a, um); hortus, i (m) (noster, nostra, nostrum); bonum, i (n) (meus, mea, meum); regŭla, ae (f) (primus, a, um); templum, i (n) (antīquus, a, um); bellum, i (n) (longus, a, um); nauta, ae (m) (verus, a, um).

III. ***Визначте граматичні форми, перекладіть словосполучення українською мовою:***

ramos magnos; ocŭlis parvis; hortōrum suōrum; petălum pulchrum; Popŭli altae; petăla pulchra; medĭco meo; magistri nostri; muscŭlus longus; muscŭli lati; stellam magnam; terrārum incognitārum; in orā Siciliae; puellis Romānis; multi fluvii; rustĭcos Romānos; patientiā mirrā; metalla necessaria; stellis magnis, totam Galliam; terrā incognitā; magnā cum curā; in oram Siciliae; eā de causā; exempli gratiā.

IV. ***Визначте форму, яка не відповідає низці слів, обгрунтуйте:***

1	verba	imperia	oppĭda	substantia	testamenta
2	popŭlus	ocŭlus	vir	puer	hortum
3	muscŭlus	popŭlus	longus	nervus	ocŭlus
4	longa	alta	tertia	vicīna	pulchra
5	puella	exempla	terra	aqua	casa
6	noster	pulcher	tuus	meus	vester
7	longum	latum	clarum	suum	magnum
8	puer	nauta	agricŏla	vir	bellum
9	noster	vester	suus	meus	magnus
10	bellum	amicum	verbum	oppĭdum	donum

V. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Multi in nostrā terrā multa non habent. 2. Italia antīqua patria multōrum populōrum est. 3. Bonus tacet sed malus saepe clāmat. 4. Est magnum saxum sub terrā. 5. Fortūna apud Graecos antīquos dea est. 6.Sunt in meis agris boni agricŏlae. 7. Aegrae pro templo orāre solent. 8. Femĭna multos amīcos nautae iuvat. 9.Iactasne in viā tuas rōsas? 10. Nunc caelum pulchrum est et ventus magnus. 11. In Italiā frumentum bonum crescit. 12. In pericŭlis amīci veri sunt praesidium firmum. 13. Oppĭda Romanōrum firmos et altos muros habent. 14. Exempla mala discipulōrum pigrōrum discipŭlis bonis nocent. 15. Romāni in pugnā multos inimīcos occīdunt. 16. Popŭlus Romānus in Capitolio convenit. 17. Stultōrum infinītus est numĕrus. 18. In oppĭdis antīquis sunt theatra, gymnasia, templa. 19. In campis et pratis, in silvis et hortis

magnam copiam plantārum medicatārum vidēmus. 20. Fabŭlae antīquae vitam et studia populōrum antiquōrum monstrant.

De Germānis antīquis

Germāni antīqui incŏlunt inter Oceănum et Danubium fluvium. Germania magnas silvas habet. In silvis habĭtant ursi et lupi, et cervi, et aliae ferae bestiae. Germāni oppĭda ignorant. Parva et foeda aedificia sunt domicilia Germanōrum. Popŭli finitīmi antīquos incŏlas Germaniae uti bellicōsos, ita feros putant. Germāni nesciunt enim littĕras et linguas aliōrum populōrum. Non sunt in numĕro antiquōrum Romanōrum aut poētae praeclāri, aut nautae perīti.

VII. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

активний, акустичний, анатомічний афілійований, варварський, вікторина, граматичний, елементарний, інтенсивний, історичний, жест, колективний, мізерний, об'єктивний, пасивний, політичний, публічний, риторичний, суб'єктивний, теоретичний, технічний, травматичний, фізичний, філіал.

Тема 8. Часи інфекта дійсного способу активного і пасивного станів, утворення, відмінювання, вживання (*Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi*. *Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi*). Трансформація актив-пассив. Дієслово *sum, fui, (-), esse* у минулому і майбутньому часах системи інфекта.

Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi; Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi, як і **Praesens indicatīvi actīvi et passīvi,** виражають дію незавершену, перекладаються на українську мову дієсловами недоконаного виду. Усі три часи інфекта утворюються від однієї основи – інфекта (недоконаного виду). Вони всі мають однакові особові закінчення активного / пасивного стану.

Imperfectum indicatīvi actīvi

Imperfectum indicatīvi actīvi – минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану, який **виражає незавершену, тривалу або повторювану дію в минулому** й відповідає на питання *що робив?*

Imperfectum indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-bā-** (для I-II дієвідмін) і **-ēbā-** (для III-IV дієвідмін) та особових закінчень активного стану :

Persōna	Singulāris	Plurālis
1.	-m	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

Зразок відмінювання дієслів в **Imperfectum indicatīvi actīvi:**

	laudāre I	docēre II	divĭdĕre III а	capĕre III б	audīre II
	Singulāris				

1.	laudāba**m**	docēba**m**	dividēba**m**	capiēba**m**	audiēba**m**
	я хвалив	*я навчав*	*я ділив, розділяв*	*я брав*	*я чув, слухав*
2.	laudāba**s**	docēba**s**	dividēba**s**	capiēba**s**	audiēba**s**
3.	laudāba**t**	docēba**t**	dividēba**t**	capiēba**t**	audiēba**t**
	Plurālis				
1.	laudābā**mus**	docebā**mus**	dividēbā**mus**	capiebā**mus**	audiebā**mus**
2.	laudābā**tis**	docebā**tis**	dividēbā**tis**	capiebā**tis**	audiebā**tis**
3.	laudāba**nt**	docēba**nt**	dividēba**nt**	capieba**nt**	audiēba**nt**

Futūrum I indicatīvi actīvi

Futūrum I indicatīvi actīvi – майбутній час дійсного способу активного стану, який **називає дію, що відбудеться в майбутньому**. Відповідає на питання *що буде робити? що робитиме?* Перекладається українською мовою **формами майбутнього часу недоконаного або доконаного виду**.

Futūrum I indicatīvi actīvi утворюється

а) для дієслів I-II дієвідміни додаванням до основи інфекта суфікса **-b-**, сполучних (з'єднувальних) голосних (**-ĭ-, -ŭ-**), та особових закінчень:

Persōna	**Singulāris**	**Plurālis**
1.	-o	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

Singulāris	**Plurālis**
1. -	1. *-ĭ-*
2. - *ĭ* -	2. *-ĭ-*
3. - *ĭ* -	3. *-ŭ-*

***схема сполучних** (з'єднувальних) голосних акт.стану*

б) для дієслів III-IV дієвідміни додаванням до основи інфекта суфікса **-a**, (для 1 особи однини) або суфікса **-ē-** (для всіх інших осіб) та особових закінчень:

У дієсловах **III *a* дієвідміни** між основою інфекта і закінченням вставляються з'єднувальні (сполучні) голосні:

Persōna	**Singulāris**	**Plurālis**
1.	-m	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

***Зразок відмінювання дієслів у* Futūrum I indicatīvi actīvi:**

	laudāre	**docēre**	**divĭdĕre**	**capĕre**	**audīre**
	Singulāris				

1.	laudāb**o**	docēb**o**	divĭda**m**	capia**m**	audīa**m**
	я хвалитиму	*я навчатиму*	*я ділитиму*	*я братиму*	*я слухатиму*
2.	laudābi**s**	docēbi**s**	divĭde**s**	capie**s**	audīe**s**
3.	laudābi**t**	docēbi**t**	divĭde**t**	capie**t**	audīe**t**
	Plurālis				
1.	laudābĭ**mus**	docebĭ**mus**	divĭdē**mus**	capiē**mus**	audiē**mus**
2.	laudābĭ**tis**	docebĭ**tis**	divĭdē**tis**	capiē**tis**	audiē**tis**
3.	laudābu**nt**	docēbu**nt**	divĭde**nt**	capie**nt**	audie**nt**

Відмінювання дієслова sum, fui, (-), esse** (бути) **у часах інфекта:

Imperfectum indicatīvi		**Futūrum I indicatīvi**	
Singulāris	**Plurālis**	**Singulāris**	**Plurālis**
1.era**m**	erā**mus**	1.er**o**	erĭ**mus**
2.era**s**	erā**tis**	2.er**is**	erĭ**tis**
3.era**t**	era**nt**	3.eri**t**	er**unt**

Часи системи інфекта дійсного способу пасивного стану

Часи системи інфекта пасивного стану (*Imperfectum, Futūrum I indicatīvi passīvi*) **відрізняються** від відповідних часів активного стану **особовими закінченнями**, тоді як часові суфікси й основа дієслова залишаються тими самими.

Persōna	**Singulāris**	**Plurālis**
1.	-or, -r	-mur
2.	-ris	-mĭni
3.	-tur	-ntur

***Зразок відмінювання дієслів у* Imperfectum indicatīvi passīvi:**

	laudāre	**docēre**	**divĭdĕre**	**capĕre**	**audīre**
	Singulāris				
1.	laudāba**r**	docēba**r**	divĭdēba**r**	capiēba**r**	audiēba**r**
2.	laudabā**ris**	docebā**ris**	divĭdebā**ris**	capiebā**ris**	audiebā**ris**
3.	laudabā**tur**	docebā**tur**	divĭdebā**tur**	capiebā**tur**	audiebā**tur**
	Plurālis				
1.	laudabā**mur**	docebā**mur**	divĭdebā**mur**	capiebā**mur**	audiebā**mur**
2.	laudabā**mĭni**	docebā**mĭni**	divĭdebā**mĭni**	capiebā**mĭni**	audiebā**mĭni**
3.	laudabā**ntur**	docebā**ntur**	divĭdebā**ntur**	capiebā**ntur**	audiebā**ntur**
	їх хвалили	*їх навчали*	*їх ділили*	*їх брали*	*їх слухали*

***Зразок відмінювання дієслів у* Futūrum I indicatīvi passīvi:**

	laudāre	**docēre**	**divĭdĕre**	**capĕre**	**audīre**

	Singulāris				
1.	laudabor	docebor	divĭdar	capiar	audiar
2.	laudabĕris	docebĕris	divĭdēris	capiēris	audiēris
3.	laudabĭtur	docebĭtur	divĭdētur	capiētur	audiētur
	Plurālis				
1.	laudabĭmur	docebĭmur	divĭdēmur	capiēmur	audiēmur
2.	laudabĭmĭni	docebimĭni	divĭdēmĭni	capiēmĭni	audiēmĭni
3.	laudabŭntur	docebŭntur	divĭdēntur	capiēntur	audiēntur
	їх будуть хвалити	*їх будуть навчати*	*їх будуть ділити*	*їх будуть брати*	*їх будуть слухати*

У дієсловах **III *a* дієвідміни** між основою інфекта і закінченням також вставляються сполучні (з'єднувальні) голосні:

Singulāris	Plurālis
1. -	1. *-ĭ-*
2. *-ĕ-*	2. *-ĭ-*
3. *-ĭ-*	3. *-ŭ-*

схема сполучних *(з'єднувальних) голосних пас.стану*

Infinitīvus praesentis passīvi утворюється за допомогою закінчень **-ri** (у I, II, IV дієвідмінах), **-i** (у III дієвідміні):

	Inf. praesentis actīvi		Inf. praesentis passīvi	
I	laudā-**re**	*хвалити*	laudā-**ri**	*хвалитись, бути похваленим*
II	docē-**re**	*вчити*	docē-**ri**	*вчитись, бути навченим*
III	divĭd-**ĕre**	*ділити*	divĭd-**i**	*ділитись, бути поділеним*
IV	audī-**re**	*слухати*	audī-**ri**	*слухатись, бути почутим*

Активна і пасивна конструкції

Якщо присудок у реченні виражений перехідним дієсловом, таке речення може мати як активну, так і пасивну конструкцію, оскільки дія може бути подана або від імені виконавця, або зосереджена на об'єкті дії. У латинській мові пасивні конструкції вживаються частіше, ніж в українській та більшості сучасних європейських мов, оскільки латина має розвинену морфологічну систему пасивного стану (окремі особові закінчення). Форми пасивного стану часів системи інфекта в латинській мові легко утворюються завдяки розвиненій системі особових закінчень, які приєднуються до основи інфекта.

При вживанні активної конструкції дія здійснюється підметом і спрямовується на прямий додаток, а присудок стоїть в активному стані: **Romāni inimīcos vincunt**. *(Римляни ворогів перемагають.* – активна конструкція). При вживанні пасивної конструкції дія виконується непрямим додатком і спрямована на підмет, а присудок стоїть у пасивній формі: **Inimīci a Romānis vincuntur.** (*Вороги римлянами перемагаються.* – пасивна конструкція).

Правила трансформації активної конструкції в пасивну такі:

1. Прямий додаток активної конструкції (*inimīcos)* стає формальним підметом пасивної конструкції, бо насправді він не виконує дію.
2. Підмет активної конструкції (*Romāni*) перетворюється в непрямий додаток пасивної конструкції в аблативі. Якщо цей додаток вказує на істоту, то перед

ним ставиться прийменник **a** (**ab**). Таку конструкцію називають *ablatīvus auctōris* (аблативом автора). А якщо додаток є неістотою, то він вживається без прийменника і називається *ablatīvus instrumenti* (аблативом знаряддя).

Питання для самоконтролю

1. Як утворюється минулий час (Imperfectum) дійсного способу активного і пасивного стану?
2. Як утворюється майбутній час (Futūrum I) дійсного способу активного і пасивного стану?
3. Чим відрізняється у структурі Imperfectum indicatīvi actīvi від Imperfectum indicatīvi passīvi?
4. Чим відрізняється у структурі Futūrum I indicatīvi actīvi від Futūrum I indicatīvi passīvi?
5. У яких випадках вживаються з'єднувальні (сполучні) голосні?
6. Що спільного у структурі часів інфекта? що відмінного?
7. Чим відрізняється пасивна конструкція речення від активної?
8. В якому відмінку стоїть непрямий додаток пасивної конструкції?
9. Чи є пасивний стан у дієслова esse?
10. Які закінчення мають інфінітиви теперішнього часу активного і пасивного стану?

ВПРАВИ

I. *Провідміняйте дієслова в* Imperfectum indicatīvi actīvi *і* Futūrum I indicatīvi actīvi*:*

habĭto, āvi, ātum, āre – *жити, мешкати*
floreo, florui , – , ēre – *цвісти, процвітати*
rego, rexi, rectum, ĕre – *керувати, правити*
trado, tradĭdi, tradĭtum, ĕre – *передавати*
moveo, movi, motum, ēre – *будити, рухати*
venio, veni, ventum, īre – *приходити*

II. *Провідміняйте дієслова в* Imperfectum indicatīvi passīvi *і* Futūrum I indicatīvi passīvi:

scribo, scripsi, scriptum, ĕre – *писати*
do, dedi, datum, dāre – *давати, дарувати, платити*
defendo, defendi, defensum, ĕre – *захищати*
voco, āvi, ātum, āre – *звати, викликати*
teneo, tenui, tentum, ēre – *володіти, тримати*
finio, īvi, ītum, īre – *завершувати, обмежувати*

III. *Визначте граматичні форми дієслів, перекладіть їх українською мовою:*

dabit, eram, serviet, erĭtis, scribebāmus, ages, veniēmus, tenebĭtur, legēbas, stabĭtis, habitābam, eram, gubernabĭtis, gubernabāntur, gubernabĭmĭni, rogabāmus, erunt,

nocēbat, tenēbis, erant, vidēbo, defendebāmur, facies, ero, respondēbat, imperabāris, imperābis, exercebātis, defendēmus defendebāmus, tenēbāntur.

IV. ***Від дієслів утворіть*** **Infinitīvus praesentis actīvi** ***і*** **Infinitīvus praesentis passīvi,** ***перекладіть утворені форми українською мовою:***

absolvo 3; veto 1; deleo 2; venio 4, teneo 2; defendo 3; habĭto 1; servio 4; cingo 3.

V. ***Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:***

Зразок виконання: Activum : Cicĕro Catilīnam accusat – *Цицерон звинувачує Катіліну*. Passivum : Catilīna a Cicerōne accusātur – *Катіліна звинувачується Цицероном.*

1. Agricŏlae agrum colunt.
2. Romāni multos deos colēbant.
3. Advocātus reum defendet.
4. Magister discipulos docēbit.
5. Tarquinius Romam muris cingēbat.

VI. ***Замініть пасивну конструкцію активною, перекладіть:***

1. Inimīci a Romānis vincebāntur.
2. Verba magistri a puĕris audiuntur.
3. Liber a studiōsā legētur.
4. Urbs a hostībus oppugnātur.
5. Patria in pericŭlis a viris defendi debet.

VII. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською*** *мовою:*

A. 1. Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habēbat. 2. Caesar magnas copias in Galliam ducēbat. 3. In numĕro magistrōrum Alexandri praeclarus Graecōrum philosŏphus Aristotĕles erat. 4. Romāni et Graeci popŭli antīqui erant. 5. Romāni multos servos habēbant. 6. Apud Romānos antiquos agricultūra in gloriā magnā erat. 7. Multa templa Graecōrum Aesculapio sacra erant. 8. Puĕri in Graeciā philosophiae studēbant, verba clarōrum oratōrum audiēbant. 9. Romāni multa bella gerēbant. 10. Numĕrus servōrum magnus erat. 11. Stellas caeli nunquam numerabĭtis. 12. Discipŭli boni cotidie memoriam exercēbunt. 13. Memoria virōrum magnōrum semper manēbit. 14. In pericŭlis semper patriam defendēmus. 15. Si necessarium erit pro patriā nostrā pugnāre, nullum hostem timebĭmus. 16. Patriam nostram semper amabĭmus. 17. Legēmus librum de bello Gallĭco. 18. Narrabo, si audiētis. 19. Hoc annō itinĕra difficilia per fīnes Romanōrum faciēmus. 20. Per totam noctem in agrīs puerī puellaeque dormiēbant.

B. 1. Libĕri Romanōrum a servis Graecis instruebāntur. 2. In Galliā plebs servōrum loco habebātur. 3. Attenti discipŭli a magistris in scholā laudāntur. 4. Puella a magistrā ad tabŭlam vocātur. 5. Oppĭda antīqua vallō fossāque muniuntur. 6. Ut salutas, ita salutaběris. 7. Galli a Romānis superāntur. 8. Gallia antīqua a Belgis et Celtis incolebātur. 9. Qui a multis timētur, multos timet. 10. Si necessarium erit pro patriā nostrā pugnāre, ad arma vocabĭmur, contra inimicos ducēmur. 11. Discipŭlus a magistro interrogabātur. 12. Apud Romānos mortui plerumque cremabāntur. 13. Contraria contrariis curāntur. 14. Castra a Romānis ponebāntur. 15. Etiam magna regna delebāntur. 16. Apud Romānos multi servi in ludis gladiatoriis exercebāntur.

17. Si pericŭlum erit, ad arma vocabimĭni. 18. Nomen amīci popŭli Romāni a senātu Romāno nonnullis Gallis dabātur. 19. Arma in proelium ab exercĭtū portābuntur. 20. A militībus ad flūmen trahēris.

De Neptūno, Mercurio, Aesculapio

Popŭli antīqui multos deos colēbant. Neptūnus, domĭnus Oceăni et fluviōrum, in Oceăno habitābat. Nautae Neptūno equos et tauros immolābant. Mercurius, deus mercatūrae, nuntius deōrum erat. Propterea anĭmos mortuōrum ad infĕros deducēbat. Aesculapium medĭci colēbant. Neptūni arae plerumque in ripis fluviōrum erant, Mercurii in viis, Aesculapii in lucis. Ita in fabŭlis poētae antīqui narrābant.

De castris Romānis

A Romanis castra in bello ponebāntur. Primo a tribūno locus idoneus eligebātur, ubi aqua et cibus facĭle inveniebāntur. Deinde quadrātum spatium signabātur et muniebātur. Circum castra fossa fodiebātur et vallum struebātur. In mediis castris multa tabernacŭla ponebāntur. Impedimenta et spolia in spatio inter vallum et tabernacŭla cumulabāntur.

In castris custodiae per vallum disponebāntur. Ităque copiae secūrae in castris dormiēbant. Si inimīci vallo appropinquābunt, statim a custodiis cernēntur. Signum tuba extemplo dabĭtur.

Tum tribunus verba facit : « Audīte ! Castra extemplo movebuntur et tela a vobis parabuntur : si fortĭter pugnabĭtis; inimīci depellēntur et vincēntur. Gloriam magnam patriae vestrae parabĭtis! Tum praemia vobis dabuntur!»

De amicitia

Libēri matrem rogant: «Mater, multae et pulchrae fabŭlae tibi notae sunt. Narra nobis fabŭlam!». Tum mater: «Si vobis, – inquit, – fabŭlae meae placent, de duōbus amīcis hodie vobis narrābo. Tacēte!»

Duo amīci per silvam ingentem ambulābant. Subĭto procul ursum magnum vidēbant. Sextus gradu celĕri fugit et arbŏrem ascendit. Publius solus manet et mortem ante ocŭlos habet; sed magistri verba memoriā tenet: «Ursus mortuōrum corpŏra non attingit». Ităque in terrā ut mortuus se prosternit spiritumque contĭnet. Ursus adveniēbat, corpus Publii spectābat, sed homĭnem mortuum putābat et intactum relinquēbat. Ita casu felīci pueri pericŭlo liberābantur. Tum Sextus per iocum amīcum interrogābat: «Quid tibi ursus in aurem dicēbat?» Et Publius: «Proverbium pulchrum: amīcus certus in rē incertā cernĭtur».

Liběri matri gratias agēbant et mater: «Et vos, liběri, – inquit, – proverbium aliud memoriā tenēte: res secundae amīcos parant, sed res adversae amīcos probant».

VIII. ***Визначте, латинських дієслів походять українські слова:***

агітація, апеляція, апробація, аудіювання, декларація, експорт, ерудиція, импорт, інституція, кантата, конструкція, корекція, корупція, конституція, обсерваторія, структура, протекція, транспорт, трансфер, тріумфальний.

Тема 9. Займенники (*Pronomĭna*). Особові займенники. Зворотний займенник. Вказівні

займенники. Питальні, відносні, неозначені, заперечні займенники. Відмінювання займенників. Вживання займенників у реченнях.

У латинській мові система займенників включає низку розрядів, багато з яких збігаються з відповідними розрядами займенників української мови (особові, вказівні, присвійні, відносні, заперечні тощо).

Особові і зворотний займенник (Pronomĭna personālia et pronomen reflexīvum)

Особових займенників в латинській мові лише чотири: **ego –** *я;* **tu –** *ти*; **nos –** *ми;* **vos –** *ви.* Займенників третьої особи однини і множини в латинській мові немає, їх замінюють вказівні займенники.

Singulāris			**Plurālis**	
Casus	**1 особа**	**2 особа**	**1 особа**	**2 особа**
Nōm.	ego *я*	tu *ти*	nos *ми*	vos *ви*
Gen.	mei *мене*	tui *тебе*	nostri *нас* nostrum *із нас*	vestri *вас* vestrum *із вас*
Dat.	mihi *мені*	tibi *тобі*	nobis *нам*	vobis *вам*
Acc.	me *мене*	te *тебе*	nos *нас*	vos *вас*
Abl.	me *мною*	te *тобою*	nobis *нами*	vobis *вами*

Зворотний займенник

Зворотний займенник **sui** (*себе*) не має називного відмінка і множини. Він вживається тільки стосовно третьої особи однини і множини.

На відміну від української мови, де частка ***-ся*** вживається для всіх осіб, зворотний займенник **sui** у латинській мові стосується лише 3 особи однини і множини: laudat **se** – *він (вона) хвалить себе;* laudant **se** – *вони хвалять себе.*

В інших особах вживаються відповідно особові займенники 1-ї або 2-ї особи. В **Acc.**, наприклад, *я лікую себе* – curo **me**, *ти лікуєш себе* – curas **te**, *він лікує себе* – curat **se**, *ми лікуємо себе* – curamus **nos**, *ви лікуєте себе* – curatis **vos**, *вони лікують себе* – curant **se**, а в українській мові *я лікуюсь, ти лікуєшся, він лікується* тощо.

Casus	
Nom.	-
Gen.	**sui** *себе*
Dat.	**sibi** *собі*
Acc.	**se** *себе*
Abl.	**se** *собою*

Вказівні займенники (Pronomina demonstratīva):

а) ille, illa, illud – *той, та, те* (вказує на найвіддаленіший предмет);

б) iste, ista, istud – *цей, ця, це; той, та, те* (вказує на предмет поблизу особи);

в) is, ea, id – *цей, ця, це; той, та, те; він, вона, воно;*

г) hic, haec, hoc – *цей, ця, це* (вказує на предмет, який найближчий до того, хто говорить).

Вказівні займенники відмінюються так само, як прикметники I-II відміни

(чоловічий і середній рід за другою відміною, жіночий – за першою) з двома особливостями:

а) у родовому відмінку однини всі вони мають закінчення **-īus** (m, f, n);

б) у давальному відмінку однини – закінчення **-ī** (m, f, n).

Найвживаніший вказівний займенник **is, ea, id** виконує функцію і особового займенника 3-ї особи (він, вона, воно). Основа його має два варіанти: **i-** і **e-**. Цей займенник, подібно до інших вказівних займенників, відмінюється як прикметники I-II відміни, лише у **Gen. sing**. усіх родів закінчується на **-īus**, а у **Dat. sing**. на **-ī**:

Відмінювання вказівного займенника **is, ea , id** – *той, та, те:*

	Singulāris			**Plurālis**		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	is	ea	id	ei(ii)	eae	ea
Gen.	**eīus**	**eīus**	**eīus**	eōrum	eārum	eōrum
Dat.	**eī**	**eī**	**eī**	eis (iis)	eis (iis)	eis (iis)
Acc.	eum	eam	id	eos	etas	ea
Abl.	eo	eā	eo	eis (iis)	eis (iis)	eis (iis)

Відмінювання вказівного займенника **hic, haec, hoc** – *цей, ця, це:*

	Singulāris			**Plurālis**		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	**huīus**	**huīus**	**huīus**	hōrum	hārum	hōrum
Dat.	**huic**	**huic**	**huic**	his	his	his
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his	his	his

Іноді службові частини мови в латинській мові вживаються у вигляді постпозитивної (що стоїть наприкінці слова) частки і пишуться разом зі словом:

– прийменник **cum** (з) у сполученні з **Ablatīvus** особових і зворотного займенників, наприклад: me**cum** – *зі мною*, te**cum** – *з тобою*, se**cum** – *з ним, з нею, з ними*, nobis**cum** – *з нами*, vobis**cum** – *з вами.*

– сполучник **que** (і, та), наприклад: terrā mari**que** – *сушею (землею) та морем.*

– сполучник **ve** (чи, або), наприклад: Hostem latronem**ve** quis decipit, dolo malo non agit. – *Не діє зі злим наміром той, хто вводить в оману ворога чи розбійника.*

Відносні (питальні) займенники (Pronomĭna relatīva (interrogatīva))

До відносних займенників належать: **qui** (m), **quae** (f), **quod** (n) – *який, яка, яке; чий, чия, чиє; котрий, котра, котре.* Цей займенник виступає в значенні і питального і відносного займенника.

Питальні займенники **quis? quid? –** *хто? що?* **quī, quae, quod? –** *який?* **quālis, e –** *який* (за якістю); **quantus, a, um –** *який?* (за кількістю).

Відмінювання займенника **quis? –** *хто*? і **quid? –** *що*?:

	Singulāris	
Casus	**quis?**– *хто?*	**quid?** –*що?*
Nom.	quĭs?	quĭd?
Gen.	cuius ?	
Dat.	cui ?	
Acc.	quem ?	quĭd?
Abl.	quō?	

Відмінювання займенника **quī, quae, quod** – *який, яка, яке:*

	Singulāris			Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	quī	quae	quod	quī	quae	quae
Gen.	**cuius**	**cuius**	**cuius**	quōrum	quārum	quōrum
Dat.	**cuī**	**cuī**	**cuī**	quibus	quibus	quibus
Acc.	quem	quăm	quod	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō	quibus	quibus	quibus

Неозначені займенники (Pronomĭna indefinīta)

Відмінювання неозначеного займенника **quidam, quaedam, quoddam** – *якийсь, якась, якесь:*

	Singulāris			Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	quidam	quaedam	quoddam	quidam	quaedam	quaedam
Gen.	cuiusdam	cuiusdam	cuiusdam	quorundam	quarundam	quorundam
Dat.	cuīdam	cuīdam	cuīdam	quibusdam	quibusdam	quibusdam
Acc.	quendam	quandam	quoddam	quosdam	quasdam	quaedam
Abl.	quōdam	quaedam	quōdam	quibusdam	quibusdam	quibusdam

Заперечні займенники (Pronomĭna negatīva)

Заперечні займенники **nemo** – *ніхто*; **nihil** – *ніщо* мають форми однини, відмінюються з вживанням заперечного займенникового прикметника **nullus, a, um** – *ніякий.*

Відмінювання заперечних займенників **nemo** – *ніхто*; **nihil** – *ніщо:*

Casus	Singulāris	
Nom.	nēmō	nihil (nīl)
Gen.	nēmĭnis (nūllīus)	nūllīus reī (nihĭli)
Dat.	nēmĭnī (nūllī)	nūllī reī
Acc.	nēmĭnem	nihil (nīl, nihĭlum)
Abl.	nēmĭne (nūllō)	nūllā rē (nihĭlō)

Питання для самоконтролю

1. На які розряди (класи) діляться займенники?
2. Чи вживаються в латинській мові з дієсловами особові займенники *ego, tu, nos, vos*?

3. Як вживається зворотний займенник *sui?*
4. Як відмінюються вказівні займенники? Яку особливість при відмінюванні вони мають?
5. Який займенник виступає в значенні питального і відносного?
6. Які особливості вживання особових, зворотного і присвійних займенників?

ВПРАВИ

I. ***Займенники у сталих виразах. Прочитайте крилаті вислови, поясніть займенники.***

1.Alter ego. – *Друге я (про вірного друга).* 2.Et tu, Brute, contra me! – *І ти, Бруте, проти мене!* 3. Nec tecum possum vivĕre, nec sine te. – *Ні з тобою не можу жити, ні без тебе.* 4. Vade mecum. – *Простуй за мною (назва путівників).* 5.Imperāre sibi – maxĭmum imperium est. – *Володіти собою – ось найвища влада.* 6. Id est. – *Тобто.* 7. Omnia mea mecum porto. – *Все своє ношу з собою.* 8. Cognosce te ipsum. – *Пізнай самого себе.* 9. Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia. – *Де ти, Гай, там і я, Гая* (*формула шлюбного* договору). 10. Se defendĕre nemo potest nisi se ipsum. – *Ніхто не може захистити себе, крім самого себе.* 11. Se quisque regit, felix est. – *Щасливий той, хто сам себе керує*. 12. Nemo sibi nascĭtur. – *Ніхто не народжується для себе.* 13. Aut Caesar, aut nihil. – *Або Цезар, або ніщо*. 14. Ave, Caesar, moritūri te salūtant ! – *Здраствуй, Цезаре, ті, що йдуть на смерть, вітають тебе*! 15. Cum hoc non est propter hoc. – *Водночас з цим, не значить внаслідок цього*. 16. Hodie mihi, cras tibi. – *Сьогодні мені, завтра тобі.* 17. Ignoscas aliis multa, nihil tibi. – *Іншим прощай багато, собі – нічого*. 18. Inter nos. – *Між нами, по секрету*. 19. Medĭce, cura te ipsum! – *Лікарю, вилікуй сам себе! 20.* Nec sibi, nec altĕri. **–** *Ні собі, ні іншим.* 21. Qui se ipse laudat, cito derisōrem invenit. – *Хто сам себе хвалить, швидко стає посміховиськом.* 22. Suum cuique placet. – *Кожному подобається своє.* 23. Quisque sibi est proximus. – *Кожен собі найближчий.* 24. Hic et nunc. – *Тут і тепер. 25.* Vivĕre sēcum. – *Жити в злагоді із собою. 26.* Tempŏra mutāntur et nos mutāmur in illis. – *Часи змінюються і ми разом з ними*. 27. Quis custodiet ipsōs custōdēs? – *Хто стежитиме за самими сторожами?* 28. Ipse dixit. – *Він сам так сказав (без доказів*). 29. Ista tua culpa est, nōn mea. – *Це твоя вина, а не моя.* 30. Bonis nocet, qui malis parcit. – *Шкодить добрим той, хто злим потурає.*

II. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Nihil statu suo manet. 2. Qui non est nobiscum is adversus nos est. 3. Homo non sibi soli nascĭtur, sed patriae. 4. Nemo me amīcum vocābit. 5. Cenam nobis facit. 6. Illum homĭnem ducem creāmus. 7. Hic in agris per totam aetātem laborābat. 8. Qui nimium probat, nihil probat. 9. Nemo nostrum non pecat, homĭni sumus, non Dei. 10. Pater frāterque meus irae gratiā hac horā discēdunt. 11. Quid est amīcus? Alter ego. 12. Saepe nihil inimīcus est homĭni, quam ipse sibi. (*Cicĕro*) 13. Nemo est iudex in propriā causā. 14.Omnes nos in eis linguis, quas non intellegĭmus, quae sunt innumerabĭles, surdi sumus. 15.Verĭtas se ipsa defendit. 16. Non est bonum, qui labōrem fugit. 17. Libenter homĭnes id, quod cupiunt, credunt. 18. Illi mens celĕris

est. 19. Hic homo nos non verbis solum sed etiam factis ducĕre incĭpit. 20. Carmĭna brevia illīus poetae vobis placēbant?

De bello Troiano

Graeci et Troiāni bellum longum pugnant. Tandem alii Graecōrum ad insŭlam Tenedum navĭgant et alii in ligneo equo latent. Ignāri doli Troiāni in Trōiam equum portant. Laeti sunt et multa convīvia multo cum vino parant. Tum somnus Troiānos habet. Graeci ab insŭlā ad Trōiam navĭgant; amīci ex equo festīnant et portas Trōiae reserant. Unus Troiānus ex somno alios excĭtat et viri ad arma festīnant. Sed Graeci Troiānos dolo armīsque supĕrant.

De mutatiōne rerum

Nemo nostrum idem in senectūte, qui erat iuvĕnis. Nemo est mane, qui erat pridie. Corpŏra nostra flumĭnis more rapiuntur: quidquid vides, currit cum tempŏre, nihil ex his, quae vidēmus, manet. Hoc est, quod ait Heraclītus: «In idem flumen bis non descendĭmus». Manet idem flumĭnis nomen, aqua transmissa est. *(Seněca)*

IV. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

автор, арбітр, декорація, егоїзм, егоїстичний, експансія, ідентичний, імітація, інструмент, коментатор, люстрація, магістратура, меморіальний, нуль, публіка, портал, позитивний, секрет, специфічний, схоластика, тотальний, таблиця.

Тема 10. III відміна (*Declinatio tertia*). Типи іменників III відміни. Словниковий запис іменників III відміни. Особливості відмінювання. Винятки іменників III відміни за формою та за родом.

До **III відміни** належать іменники чоловічого, жіночого та середнього роду, які в **Genetīvus Singulāris** мають закінчення **-is.**

У **Nominatīvus Singulāris** іменники III відміни мають різні закінчення. Їхній номінатив утворюється сигматично (за допомогою **-s**) або асигматично (без **-s**).

Основи на **c, g, t, d** утворюють **сигматичний номінатив**:

Nom. sing.	**Gen. sing.**	**Практична основа**
lex (f) – *закон*	**leg-**is	**leg** (leg + s > lex);
pax (f) – *мир*	**pac-**is	**pac** (pac + s > pax);
dens (m) – *зуб*	**dent-**is	**dent** (dent + s > dens);
palus (f) – *болото*	**palud-**is	**palud** (palud +s > palus).

Має місце асиміляція / спрощення груп приголосних у латинських сигматичних номінативах.

Асиміляція – це фонетичне явище, при якому один звук набуває ознак сусіднього звуку, тобто звуки стають подібними або однаковими під впливом сусідніх приголосних чи голосних.

Основи на **l, r, n, s** утворюють **асигматичний номінатив**:

consul, consŭlis (m) – *консул;*
victor, victōris (m) – *переможець;*
nomĕn, nomĭnis (n) (**ĕ** → **ĭ** у відкритому складі) – *им'я;*
mos, moris (m) (**s** між голосними → **r** за законом ротацизму) – *звичай.*

> **Ротацизм** відбувся приблизно в період між **VI і IV ст. до н. е.**, тобто **в архаїчний період розвитку латини**, ще **до класичної епохи**.

☝ **NB!** Практичну основу іменників III відміни визначаємо, відкинувши закінчення **-is** від форми родового відмінка homo, homĭn**is** (m) – *людина* – практична основа **homĭn-**.

Найуживаніші родові закінчення іменників III відміни в **Nom. sing.**:
Чоловічий рід: **-o, -or, -os, -er, -es, -ex:** flos, floris (m) – *квітка;* miles, milĭtis (m) – *воїн;* iudex, iudĭcis (m) – *суддя.*

Жіночий рід: **-io, -do, -go, -as, -us, -x, -is, -es, -s:** regio, ōnis (f) – *область;* civĭtas, ātis (f) – *держава;* salus, ūtis (f) – *здоров'я;* pax, pacis (f) – *мир.*

Середній рід: **-en, -c, -us, -l, -ut, -ur, -e, -al, -ar, -ma:** carmen, ĭnis (n) – *пісня;* corpus, ŏris (n) – *тіло*; caput, ĭtis (n) – *голова;* exemplar, is (n) – *примірник.*

Приголосний, голосний та мішаний типи III відміни

За характером історичної основи у III відміні виділяють три типи відмінювання: приголосний, голосний та мішаний.

Приголосний тип III відміни (Classis consonans)

До приголосного типу III відміни належать **нерівноскладові** (мають нерівну кількість складів в **Nom. sing.** і **Gen. sing.)** іменники трьох граматичних родів, **основа** яких закінчується **один приголосний**:

imperator, imperatōris (m) – *полководець;* **color, coloris** (m) – *колір;*
civĭtas, civitātis (f) – *держава;* **veritas, veritatis** (f) – *істина;*
nomĕn, nomĭnis (n) – *ім'я*; **flumen, flumĭnis** (n) – *ріка.*

Зразок відмінювання іменників **приголосного типу III відміни:**

	orator, ōris (m) – *промовець*	**lex, legis** (f) – *закон*	**tempŭs, ŏris** (n) – *час*
Casus		**Singulāris**	
Nom.,Voc.	orator	lex	tempŭs
Gen.	oratōr-**is**	leg-**is**	tempŏr-**is**
Dat.	oratōr-**i**	leg-**i**	tempŏr-**i**
Acc.	oratōr-**ĕm**	leg-**ĕm**	tempŭs
Abl.	oratōr-**e**	leg-**e**	tempŏr-**e**
		Plurālis	
Nom.,Voc.	oratōr-**es**	leg-**es**	tempŏr-**a**

Gen.	oratōr-**ŭm**	leg-**ŭm**	tempŏr-**um**
Dat.	oratōr-**ĭbus**	leg-**ĭbus**	tempŏr-**ĭbus**
Acc.	oratōr-**es**	leg-**es**	tempŏr-**a**
Abl.	oratōr-**ĭbus**	leg-**ĭbus**	tempŏr-**ĭbus**

Голосний тип ІІІ відміни (Classis vocalis)

До голосного типу іменників ІІІ відміни належать іменники середнього роду з закінченням в **Nom. sing. -e, -al, -ar,** а в **Gen. sing. -is.**

Історична основа цих іменників закінчувалась на голосний **-i:**

mare, maris (n) – *море;* **rete, is** (n) – *сітка;;*
anĭmal, is (n) – *тварина;* **vectīgal, alis** (n) – *податок;*
exemplar, is (n) – *зразок, примірник.*

☝ **NB!** До **голосного типу ІІІ відміни** належать іменники жіночого роду:

turris, is (f) – *вежа;* **secūris, is** (f) – *сокира;*
sitis, is (f) – *спрага;* **puppis, is** (f) – *корма;*
febris, is (f) – *гарячка (лихоманка);* **tussis, is** (f) – *кашель.*

***Зразок відмінювання іменників* голосного типу ІІІ відміни:**

	anĭmal, is (n) – *тварина*	**turris, is** (f) – *вежа*
Casus	**Singulāris**	
Nom.,Voc.	anĭmal	turris
Gen.	anĭmal-**is**	turr-**is**
Dat.	anĭmal-**i**	turr-**i**
Acc.	anĭmal	turr-**im**
Abl.	anĭmal-**i**	turr-**i**
	Plurālis	
Nom.,Voc.	anĭmal-**ia**	turr-**es**
Gen.	anĭmal-**ium**	turr-**ium**
Dat.	anĭmal-**ĭbus**	turr-**ĭbus**
Acc.	anĭmal-**ia**	turr-**es**
Abl.	anĭmal-**ĭbus**	turr-**ĭbus**

Мішаний тип ІІІ відміни (Classis mixta)

До мішаного типу іменників ІІІ відміни належать:

а) рівноскладові іменники, які у **Nom. sing.** закінчуються на **-es, -is:**

nubes, is (f) – *хмара;* **civis, is** (m,f) – *громадянин(-нка);*
testis, is (m,f) – *свідок;* **avis, is** (f) – *птах;*
panis, is (m) – *хліб;* **finis, is** (m) – *кінець.*

б) нерівноскладові іменники, які мають практичну **основу на два,** або більше **приголосних**:

pars, partis (f) – *частина;* **pons, pontis** (m) – *міст* ;
urbs, urbis (f) – *місто;* **dens, dentis** (m) – *зуб;*
fons, fontis (m) – *джерело;* **nox, noctis** (f) – *ніч.*

☝ **NB! за приголосним типом** відмінюються іменники:

pater, tris (m) – *батько;* **mater, tris** (f) – *мати;*
frater, tris (m) – *брат;* **parens, parentis** (m) – *близький родич;*
iuvĕnis, is (m,f) – *молодик;* **canis, is** (m, f) – *собака;*
senex, senis (m,f) – *старець, стара жінка.*

Зразок відмінювання іменників **мішаного типу III відміни:**

	pars, partis (f) – *частина*	**civis, is (m, f) –** *громадянин (-нка)*	**os, ossis** (n) – *кістка*
Casus	**Singulāris**		
Nom.,Voc.	pars	civis	os
Gen.	part-**is**	civ-**is**	oss-**is**
Dat.	part-**i**	civ-**i**	oss-**i**
Acc.	part-**em**	civ-**em**	os
Abl.	part-**e**	civ-**e**	oss-**e**
	Plurālis		
Nom.,Voc.	part-**es**	civ-**es**	oss-**a**
Gen.	part-**ium**	civ-**ium**	oss-**ium**
Dat.	part-**ĭbus**	civ-**ĭbus**	oss-**ĭbus**
Acc.	part-**es**	civ-**es**	oss-**a**
Abl.	part-**ĭbus**	civ-**ĭbus**	oss-**ĭbus**

Особлівості відмінювання іменників III відміни

Iuppĭter, Iovis (m) – *Юпітер* відмінюється тільки в однині; **bos, bovis** (m, f) – *бик, корова* у **Gen. plur**. має форму **boum**, у **Dat.** і **Abl. plur**. – **bubus (bobus)**. Іменники середнього роду грецького походження на **-ma systema, ătis** (n) – *система* відмінюються

	Singulāris	**Singulāris**	**Plurālis**	**Singulāris**	**Plurālis**
Nom., Voc.	Iuppĭter	bos	boves	systema	systemăta
Gen.	Iovis	bovis	boum	systemătis	systemătum
Dat.	Iovi	bovi	bubus (bobus)	systemăti	systemătis
Acc.	Iovem	bovem	boves	systema	systemăta
Abl.	Iove	bove	bubus (bobus)	systemăte	systemătis

Vis (f) – *сила* не має **Gen**. і **Dat. sing**. А у множині його основа **vir-**; **vas, vasis** (n) – *посуд, судина* в однині відмінюється за III відміною, а у множині – за II.

	Singulāris	**Plurālis**	**Singulāris**	**Plurālis**
Nom., Voc.	vis	vir-es	vas	vasa
Gen.	-	vir-ium	vasis	vasōrum
Dat.	-	vir-ĭbus	vasi	vasis
Acc.	vim	vir-es	vas	vasa
Abl.	vi	vir-ĭbus	vase	vasis

Таблиця закінчень трьох типів іменників III відміни

Casus	**Singulāris**	**Plurālis**

	m, f	n	m, f	n
Nom.=Voc.	сигм. / нул. закінч.	нульове	-es	-a, -ia
Gen.	-is	-is	-um, -ium	-um, -ium
Dat.	-i	-i	-ĭbus	-ĭbus
Acc.	-em	= Nom.	= Nom.	= Nom.
Abl.	-e	-e, -i	-ĭbus	-ĭbus

NB! 1. При відмінюванні іменники середнього роду мають особливості: співпадіння форм *Nom. sing., Acc. sing., Voc. sing.* та *Nom. plur., Acc. plur., Voc. plur.* Крім того *Nom. plur., Acc. plur., Voc. plur.* завжди закінчуються на *-a.*

2. Форми *Vocatīvus* в *Singulāris* і в *Plurālis* співпадають з формами *Nominatīvus.*

Питання для самоконтролю

1. Які іменники належать до III відміни?
2. Яке закінчення вказує на належність іменника до III відміни?
3. На підставі якого голосного іменники віднесено до III відміни?
4. Як визначити практичну основу іменника?
5. Як визначити тип іменника III відміни?
6. Які іменники відмінюються за приголосним, голосним і мішаним типом?
7. Які є винятки у приголосному типі?
8. У яких відмінках іменників III відміни виявляються особливості голосного типу?
9. Які є винятки у мішаному типі?
10. Які іменники називаються нерівноскладовими?
11. До якого з трьох типів належать нерівноскладові іменники III відміни?
12. Чи є відмінність у парадигмах закінчень різних типів іменників III відміни?

ВПРАВИ

I. ***Визначте, до якого типу належать іменники, провідміняйте їх:***

imperator, ōris (m) – *полководець*
regio, ōnis (f) – *область*
civĭtas, ātis (f) – *держава*
avis, is (m, f) – *птах*
genus, ĕris (n) – *рід*
mons, montis (m) – *гора*
mare, maris (n) – *море*
nubes, is (n) – *хмара*
secūris, is (f) – *сокира*
cor, cordis (n) – *серце*

II. ***Визначте граматичні форми іменників. Перекладіть їх українською мовою:***

leges, iudĭcem, capĭtis, corpŏre, civium, maria, artes, paci, urbium, labōrem, hominĭbus, hostium, legiōne, rectōri, duces, ossa, turrim, fratrĭbus, homĭni, civium.

III. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Concordiā civium civitas firmātur, discordiā delētur. 2. Aetāte Periclis Athēnae erant sedes artium et litterārum. 3. In pace est vera salus populōrum, non in bello. 4. In Palatīno colle Romŭlus et Remus arcem parvam ponunt. 5. Leges Romanōrum

sevērae erant. 6. Roma urbs septem montium appellabātur, nam in septem montĭbus sita erat. 7. In arce erant domicilia regis et filiōrum filiārumque regis et multa templa. 8. Arx Capitolīna sita erat in monte Capitolīno. 9. Mores vetĕrum Romanōrum sevēri erant. 10. De Gallōrum morĭbus multa in Caesăris libro, qui *Commentarii de bello Gallĭco* inscribĭtur, legētis. 11. Historia urbis Romae nota nobis est. 12. Magni erant honōres magistratuum Romanōrum. 13. In arce Athenārum erat pulchra et clara aedes deae Athēnae. 14. Custōdes arcis Capitolīnae et aliārum urbium et arcium milĭtes erant. 15. Magnus erat numĕrus milĭtum Romanōrum. 16. Civĭtas nostra est sociĕtas multōrum natiōnum et gentium. 17. Milĭtes Romāni montem capiunt et ibi castra prope hostes ponunt. 18. Urbs Roma imperii Romāni caput erat. 19. Arx sita erat in media urbe, erat praesidium et refugium civium in bello et in magnis pericŭlis.
20.Lex est fundamentum libertātis; mens et anĭmus et consilium et sententia civitātis est in legĭbus. Ut corpora nostra sine mente, sic civĭtas sine lege partes adhibēre non potest. Legum ministri sunt magistrātus, legum interprĕtes iudĭces, et tandem legum servi sumus ităque libĕri esse possŭmus. (*Cicĕro*)

De Romŭlo et Remo, Romae conditorĭbus

Titus Livius, clarus scriptor Romanōrum, in libris suis, *qui «Ab Urbe condĭta» appellāntur*, fabŭlam de Romŭlo et Remo, Romae conditorĭbus, narrat. Numĭtor, rex Albae Longae, ab Amulio, fratre suo, regno privātur. Amulius quoque nepōtes Numitōris Romŭlum et Remum in flumĭne demergĕre iubet, sed ministri regis ei non parent et puĕros parvŭlos in flumĭnis ripā ponunt. Ibi lupa puĕros invĕnit et nutrit.

Postea Romŭlus et Remus a Faustŭlo, pastōre regio, et ab eius uxōre educabāntur. Ităque puĕri paulatim adolescēbant. Paulo post Faustŭlus fratrĭbus Romŭlo et Remo veritātem apĕrit et fratres Amulium occīdunt et regnum Numitōri avo reddunt. Romŭlus autem postea rex civitātis fit et condit urbem novam haud procul a loco ubi lupa eos nutriēbat. Eam urbem a suo nomĭne Romam appellat.

IV. *Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*

агресія, акція, асиміляція, генератор, гонорар, декларація, дантист, диктор, дисиміляція, доцент, інспектор, карцер, кондуктор, консерватор, конституція, корпус, корупція, криміналістика, лекція, мариніст, менталітет, мораторій, оператор, опус, пацифіст, педаль, рація, регіон, ректор, санкція, сесія, симуляція, солярій, спонсор, трибуна, узурпація, урбанізм, темп, фініш, фонтан, юстиція.

Тема 11. Прикметники III відміни (*Adiectīva declinatiōnis III*). Класифікація прикметників III відміни. Характерні закінчення прикметників. Запис прикметників у словнику та визначення основи. Відмінювання прикметників III відміни. Узгодження прикметників III відміни з іменниками

Залежно від кількості родових закінчень у **Nominatīvus singulāris прикметники III відміни** поділяються на **три групи**:

1. Прикметники **трьох закінчень**, які мають для кожного роду своє закінчення: **-er** – для чоловічого, **-is** – для жіночого**, -e** – для середнього:

celer, celĕris, celĕre – *швидкий;* **acer, acris, acre** – *гострий.*

2. Прикметники **двох закінчень**, які мають для чоловічого і жіночого роду однакове закінчення **-is ,** а для середнього **-e:**

brevis, breve – *короткий*; **fortis, forte** – *сильний.*

3. Прикметники **одного закінчення**, які мають однакове закінчення для всіх родів: **-r, -s, -ns, -x:**

felix, īcis – *щасливий;* **simplex, ĭcis** – *простий;*

par, is – *рівний;* **sapiens, ntis** – *розумний.*

☝ **NB!** Прикметники одного закінчення подаються у словнику в **Nom. sing.** і **Gen. sing. : sapiens, sapientis** – *розумний.*

Прикметники III відміни відмінюються за **голосним типом**, тому що історично їх основа закінчувалась на **-i.**

☝ **NB!** У **Nom., Acc., Voc. plur.** прикметники чоловічого і жіночого роду мають закінчення **-es, Acc. sing**. – **-em. Nom., Acc. plur**. середнього роду **-ia,** прикметники всіх трьох родів мають в **Abl. sing**. **-i, Gen. plur**. **-ium.**

***Зразок відмінювання прикметників* III відміни:**

a) трьох закінчень **celer, -is, -e** – *швидкий*

Singulāris				**Plurālis**	
Casus	**m**	**f**	**n**	**m, f**	**n**
Nom., Voc.	celer	celĕr**is**	celĕr**e**	celĕr**es**	celer**ia**
Gen.	celĕr**is**	celĕr**is**	celĕr**is**	celĕr**ium**	celer**ium**
Dat.	celĕr**i**	celĕr**i**	celĕr**i**	celĕr**ĭbus**	celer**ĭbus**
Acc.	celĕr**em**	celĕr**em**	celĕr**e**	celĕr**es**	celer**ia**
Abl.	celĕr**i**	celĕr**i**	celĕr**i**	celĕr**ĭbus**	celer**ĭbus**

b) двох закінчень **brevis, -e** – *короткий*

Singulāris			**Plurālis**	
Casus	**m, f**	**n**	**m, f**	**n**
Nom.,Voc.	brev**is**	brev**e**	brev**es**	brev**ia**
Gen.	brev**is**	brev**is**	brev**ium**	brev**ium**
Dat.	brev**i**	brev**i**	brev**ĭbus**	brev**ĭbus**
Acc.	brev**ĕm**	brev**e**	brev**es**	brev**ia**
Abl.	brev**i**	brev**i**	brev**ĭbus**	brev**ĭbus**

c) одного закінчення **felix, felĭcis** – *щасливий*

Singulāris			**Plurālis**	
Casus	**m, f**	**n**	**m, f**	**n**

Nom., Voc.	felix	felix	felī**ces**	felici**ă**
Gen.	felī**cis**	felic**is**	felī**cium**	felic**ium**
Dat.	felī**ci**	felic**i**	felī**cĭbus**	felic**ĭbus**
Acc.	felī**cem**	felix	felī**ces**	felici**ă**
Abl.	felī**ci**	felī**ci**	felī**cĭbus**	felic**ĭbus**

☝ **NB! Деякі прикметники III відміни** з одним закінченням у **Nom. sing.** відмінюються за **приголосним типом**:

dives, divĭtis – *багатий;* **particeps, particĭpis** – *причетний;*
pauper, paupĕris – *бідний;* **princeps, princĭpis** – *перший;*
vetus, vetĕris – *старий;* **caelebs, caelĭbis** – *безшлюбний.*

Приклади узгодження прикметника III відміни **salūber, bris, bre** з іменниками: **fons, fontis** (m): **fons salūber** *(цілюще джерело);*
laurus, lauri (f): **laurus salubris** *(цілющий лавр);*
mel, mellis (n): **mel salubre** *(цілющий мед).*

Питання для самоконтролю

1. Які прикметники належать до III відміни?
2. Які три групи прикметників III відміни?
3. За яким типом відмінюються прикметники III відміни?

ВПРАВИ

I. ***Узгодьте прикметники III відміни з іменниками і провідміняйте утворені словосполучення***:

miles, ĭtis (m) – *воїн* — fortis, e – *сильний*
pugna, ae (f) – *битва* — acer, acris, acre – *жорсткий*
vita, ae (f) – *життя* — facĭlis, e – *легкий*
homo, ĭnis (m) – *людина* — felix, ĭcis – *щасливий*
tempus, ŏris (n) – *час* — brevis, e – *короткий*
lupus, i (m) – *вовк* — celer, ĕris, ĕre – *швидкий*
vir, i (m) – *чоловік* — prudens, ntis – *розсудливий*
poena, ae (f) – *покарання* — levis, e – *легкий*
fons, ntis (m) – *джерело* — saluber, bris, bre – *цілющий*

II. ***Зробіть граматичний аналіз. Перекладіть українською мовою:***

1.Vocālis ante vocālem brevis est. 2. Omne initium difficĭle est. 3. Veritātis oratio simplex est. 4. Dives est, qui sapiens est. 5. Divitiae homĭnem felīcem non faciunt. 6. Longum et difficĭle est iter per praecepta, breve et effĭcax per exempla. 7. Nomĭna civium fortium semper memoriā tenēmus. 8. Alexander Magnus ab Aristotĕle, viro sapienti, erudītus est. 9. Corpus homĭnis mortāle est, anĭmus immortālis. 10. Mel cibus saluber est. 11. Viri fortes non vincuntur dolorĭbus gravĭbus. 12. Carmĭna antiquōrum poētarum immortalia sunt. 13. Dissimĭles sunt homĭnum mores. 14. Veritātis oratio simplex est. 15. Omnis ars imitatio est natūrae. 16. Multi flores hominĭbus utĭles sunt. 17. Nautae audāces per omnia maria currunt. 18. Omnis homo

mendax. 19. Vetĕra proverbia simplicĭbus verbis prudentiam popŭli exprimunt. 20. Apud Herodŏtum, patrem historiae, sunt innumerabĭles fabŭlae.

De nummis Romanōrum

In multis Romanōrum nummis unā e partē Minervae caput, ex altĕrā – navis imāgo erat. Ităque puĕri Romāni ludum, qui «caput aut navis» nominabātur, agēbant. Pro exemplo Marcus, nummum in terram iaciēbat et clamābat: «Navis!», sed nummus altĕrā parte cadēbat.

Tum Lucius nummum iaciēbat iterumque «Navis!» clamābat; nunc autem nummus eā partē cadēbat, ubi imāgo navis erat. Ob eam rem Lucius victoriam reportābat.

Erant etiam alii nummi. In unā partē eōrum littĕrae erant, quae verbum «ROMA» formābant, ex adversā partē – Victoriae deae imāgo, quae duos aut tres equos agēbat.

Nummi Romanōrum erant aēnei, argentei et aurei. Usitāti nummi apud Romānos erant: as, sestertius et denarius. As erat nummus aēneus, monēta minĭma. Nummus assē maior erat sestertius, id est libra. Quinque asses pares erant duōbus sestertiis; decem asses – denario. Denarius erat nummus argenteus.

III. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

бревіарій, ветеран, вокал, генерація, медіана, ментальність, мобільність, натуральний, новація, операція, операбельний, популярний, рубін, симулювати, стимуляція, ультиматум, утилізація, фронтальний, цивілізація.

Тема 12. Ступені порівняння прикметників (*Gradus comparatīonis adiectivōrum*). Синтаксис відмінків при ступенях порівняння прикметників.

Якісні прикметники у латинській мові мають три ступені порівняння:

gradus positīvus – звичайний ступінь

gradus comparatīvus – вищий ступінь

gradus superlatīvus – найвищий ступінь

Gradus positīvus

Латинські прикметники у словнику наводяться в основній формі – **Gradus positīvus**. Це прикметники I–II відміни на **-us** (або **-er)**, **a**, **um; longus**, **a**, **um –** *довгий*; **niger**, **gra**, **grum –** *чорний* та прикметники III відміни з одним, двома або трьома закінченнями **acer, cris, cre** – *гострий*; **facĭlis, e** – *легкий;* **sapiens, entis** – *розумний.*

Gradus comparatīvus

Gradus comparatīvus утворюється додаванням до **практичної основи прикметника** суфіксів **-ior** (m, f), **-ius** (n):

longus, a, um основа **long- (**відкидаємо родові закінчення **us, a, um)**

Gr.comp. long-**ior** – *довший, довша*

long-**ius** – *довше*

niger, gra, grum основа **nigr-** (за формою жіночого роду, відкинувши закінчення **-a; nigr-**a)
Gr.comp. nigr-**ior** – *чорніший, чорніша*
nigr-**ius** – *чорніше*
acer, cris, cre основа **acr-** (за формою жіночого роду, відкинувши закінчення **-is;** acr-**is**)
Gr.comp. acr-**ior** – *жорстокіший, жорстокіша*
acr-**ius** – *жорстокіше*
facĭlis, e основа **facĭl-** (за формою жіночого роду, відкинувши закінчення **-is;** facĭl-**is**)
Gr.comp. facil-**ior** – *легший, легша*
facil-**ius** – *легше*
sapiens, entis основа **sapient-** (як для іменників, відкидаємо закінчення **-is Gen. sing**. **sapient-**is)
Gr.comp. sapient-**ior** – *розумніший, розумніша*
sapient-**ius** – *розумніше*

☝ **NB!** Прикметники у вищому ступені порівняння відмінюються за **приголосним типом** іменників **III** відміни.

Зразок відмінювання прикметників у вищому ступені:

	Singulāris		**Plurālis**	
Casus	**m, f**	**n**	**m, f**	**n**
Nōm.	long-**ior**	long-**ius**	longiōr-**es**	longiōr-**a**
Gen.	longiōr-**is**	longiōr-**is**	longiōr-**um**	longiōr-**um**
Dat.	longiōr-**i**	longiōr-**i**	longiōr-**ĭbus**	longiōr-**ĭbus**
Acc.	longiōr-**em**	long-**ius**	longiōr-**es**	longiōr-**a**
Abl.	longiōr-**e**	longiōr-**e**	longiōr-**ĭbus**	longiōr-**ĭbus**

Gradus superlatīvus

Gradus superlatīvus утворюється додаванням до практичної основи прикметника суфікса **-issĭm-** і родових закінчень **-us, -a, -um:**

longus, a, um – long - **issĭm - us, -a, -um** – *найдовший.*

Особливості утворення найвищого ступеня порівняння прикметників:

1. Прикметники на **-er** утворюють найвищий ступень порівняння додаванням до форми **Nominatīvus singulāris** (чол. р.) + суфікса **-rĭm-** і родових закінчень **-us, -a, -um:**

pulcher, chra, chrum – pulcher-**rĭm-us, -a, -um** – *найгарніший.*

2. **Шість** прикметників III відміни на **ĭlis:**

facĭlis, e – *легкий;* **difficĭlis, e** – *важкий;*
simĭlis, e – *подібний;* **dissimĭlis, e** – *неподібний;*
gracĭlis, e – *стрункий;* **humĭlis, e** – *низький*

утворюють найвищий ступінь порівняння додаванням до їхньої практичної основи суфікса **-lĭm-** і родових закінчень **-us, -a, -um:**

facĭlis, e – facil + **lĭm +-us, -a, -um** – *найлегший.*

У **найвищому ступені** порівняння прикметники відмінюються за **I-II відмінами.**

3. Складні прикметники на **-dĭcus, -fĭcus, -vŏlus** утворюють **вищий ступінь** за допомогою суфікса **-entior** (m, f), **-entius** (n), а **найвищий** – за допомогою **-entissĭm-** та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
maledĭcus, a, um – *лихослівний*	maledicentior (m,f), -ius (n)	maledicent**issĭm**us, a, um

Суплетивні ступені порівняння

Positīvus		Comparatīvus		Superlatīvus
		m,f	**n**	
bonus, a, um	*добрий*	melior	melius	optĭmus, a, um
malus, a, um	*поганий*	peior	peius	pessĭmus, a, um
magnus, a, um	*великий*	maior	maius	maxĭmus, a, um
parvus, a, um	*малий*	minor	minus	minĭmus, a, um
multi, ae, a	*численні*	plures	plura	plurĭmi, ae, a

Описові ступені порівняння

Прикметники I-II відміни, які у звичайному ступені перед закінченням мають голосний (**e, u, i**), утворюють ступені порівняння описово: вищий ступінь за допомогою прислівника **magis** *більш*, найвищий за допомогою прислівника **maxĭme** *найбільш*: **necessarius, -a, -um** – *необхідний;* ***comparatīvus***: **magis necessarius, -a, -um** – *необхідніший;* ***superlatīvus***: **maxĭme necessarius, -a, -um** – *найнеобхідніший.*

Неповні ступені порівняння

Деякі прикметники, що походять від прийменників, мають тільки вищий і найвищий ступені порівняння:

Praepositiōnes	Comparatīvus	Superlatīvus
prae (з abl.) – *перед*	prior, prius – *попередній*	primus, a, um – *перший*
prope (з acc.) – *близько*	propior, propius – *ближчий*	proxĭmus, a, um – *найближчий*
post (з acc.) – *після*	posterior, posterius – *наступний*	postrēmus, a, um; postŭmus a, um – *останній*
extra (з acc.) – *зовні*	exterior, exterius – *зовнішній*	extrēmus, a, um; extĭmus, a, um – *крайній*
intra (з acc.) – *всередині*	interior, interius – *внутрішній*	intĭmus, a, um – *найглибший*
supra (з acc.) – *вгорі*	superior, superius – *вищий*	suprēmus, a, um; summus, a, um – *найвищий*

infra (з acc.) – *внизу*	inferior, inferius – *нижчий*	infĭmus, a, um; imus, a, um – *найнижчий*
ultra (з acc.) – *по той бік*	ulterior, ulterius – *потойбічний*	ultĭmus, a, um – *останній*

Звичайний ступінь цих прикметників трапляється рідко і у специфічному значенні: **supĕri, ōrum** (m) – *небесні боги*, **infĕri, ōrum** (m) – *підземні боги*, **extĕri, ōrum** (m) – *іноземці*, **postĕri, ōrum** (m) – *нащадки.* Наведені іменники, утворені від прикметників у формі множини, мають закріплене лексичне значення.

Синтаксис відмінків при ступенях порівняння прикметників

Ablatīvus comparatiōnis (Орудний порівняння)

У латинській мові при вживанні прикметників у вищому ступені порівняння можливі дві синтаксичні конструкції:
а) із сполучником **quam** (ніж, як): якщо вживається сполучник, то об'єкт чи суб'єкт порівняння ставиться в називному відмінку (***Nominatīvus***), як і в українській мові. Agrentum ***vilius*** est quam ***aurum***. – *Срібло дешевше, ніж золото.* Nihil est ***carius*** quam ***patria libĕra***. – *Ніщо не є дорожчим, ніж вільна батьківщина.*
б) без сполучника: якщо сполучник опускається, то об'єкт чи суб'єкт порівняння ставляться в аблативі (***Ablatīvus comparationis*** – *аблатив порівняльний*). В українській мові в таких випадках вживається родовий відмінок. Agrentum ***vilius*** est ***auro***. – *Срібло дешевше золота.* Nihil est ***carius patriā libĕrā***.

Genetīvus partitīvus (Родовий частковий)

У латинській мові при найвищому ступені порівняння прикметників, коли із кількох подібних предметів, осіб, явищ треба виділити, виокремити якийсь один, вживається родовий відмінок (***Genetīvus partitīvus –*** *родовий роздільний, родовий частки*), українською мовою перекладається родовим відмінком множини з прийменником *з* (*із*). Наприклад: ***Omnium oratōrum antiquōrum*** Cicĕro clarissĭmus est. – *З усіх стародавніх ораторів найславетнішим є Цицерон.* ***Omnium artium*** medicīna nobilissĭma est. *З усіх наук (мистецтв) – медицина найблагороднiша*. Vergilius clarissĭmus ***omnium poētārum Romanōrum*** est. – *Вергілій є найславетнішим серед усіх римських поетів.*

Питання для самоконтролю

1. Які ступені порівняння існують у латинській мові?
2. Який суфікс використовується для утворення Gradus comparatīvus?
3. За якою відміною відмінюються прикметники у Gradus comparatīvus?
4. Які суфікси використовуються для утворення Gradus superlatīvus?
5. За якою відміною відмінюються прикметники у Gradus superlatīvus?
6. Як утворюються суплетивні ступені порівняння прикметників?
7. В яких випадках ступені порівняння прикметників утворюються аналітично?

ВПРАВИ

I. ***Утворіть ступені порівняння прикметників, перекладіть українською мовою утворені форми***:

Зразок виконання: iustus, a, um – *справедливий*
Gr. comp. iust**ior** (*справедливіший, а*), iust**ius** (*справедливіше*)
Gr. superl. iust**issĭm**us, a, um (*найсправедливіший, а, е*)

modestus, a, um – *помірний*
utĭlis, e – *корисний*
latus, a, um – *широкий*
piger, gra, grum – *ледачий*
parvus, a, um – *малий*
elĕgans, ntis – *стрункий*
magnus, a, um – *великий*
simplex, ĭcis – *простий*
malus, a, um – *поганий*
purus, a, um – *чистий*
arduus, a, um – *крутий*
benevŏlus, a, um – *доброзичливий*
pulcher, chra, chrum – *гарний*
prudens, entis – *розсудливий*
tener, ĕra, ĕrum – *ніжний*
nobĭlis, e – *шляхетний*
virĭdis, e – *зелений*
brevis, e – *короткий*
fragĭlis, e – *ламкий*
gracĭlis, e – *стрункий*
carus, a, um – *дорогий*
celer, ĕris, ĕre – *швидкий*
mollis, e – *м'який*
audax, ācis – *сміливий*
miser, ĕra, ĕrum – *нещасний*
doctus, a, um – *вчений*
ferox, ōcis – *відважний*
egregius, a, um – *видатний*

II. ***Перекладіть українською мовою словосполучення:*** mons altissĭmus, labor gravior, saxum durius, magister optĭmus, virgo pulchrior, amīcus probissĭmus, discipŭla melior, montĭbus altiōrĭbus, fructūs dulciōris**,** cum viro doctissĭmo, mari altiōre, miles maxĭme egregius, exempla utiliōra, mala ruberrĭma, milĭtes fortissĭmi, virgines pulcherrĭmas, cibus utilissĭmus, hominem felicissĭmum, verba difficiliōra.

III. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1.Lingua celĕris est, mens celerior. 2. Exempla utiliōra sunt, quam praecēpta. 3. Tiberius Sempronius Gracchus erat acerrĭmus iuvĕnum. 4. Antiquissĭmis temporĭbus consŭles Romāni erant patricii. 5. Consul, praetor, censor magistrātus maiōres erant, cetĕri magistrātus minōres. 6. Xantippe, Socrătis uxor, maledicentissĭma erat. 7. Virōrum fortium et prudentium praecepta saepe utilia sunt. 8. Cato senatōres admonet: «Bella cum Carthaginiensĭbus facilia non sunt, ferocia sunt!». 9. Frater meus diligens est, tuus piger. 10. Celĕbris erat Carthāgo, celebria erant templa et aedificia urbis, celĕbre est nomen Hannibălis, egregii et fortis Carthaginiensium ducis. 11. Mores Graecōrum et Romanōrum dissimillĭmi erant. 12. Honesta mors turpi vita potior. 13. Apud Helvētios longe nobilissĭmus et potentissĭmus erat Orgetorix. 14. Libertas, leges et pax sunt optĭma bona. 15. Dolor anĭmi gravior est, quam corpŏris dolor. 16. Voluntas popŭli suprēma lex est. 17. Magistri Romāni severiōres et crudeliōres erant quam nunc. 18. In dolōre matris amor suavissĭmus est.
Patris amor efficacior est. 19 Filius est patri dissimillĭmus. 20. Fabŭla de Argonautis omnium fere fabulārum, quae de viris clarissĭmis narrāntur, clarissĭma est. 21. Nullus vir fortior erat, quam Hercŭles. 22. Philosŏphi nihil putābant praeclarius libertāte.

23. Aves celĕres sunt, celeriōres sunt venti, celerrĭma est fama. 24. Bona opinio homĭnum tutior pecuniā est. (*Syrus*) 25. Melior tutiorque est certa pax, quam sperāta victoria.

De Tantălo

Tantălus, Iovis filius, rex Phrygiae, carissĭmus erat omnĭbus deis atque ad epŭlas eōrum invitabātur. Sed tantam felicitātem sapienter conservāre nesciēbat. Nam superbiā quādam impulsus omnia deōrum consilia, apud Iovem audīta, hominĭbus aperiēbat. Propter id scelus in Tartăro aeternis cruciatĭbus punītus est.

Nam apud infĕros in aquā stans semper sitit et pulcherrĭmos fructus videns perpetuo esŭrit. Ubi enim aquam bibĕre parat, ea recēdit; ubi autem fructum captat, rami vento amovēntur. Ne dormīre quidem misĕro licet, nam capĭti eius saxum ingens impendet, cuius ruīnam semper timet. De Tantălo poētae antīqui tradunt.

De Romā

Roma veterrĭma urbs Italiae putātur, sed coloniae Graecōrum in orā sitae vetustiōres sunt. Primo urbs minĭma erat. Viae angustissĭmae et domus humillĭmae, aedificia autem publĭca ampliōra et ornatiōra erant. In Capitolio, arce Romānā, Iovi templum celeberrĭmum erat. Roma templis plurĭmis et simulacris pulcherrĭmis ornāta est. Templa Romāna simillĭma templis Graecis erant. Maxĭmus est numĕrus monumentōrum Vetĕris Romae.

De Solōne et Croeso

Solo, ille sapiens, qui leges utilissĭmas Atheniensĭbus scribēbat, terras aliēnas libenter visitābat. Aliquando Croesus, Lydiae rex, Solōnem invitābat et divitias suas viro sapienti ostendēbat. Croesus Solōne divitior, sed Solo Croeso sapientior erat. Croesus, qui se ipsum felicissĭmum putābat, nam divitissĭmus erat, Solōnem interrogābat: «Quem tu, vir sapiens, omnium homĭnum felicissĭmum putas?» Solo respondēbat: «Tellum Atheniensem felicissĭmum puto, nam filios optĭmos et honestissĭmos educābat et ipse pro patriā pugnans mortē honestissĭmā vitam finiēbat». Alios quoque viros, qui mortem honestiōrem habēbant, nominābat. Tum rex irātus: «Nonne me felicissĭmum omnium homĭnum putas? Quis enim pulchriōres vestes, splendidiōres gemmas, aedificia ampliōra habet?» «O rex, – inquit Solo, – nunc te divĭtem et regem video, sed felīcem non prius te nominābo, quam vitam bonā et honestā mortē finivĕris». Hoc responsum minĭme regi placēbat, et Solo regnum eius relinquēbat.

Ad Cicerōnem

Dísertíssime Rómulí nepótum
Quót sunt quótque fuére, Márce Túlli,
Quótque póst aliís erúnt in ánnis,
Grátiás tibi máximás Catúllus
Ágit péssimus ómniúm poéta,
Tánto péssimus ómniúm poéta,
Quánto t(u) óptimus ómniúm patrónus.

C. Valerius Catullus.

V. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

мажор, майор, максималіст, максимальний, максиму, мінімальний, мінімум, мінор, мінус, меліорація, негативний, новий, оптимальний, оптимізм, песимізм, плюралізм, плюс, пріоритет, тотальний.

Тема 13. Прислівник *(Adverbium).* Ступені порівняння прислівників (*Gradus comparatiōnis adverbiōrum*).

Прислівники в латинській мові, як і в українській мові, є незмінною частиною мови, що виражає ознаку дії чи стану або ступінь вияву певної дії, і виступає в реченні в ролі обставини.

Латинські прислівники (*adverbia*) поділяються на дві групи:

1) непохідні (**ubi** – *де, коли*, **ita** – *так,* **ut** – *як*);
2) похідні (утворені від прикметників, іменників, дієслів).

1. Прислівники, похідні від прикметників, утворюються від основи прикметника в звичайному ступені:

Відміна	Суфікс	Прикметник	Прислівник
1-2	-ē	pulcher, chra, chrum – *красивий*	pulchrē –*красиво*
1-2	-o	rarus, a, um – *рідкий, рідкісний*	raro – *рідко*
3	-ĭter	facĭlis, e – *легкий*	facilĭter – *легко*
3 (на -ns)	-er	sapiens, entis – *мудрий, розумний*	sapienter – *мудро*

2. В якості прислівника можуть виступати прикметники середнього роду в формі **Nom. sing., Acc. sing.: multum** – *багато,* **facĭle** – *легко.*

3.Від іменників, дієслів, прикметників прислівники утворюються за допомогою суфікса **-tim** (**-im**):

pars, partis (f) – *частина* – **part-im** – *частково;*
sepărо, āre – *відокремлювати* – **separā-tim** – *окремо;*
privātus, a, um – *приватний* – **privāt-im** – *приватно.*

Ступені порівняння прислівників. Прислівники, утворені від прикметників, мають ступені порівняння.

1. **Вищий ступінь** прислівника в латинській мові збігається за формою з **Nom. sing.** середнього роду прикметника у вищому ступені.

gradus positīvus	gradus comparatīvus
longē *далеко*	long**ius** *далі*

2. **Найвищий ступінь** прислівника утворюється від основи найвищого ступеня відповідного прикметника додаванням закінчення (суффикса) **-ē**:

gradus positīvus	gradus superlatīvus
facilis, e *легкий*	**facillĭm**us, a, um *найлегший*
facilĭter *легко*	**facillĭm**-ē *найлегше*

Суплетивні ступені порівняння прислівників

gradus positīvus	gradus comparatīvus	gradus superlatīvus

bene – *добре*	melius – *краще*	optĭme – *найкраще*
male – *погано*	peius – *гірше*	pessĭme – *найгірше*
multum – *багато*	plus – *більше*	maxĭme – *найбільше*
non multum – *мало*	minus – *менше*	minĭme – *найменше*

Питання для самоконтролю

1. Які є види прислівників за походженням?
2. Як утворюються прислівники від іменників I-II і III відмін?
3. Які ступені порівняння прислівників у латинській мові?
4. Форма якого роду береться для утворення вищого ступеня прислівників?
5. Як утворюються суплетивні ступені порівняння прислівників?

ВПРАВИ

I. ***Утворіть прислівники від прикметників, утворіть вищий та найвищий ступені порівняння утворених прислівників:***

celer, ĕris, ĕre – *швидкий*
miser, ĕra, ĕrum – *нещасний*
similĭlis, e – *схожий*
magnus, a, um – *великий*
constans, ntis – *постійний, стійкий*
niger, gra, grum – *чорний*
bonus, a , um – *хороший*
gravis, e – *тяжкий*
prudens, entis – *розумний*
liber, ĕra, ĕrum – *вільний*
malus, a, um – *поганий*
utĭlis e – *корисний*
latus, a, um – *широкий*
parvus, a, um – *малий*

II. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Turpitūdo peius est, quam dolor. 2. Saepe Germāni cum Gallis acerrĭme pugnābant. 3. Tunĭca propior pallio est. 4. Pares cum parĭbus facillĭme congregāntur. (*Cicĕro*) 5. Nihil est dulcius veritātis luce. 6. Ut quisque est doctissĭmus, ita est modestissĭmus. 7. Mos antiquior est lege. 8. Prior tempŏre potentior iure. 9. Optĭme; bene; mediocrĭter; male; pessĭme. 10. De mortuis aut bene, aut nihil. 11. Facilius est dicĕre, quam agĕre. 12. Equĭtes Gallōrum meliōra arma habēbant et saepe magnopĕre Romānos infestābant. 13. Aliena vitia melius vident homĭnes, quam sua. 14. Melior tutiorque est certa pax, quam incerta victoria. 15. Peccāta contra natūram sunt gravissĭma. 16. Honōres mutant mores, sed raro in meliōres. 17. Tarde venientĭbus ossa! 18. Audacter in re, in consilio prudenter. 19. Mos erat Spartānis brevĭter respondēre, fortĭter pugnāre. 20. Honesta fama melior est quam pecunia.

III. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

агресор, актор, аніматіст, авіація, вірусний, гравітація, диктатор, інновація, компенсація, композиція, конструктор, консультація, лектор, мораль, оратор, репетиція, симулятор, урбанізація, креативний, цивільний, скрипторій.

Тема 14. Часи системи перфекта активного стану (*Perfectum indicatīvi actīvi Plusquamperfectum indicatīvi actīvi. Futūrum II indicatīvi actīvi*), відмінювання, вживання.

Основні способи утворення основ перфекта

Основні види перфекта діляться на декілька груп:

1) Основа на **v-:**
amo, **amāv-i**, amātum, amāre 1 – *любити*
deleo, **delēv-i**, delētum, delēre 2 – *руйнувати*
peto, **petīv-i**, petitum, petĕre 3 – *просити*
audio, **audīv-i**, audītum, audīre 4 – *слухати*

2) Основа на **u- :**
veto, **vetui**, vetĭt**um**, vetāre 1 – *забороняти*
habeo, **habui**, habĭt**um**, habēre 2 – *мати*
colo, **colui**, cult**um**, colĕre 3 – *обробляти, шанувати*
aperio, **aperui**, apert**um**, aperīre 4 – *відкривати*

3) Основа на **s- (x-) :**
maneo, **mansi**, mansum, manēre 2 – *залишатися*
scribo, **scripsi**, scriptum, scribĕre 3 – *писати*
rego, **rexi**, rectum, regĕre 3 – *правити*

4) Основа з подвоєнням:
do, **dedi,** dātum, dāre 1 – *давати*
mordeo, **momordi,** morsum, mordēre 2 – *кусати*
credo, **credĭdi,** credĭtum, credĕre 3 – *вірити*
reperio, **reppĕri,** repertum, reperīre 4 – *находити*

5) Основа з подовженням кореневої голосної:
vĭdeo, **vīdi,** visum, vidēre 2 – *бачити*
lĕgo, **lēgi,** lectum, legĕre 3 – *читати*
vĕnio, **vēni,** vēntum, venīre 4 – *приходити*

6) Основа з чергуванням кореневої голосної:
ago, **egi,** actum, agĕre 3 – *діяти*
facio, **fēci,** factum, facĕre 3 – *діяти, робити*
capio, **cepi,** captum, capĕre 3 – *брати*

7) Основа з повторенням основи інфекта:
defendo, **defendi**, defensum, defendĕre 3 – *захищати*
statuo, **statui**, statūtum, statuĕre 3 – *встановлювати*

Часи системи перфекта активного стану

Систему перфекта складають три часові форми:

Perfectum – минулий час доконаного виду;

Plusquamperfectum – давноминулий (час) доконанного виду;

Futūrum II (secundum) – майбутній (другий) доконаного виду (вживається переважно у підрядних реченнях, коли дія відбуватиметься раніше іншої майбутньої дії, вираженої у головному реченні, тобто у *Futūrum I*).

Активний стан цих часів утворюється від **основи перфекта**, для визначння якої від другої форми дієслова ми маємо відкинути закінчення **-i**). Наприклад: laudāv-**i** – *я похвалив* – основа перфекта **laudāv-**; docu-**i** – *я навчив* – основа перфекта **docu-**; divīs-**i** – *я поділив* – основа перфекта **divīs-**; audīv-**i** – *я почув* – основа перфекта **audīv-**.

Perfectum indicatīvi actīvi

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану означає дію, яка відбулася в минулому. Відповідає на питання **що зробив**? (**scripsi** – *я написав*).

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до **основи перфекта** особових (**перфектних**) закінчень:

Persōna	**Singulāris**	**Plurālis**
1.	-i	-ĭmus
2.	-ĭsti	-ĭstis
3.	-it	-ērunt

***Зразок відмінювання дієслів у* Perfectum indicatīvi actīvi:**

	laudāre I	**docēre II**	**divĭděre III**	**audīre IV**
Persōna	**Singulāris**			
1.	laudāv-**i**	docu-**i**	divīs-**i**	audīv-**i**
2.	laudāv-**ĭsti**	docu-**ĭsti**	divīs-**ĭsti**	audīv-**ĭsti**
3.	laudāv-**it**	docu-**it**	divīs-**it**	audīv-**it**
	Plurālis			
1.	laudāv-**ĭmus**	docu-**ĭmus**	divīs-**ĭmus**	audīv-**ĭmus**
2.	laudāv-**ĭstis**	docu-**ĭstis**	divīs-**ĭstis**	audīv-**ĭstis**
3.	laudāv-**ērunt**	docu-**ērunt**	divīs-**ērunt**	audīv-**ērunt**

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi

Давноминулий час дійсного способу активного стану називає дію, яка відбулася у минулому раніше другої дії. При перекладі на рідну мову можна використовувати прислівники *давно, раніше*: laudāv**ĕram** – *я раніше похвалив.*

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до **основи перфекта** суфікса **-ĕrā-** і особових закінчень активного стану:

Persōna	**Singulāris**	**Plurālis**
1.	-m	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

***Зразок відмінювання дієслів у* Plusquamperfectum indicatīvi actīvi:**

	laudāre I	**docēre II**	**divideˇre III**	**audīre IV**

Persōna	Singulāris			
1.	laudāv-ĕra-**m**	docu-ĕra-**m**	divīs-ĕra-**m**	audīv-ĕra-**m**
2.	laudāv-ĕra-**s**	docu-ĕra-**s**	divīs-ĕra-**s**	audīv-ĕra-**s**
3.	laudāv-ĕra-**t**	docu-ĕra-**t**	divīs-ĕra-**t**	audīv-ĕra-**t**
	Plurālis			
1.	laudāv-erā-**mus**	docu-erā-**mus**	divīs-erā-**mus**	audīv-ĕrā-**mus**
2.	laudāv-erā-**tis**	docu-erā-**tis**	divīs-erā-**tis**	audīv-erā-**tis**
3.	laudāv-ĕra-**nt**	docu-ĕra-**nt**	divīs-ĕra-**nt**	audīv-ĕra-**nt**

Futūrum II indicatīvi actīvi

Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану виражає дію, яка відбудеться у майбутньому раніше другої майбутньої дії.

Futūrum II indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до **основи перфекта** суфікса **-ĕrĭ- (-ĕr-** у 1 ос.одн.) і особових закінчень активного стану:

Persōna	Singulāris	Plurālis
1.	-o	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

***Зразок відмінювання дієслів у* Futūrum II indicatīvi actīvi:**

	laudāre I	docēre II	dividĕre III	audīre IV
Persōna	Singulāris			
1.	laudāv-ĕr-**o**	docu-ĕr-**o**	divīs-ĕr-**o**	audīv-ĕr-**o**
2.	laudāv-ĕri-**s**	docu-ĕri-**s**	divīs-ĕri-**s**	audīv-ĕri-**s**
3.	laudāv-ĕri-**t**	docu-ĕri-**t**	divīs-ĕri-**t**	audīv-ĕri-**t**
	Plurālis			
1.	laudāv-erĭ-**mus**	docu-erĭ-**mus**	divīs-erĭ-**mus**	audīv-erĭ-**mus**
2.	laudāv-erĭ-**tis**	docu-erĭ-**tis**	divīs-erĭ-**tis**	audīv-erĭ-**tis**
3.	laudāv-ĕri-**nt**	docu-ĕri-**nt**	divīs-ĕri-**nt**	audīv-ĕri-**nt**

Відмінювання дієслова sum, fui, -, esse (бути) у часах перфекта:

	Perfectum indicatīvi	Plusquamperfectum indicatīvi	Futūrum II indicatīvi
Persōna	Singulāris		
1.	fu-**i**	fu-ĕra-**m**	fu-ĕr-**o**
2.	fu-**ĭsti**	fu-ĕra-**s**	fu-ĕri-**s**
3.	fu-**it**	fu-ĕra-**t**	fu-ĕri-**t**
	Plurālis		
1.	fu-**ĭmus**	fu-erā-**mus**	fu-erĭ-**mus**
2.	fu-**ĭstis**	fu-erā-**tis**	fu-erĭ-**tis**
3.	fu-**ērunt**	fu-ĕra-**nt**	fu-ĕri-**nt**

Питання для самоконтролю

1. Як визначається основа перфекта?
2. Які часи утворюються від основи перфекта?
3. Які особливості особових закінчень у часі Perfectum indicatīvi actīvi?
4. Яку дію виражає Plusquamperfectum indicatīvi?
5. Як утворюється Plusquamperfectum indicatīvi actīvi?
6. Яку дію виражає Futurum II indicatīvi?
7. Як утворюється Futurum II indicatīvi actīvi?
8. Що спільного і відмінного у структурі дієслів у часах перфекта пасивного стану?
9. Як співвідносяться Futurum I і Futurum II за темпоральним значенням?
10. Як співвідносяться Imperfectum, Perfectum і Plusquamperfectum за темпоральним значенням?

ВПРАВИ

I.*Провідміняйте дієслова в часах перфекта активного стану:*

erro, **errāv**i, ātum, āre 1 – *помилятися*
deleo, **delēv**i, delētum, ēre 2 – *руйнувати*
vinco, **vic**i, victum, ĕre 3 – *перемагати*
munio**, munīv**i, ītum, īre 4 – *укріплювати*

II. *Визначте граматичні форми дієслів, перекладіть українською мовою*:
fuĭsti, vetuĭmus, misērunt, potuĭstis, docuĕrant, fecerāmus, egĭsti, postulāvit, fugĕras, gubernāvĕrat, confirmāvi, fuĕro, iudicāvĭsti, tradĭdi, expugnaverĭtis, scripsĕro, fuĕrat.

III. *Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:*

1. Theseus patriam timōre liberavĕrat et virtutĭbus suis gloriam et auctoritātem suam valde auxĕrat. 2. Marcus Atilius Regŭlus, dux Romanōrum, primus copias suas in Afrĭcam traduxit et ibi oppĭda et multa castella expugnāvit. 3. Roma fons artium fuit et popŭlos barbaros superāvit. 4. Idĭbus Martiis inimīci Caesărem necavērunt. 5. Dionysius, tyrannus Syracusārum, qui cum finitĭmis civitatĭbus felicĭter pugnavĕrat, divitias ingentes possidēbat. 6. Philippus, Macedŏnum rex, legātos ad Hannibălem misit. 7. Philippus, Macedŏnum rex, Lacedaemoniis scripsit: «Si in Laconĭcam venĕro, finĭbus vestris vos exturbābo.» Lacedaemonii rescripsērunt: «Si.» 8. Hannĭbal primus copias suas trans Alpes in Italiam traduxit, quod nemo unquamante eum fecĕrat. 9. Helvetii suas copias per provinciam traducĕre non potuērunt. 10. Romŭlus et Remus, ut fama est, in eis locis, ubi a pastore educāti erant, urbem condĕre statuērunt. 11. Caesar cum iis novis legionĭbus quas in Italiā conscripsĕrat, per fines Gallōrum in Genavam advenit. 12. Eos libros legi, quos mihi dedĭsti. 13. Themistŏcles muros restituit, quos Persae delevĕrant. 14. Talem habēbis fructum, qualis fuĕrit labor. 15. Galli qui non longe a Romā castra posuĕrant, in urbem die non intrāre constituērunt. 16. Tarquinius Superbus, ultĭmus rex Romanōrum, cognōmen suum morĭbus meruit. 17. Romŭlus et Numa Pompilius binos quaestōres habuērunt. 18. Caesar cum Helvetiis magnam pugnam commīsit. 19. Caesar Ariovisto, regi Germanōrum, locum colloquio constituit. 20. Graeci diu Troiam urbem oppugnavērunt; decĭmo anno Troiam expugnavērunt. 21. Non solum Graeci, sed

etiam externae natiōnes oracŭlum Delphĭcum saepe consuluērunt. 22. Gaius Iulius Caesar, postquam Pharnacem, regem Ponticum facĭle superāvĕrat, ad amīcum suum scripsit: Vēni, vidi, vici. 23. Xerxes Athēnas incendio delēvit. 24. Venus nupsit Vulcāno. 25. Cicĕro tres libros de officiis scripsit. 26. Helvetii suas copias per Provinciam traducĕre non potuērunt. 27. Catilīna duos equĭtes ad Cicerōnem salutātum misit. 28. Civĭtas Romāna multos annos floruit. 29. Copiae nostrae hostes pepulērunt et in fugam dedērunt. 30. Caesar copias Ariovisti regis e Gallia trans flumen Rhenum pepŭlit.

***

Tandem Graeci Trōiam longum post bellum superavērunt. Aenēas, fīlius Anchīsae, ex urbe fugit et multis cum sociis ad Italiam navĭgat. Ibi Troiāni praedam ex agris agĕre incipiēbant. Latīnus rex Aborīgĭnesque, qui tum ea tenēbant loca, cum armis ex urbe atque agris festinavērunt. Troiāni arma ad proelium paravērunt, sed ante bellum Latīnus ducem advenārum vocāvit ad colloquium. «Qui estis?» rex dīcit. Aenēas misĕram fabŭlam Trōiae narrāvit: «Troiāni sumus; ego sum Aenēas, filius Anchīsae et Venĕris deae; Penātes mēcum porto; in hoc locō novam urbem aedificāre optāmus.»

Rēx Latīnus nobilitātem gentis virīque videt. Huic dextram dat, fidem futūrae amicitiae, et duces foedus faciunt. Tum Latīnus filiam, Laviniam, Aenēae in matrimōnium dedit. Troiāni novam urbem aedificavērunt et Aenēas ab nomĭne uxōris Lavinium appellāvit.

De Promētheo

Promētheus, qui auxilio Minervae homĭnes ex terrā et aquā fecĕrat, de genĕre humāno bene meruit. Di saepe Promētheum ad epŭlas suas invitābant. Ităque consilium Iovis, qui omnes homĭnes necāre constituĕrat, Promētheo notum erat. Promētheus aliquando in caelum venit, ignem, quem Iuppĭter hominĭbus negavĕrat, de Olympo subduxit et hominĭbus donāvit. Quamquam ira Iovis magna erat, genus humānum non delēvit. Promētheum autem Vulcānus iussu Iovis in monte Caucăso ferreis catēnis ad saxum alligāvit, cotidiēque aquĭla iēcur Promēthei devorābat. Iecŏris pars, quam aquĭla interdiu devoravĕrat, noctu crescēbat. Ita Promētheus ingentes dolōres tolerābat. Postea Hercŭles aquĭlam sagītta necāvit Promētheumque liberāvit.

De nominĭbus Romanōrum

Civĭbus Romānis tria nomĭna erant: primum erat praenōmen, secundum nomen gentilium (gentĭle), tertium cognōmen. Nomen gentilum genŭs cognōmen singŭlas familias commūnis genĕris significābat. Ita Cicerōni, claro Romanōrum scriptōri, praenōmen erat Marcus, nomen gentilium Tullius (genus), cognōmen Cicĕro (familia). Numĕrus praenomĭnum erat parvus. Itāque Romāni in libris pro praenomĭne tantum littĕram usurpābant, ut pro Gaio C., pro Lucio L., pro Marco M., pro Publio P., pro Quinto Q.

Commentarii de bello Gallĭco

Galia est omnis divisa in partes tres, quārum unam incŏlunt Belgae, aliam Aquitāni, tertiam, qui ipsōrum linguā Celtae, nostrā Galli appellāntur. Hi omnes linguā, institūtis, legĭbus inter se differĕrunt. Gallos ab Aquitānis Garumna flumĕn, a Belgis Matrona et Sequāna divĭdit. Horum omnium fortissĭmi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitāte provinciae longissĭme absunt, minĭmeque ad eos mercatōres saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos anĭmos pertinent, important, proxĭmique sunt Germanis, qui trans Rhenum incŏlunt, quibuscum continenter bellum gerunt. (*Caesar*)

IV. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

агітатор, акведук, акваланг, альт, аматор, амбулаторія, екзальтація, експонувати, інвестувати, калькулятор, кольористий, колорит, компонувати, меморандум, нотаріус, президент, продукт, пропаганда, профан, футуризм.

Тема 15. Дієприкметник минулого часу пасивного стану (*Participium perfecti passīvi*). Часи системи перфекта пасивного стану (*Perfectum indicatīvi passīvi. Plusquamperfectum indicatīvi passīvi. Futūrum II indicatīvi passīvi*), утворення, відмінювання, вживання.

Форми пасивного стану часів системи перфекта утворюються для всіх дієслів аналітично. Вони складаються з **participium perfecti passivi** (дієприкметника минулого часу пасивного стану) і відмінюваного дієслова **sum, fui, esse** в усіх часах системи інфекта. Слід враховувати, що дієприкметник змінюється за родами і числами. Таким чином, пасивний стан системи перфекта становить інший граматичний тип порівняно з пасивним станом системи інфекта, який утворюється флективним способом.

Participium perfecti passīvi (**PPP**) (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється додаванням до основи супіна родових закінчень **-us, -a, -um.**

divĭdo, divīsi, **divīs**um, ĕre – *ділити*
divīs-*um* + us, a, um – divīsus, a, um – *поділений, а, е;*
audio, audīvi, **audīt**um, īre – *слухати, чути*
audīt-*um* + us, a, um – audītus, a, um – *почутий, а, е, вислуханий, а, е.*

Отже, часи системи перфекта пасивного стану (**perfectum, plusquamperfectum, futūrum II indicatīvi passīvi)** утворюються за допомогою **participium perfecti passīvi** (**PPP)** і допоміжного дієслова **esse** в часах системи інфекта. На прикладі дієслова **audio, īvi, ītum, īre** – *чути, слухати* розглянемо, як вілмінюються дієслова в часах перфекта пасивного стану.

Perfectum indicatīvi passīvi (Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану)

Схема утворення **Perfectum indicatīvi passīvi: PPP** (відмінюваного дієслова) **+ esse** (Praesens indicatīvi).

	Perfectum indicatīvi passīvi	**Переклад**

Singulāris	1 audītus, a, um sum 2 audītus, a, um es 3 audītus, a, um est	*я був (була) почутий (а)* *ти був (була) почутий (а)* *він (вона, воно) був (була) почутий (а, е)*
Plurālis	1 audīti, ae, a sumus 2 audīti, ae, a estis 3 audīti, ae, a sunt	*ми були почуті* *ви були почуті* *вони були почуті*

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi (Давноминулий час дійсного способу пасивного стану)

Схема утворення **Plusquamperfectum indicatīvi passīvi: PPP** (відмінюваного дієслова) + **esse** (Imperfectum indicatīvi)

	Plusquamperfectum indicatīvi passīvi	**Переклад**
Singulāris	1 audītus, a, um eram 2 audītus, a, um eras 3 audītus, a, um erat	*я був (була) почутий (а) раніше* *ти був (була) почутий (а) раніше* *він (вона, воно) був (була, було) почутий (а, е) раніше*
Plurālis	1 audīti, ae, a erāmus 2 audīti, ae, a erātis 3 audīti, ae, a erant	*ми були почуті раніше* *ви були почуті раніше* *вони були почуті раніше*

Futūrum II indicatīvi passīvi (Майбутній час доконаного виду дійсного способу пасивного стану)

Схема утворення **Futūrum II indicatīvi passīvi: PPP** (відмінюваного дієслова) + **esse** (Futūrum I indicatīvi)

	Futūrum II indicatīvi passīvi	**Переклад**
Singulāris	1 audītus, a, um ero 2 audītus, a, um eris 3 audītus, a, um erit	*я буду почутий (а) раніше* *ти будеш почутий (а) раніше* *він (вона, воно) буде почутий (а, е) раніше*
Plurālis	1 audīti, ae, a erĭmus 2 audīti, ae, a erĭtis 3 audīti, ae, a erunt	*ми будемо почуті раніше* *ви будете почуті раніше* *вони будуть почуті раніше*

Питання для самоконтролю

1. За якою формою словникового запису визначається основа супіна?
2. Який дієприкметник бере участь у формуванні часів перфекта пасивного стану? Як утворюється цей дієприкметник?
3. Чому форми перфекта пасивного стану називають аналітичними?
4. Як утворюються часи системи перфекта пасивного стану?
5. Що спільного і відмінного у структурі дієслів у часах перфекта пасивного стану?

ВПРАВИ

I. ***Утворіть і перекладіть українською мовою participium perfecti passīvi:***

capto, āvi, ātum, āre; doceo, ui, tum, ēre; dico, dixi, dictum, ĕre; finio, īvi, ītum īre; deformo, āvi, ātum, āre; misceo, scui, xtum, ēre; frango, fregi, fractum, ĕre; invenio, īvi, ītum, īre; gero, gessi, gestum, ĕre; filtro, āvi, ātum, āre; addūco, duxi, ductum, ĕre.

II.Провідміняйте дієслова у часах перфекта пасивного стану:

deleo, delēvi, delētum, ēre – *руйнувати*; vinco, vici, victum, ĕre – *перемагати;* accuso, āvi, ātum, āre – *звинувачувати;* munio, īvi, ītum, īre – *укріплювати.*

III. ***Визначте граматичні форми (особа, число, час) дієслів, перекладіть українською мовою:***

Зразок виконання: pictum est (P.3,sing, perfectum indicatīvi passīvi (n)) – *воно було намальоване раніше.*

accusātus est; gesta sunt; gesta erant; educāti erunt; accusāta eram; victus est; lecta erunt; inscripta est; educātae sunt; scriptum erat; docta erit; delēti erant; victi erāmus, repertae sunt, data est, gesta erant, victa erat, descriptae estis, educāti erant.

IV. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Oppĭdum permultis monumentis statuisque ornātum est. 2. Multa bella a Romānis terrā marique gesta sunt. 3. In castris Helvetiōrum tabŭlae repertae sunt. 4. Romŭlus et Remus, urbis Romae conditōres, a lupā nutrīti sunt. 5. Semirămis a filio occīsa est. 6. In vitā humānā dolōres et gaudia mixta sunt. 7. Tres milĭtes vulnerāti erant. 8. Plurĭmae gentes a Romānis in servitūtem reductae erant. 9. Bellum in Galliā gestum est. 10. Alexander Magnus ab Aristotĕle, viro sapienti, erudītus est. 11. Ab Augusto forum aedificātum est. 12. Eloquentia data est multis, sapientia paucis. 13. Romŭlus et Remus, Romae conditōres, a pastōre regio educāti erant. 14. Cicĕro pater patriae nominātus est. 15. Testamentum factum est. 16. Multae urbes antīquae a Herodŏto, scriptōre Graeco, descrīptae sunt. 17. Legātus in extrēmas regiōnes Galliae a Caesăre missus est. 18. Magna classis Persārum parvo numĕro navium Graecōrum apud Salamīna victa est. 19. Libĕri praesidio erunt, si bene educāti erunt. 20. Aestāte florĭbus, herbis, plantis terra vestīta est.

De causa belli Troiāni

Erant nuptiae Pelei, regis Thessaliae, et Thetĭdis deae. Omnes dei invitāti erant, praeter Discordiam. Dea Discordiae irā commōta est et malum aureum inter epulantes iactāvit, in quo inscriptum erat « Pulcherrĭmae ». Diu Iuno, Minerva, Venus de malo certābant. Denique iussu Iovis a Mercurio ad Parĭdem, regis Priami filium, ductae erant. Iuno Parĭdi potentiam, Minerva sapientiam, Venus Helĕnam, pulcherrĭmam omnium muliĕrum, promīsit. Paris Veněri malum tradĭdit. Paulo post a Priămo patre in Graeciam missus est. Ibi Helĕnam, Menelai regis uxorem, rapuit. Hinc bellum Troianum incipĭtur. Multos annos ad Troiam pugnātum est. Denique Troia a Graecis dolō capta et delēta est.

V. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

інтимний, нумерація, орнамент, патрон, популяція, премія, результат, сигнал, субсидія, субтильний, термін, текст, трансляція, трибун, тріумф, факт, флора, форум, фундамент, центр.

Тема 16. Дієслова, похідні від з *sum, fui, (-), esse (бути)*

Дієслово **sum, fui, (-), esse** *(бути)* відноситься до категорії неправильних (або нерегулярних) дієслів. Неправильними в латинській мові називають дієслова, які мають певні відхилення від загальних правил відмінювання.

Від дієслова **sum, fui, (-), esse** (*бути*) за допомогою префіксів утворено ряд дієслів з новим значенням:

ab-sum, afui, (-), abesse	*бути відсутнім*
ad-sum, affui, (-), adesse	*бути присутнім, допомагати*
de-sum, defui, (-), deesse	*не вистачати, бракувати*
in-sum, infui, (-), inesse	*бути всередині*
inter-sum, interfui, (-), interesse	*(з dat.) перебувати серед когось, брати участь*
ob-sum, obfui, (-), obesse	*шкодити*
prae-sum, praefui, (-), praesse	*бути попереду, очолювати*
pro-sum, profui, (-), prodesse	*допомагати*
pos-sum, potui, posse	*могти*
subsum, subfui, (-), subesse	*перебувати під, лежати в основі*
supersum, superfui, (-), superesse	*залишатися живим, перевершувати; бути в надлишку, бути вище*

У цих дієсловах відмінюється лише дієслівна частина.

Зразок відмінювання дієслова похідного від **esse – absum, afui, -, abesse** – *бути відсутнім, бути віддаленим:*

	Praesens indicatīvi	**Imperfectum indicatīvi**	**FutūrumI indicatīvi**
Singulāris	1.ab-sum 2.ab-es 3.ab-est	1.ab-ĕram 2.ab-ĕras 3.ab-ĕrat	1.ab-ĕro 2.ab-ĕris 3.ab-ĕrit
Plurālis	1.ab-sŭmus 2.ab-estis 3.ab-sunt	1.ab-erāmus 2.ab-erātis 3.ab-ĕrant	1.ab-erĭmus 2.ab-erĭtis 3.ab-ĕrunt
	Perfectum indicatīvi	**Plusquamperfectum indicatīvi**	**Futūrum II indicatīvi**
Singulāris	1.a-fui 2.a-fuisti 3.a-fuit	1.a-fuĕram 2.a-fuĕras 3.a-fuĕrat	1.a-fuĕro 2.a-fuĕris 3.a-fuĕrit
Plurālis	1.a-fuĭmus 2.a-fuistis 3.a-fuērunt	1.a-fuerāmus 2.a-fuerātis 3.a-fuĕrant	1.a-fuerĭmus 2.a-fuerĭtis 3.a-fuĕrint

У дієслові **prodesse** (*допомагати*) префікс **pro-** зберігається перед формами дієслова **esse,** що починаються з приголосної, перед формами, що починаються з голосної, вживається **prod-.**

Зразок відмінювання дієслова похідного від **esse – prosum, profui, -, prodesse** – *допомагати:*

	Praesens indicatīvi	**Imperfectum indicatīvi**	**FutūrumI indicatīvi**
Singulāris	1.pro-sum 2.prod-es 3.prod-est	1.prod-ĕram 2.prod-ĕras 3.prod-ĕrat	1.prod-ĕro 2.prod-ĕris 3.prod-ĕrit
Plurālis	1.pro-sŭmus 2.prod-estis 3.pro-sunt	1.prod-erāmus 2.prod-erātis 3.prod-ĕrant	1.prod-erĭmus 2.prod-erĭtis 3.prod-ĕrunt
	Perfectum indicatīvi	**Plusquamperfectum indicatīvi**	**Futūrum II indicatīvi**
Singulāris	1. pro-fui 2. pro-fuisti 3. pro-fuit	1. pro-fuĕram 2. pro-fuĕras 3. pro-fuĕrat	1. pro-fuĕro 2. pro-fuĕris 3. pro-fuĕrit
Plurālis	1. pro-fuĭmus 2. pro-fuistis 3. pro-fuērunt	1. pro-fuerāmus 2. pro-fuerātis 3. pro-fuĕrant	1. pro-fuerĭmus 2. pro-fuerĭtis 3. pro-fuĕrint

У дієслові **possum, potui,** (-), **posse** (*могти*), що складається з прикметника **potis** (*могутній*) і дієслова **esse**, при відмінюванні відбуваються незначні фонетичні зміни, а саме: в часах системи інфекта основа **pot-** перед **s** асимілюється (**pot- + s =poss-**).

Відмінювання дієслова **possum, potui, -, posse** – *могти:*

	Praesens indicatīvi	**Imperfectum indicatīvi**	**FutūrumI indicatīvi**
Singulāris	1.pos-sum 2.pot-es 3.pot-est	1.pot-ĕram 2.pot-ĕras 3.pot-ĕrat	1.pot-ĕro 2.pot-ĕris 3.pot-ĕrit
Plurālis	1.possŭmus 2.potestis 3.possunt	1.poterāmus 2.poterātis 3.potĕrant	1.poterĭmus 2.poterĭtis 3.potĕrunt
	Perfectum indicatīvi	**Plusquamperfectum indicatīvi**	**Futūrum II indicatīvi**
Singulāris	1.potui 2.potuisti 3.potuit	1.potuĕram 2.potuĕras 3.potuĕrat	1.potuĕro 2.potuĕris 3.potuĕrit
Plurālis	1.potuĭmus 2.potuistis 3.potuērunt	1.potuerāmus 2.potuerātis 3.potuĕrant	1.potuerĭmus 2.potuerĭtis 3.potuĕrint

До неправильних дієслів латинської мови належать також:
edo, edi, esum, eděre (esse) – *їсти;*
fero, tuli, latum, ferre – *нести;*
volo, volui, velle – *хотіти;*
eo, ii, itum, iri – *йти;*
fio, factus sum, fieri – *ставати, траплятись.*

Питання для самоконтролю

1. Які дієслова вважаються неправильними?
2. Як утворюються дієслова від дієслова **sum, fui, (-), esse –** *бути?*
3. Які інші неправильні дієслова ви знаєте?

ВПРАВИ

I. ***Провідміняйте у часах інфекта і перфекта дієслова, похідні від*** **esse.**

obsum, obfui, (-), obesse – *шкодити*; ad-sum, affui, (-), adesse - *бути присутнім*; intersum, interfui, (-), interesse – *брати участь*; supersum, superfui, (-), superesse – *перевершувати.*

II. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Duōbus domĭnis nemo servīre potest. 2. Debes, ergo potes. 3. Dux exercitui praeĕrat. 4. Non omnia possunt omnes. 5. In libris poētārum nostrōrum multae et verae sententiae insunt. 6. Sine virtūte nunquam vera amicitia esse potest. 7. Nec possum tecum vivĕre, nec sine te. 8. Inter domĭnum et servum nulla amicitia esse potest. 9. Magnō cum gaudiō tibi hanc epistŭlam mittĭmus dum Rōmae sumus. 10. Quod amīci feris fuerāmus, amīci nobis erant. 11. Consul cuī erant magnae aures non pulcher erat. 12. Viri in aperta pericŭla quae non vitāri potĕrant missi sunt. 13. Hostes ab nostris militĭbus vinci possunt? 14. Nauta proelio navāli interfuit. 15. Arbĭtri non possunt iniuste iudicāre. 16. Iustae sententiae prosunt popŭlo.17. Dum absum, amīcus meus negotia mea gerit. 18. Si iudĭces esse vultis, iusti este! 19. Debes ergo potes. 20. Bona exempla libĕris semper prodesse potĕrunt, mala saepe obĕrunt.

De Alexandro Macedonio

Fortūna Philippo, Macedŏnum regi, uno die tres iucundas res donābat. Regis aurīga in Olympiis vincēbat; unus e Macedŏnum ducĭbus acri impĕtu hostium exercĭtum superābat; valĭdus fīlius, Alexander, regi nātus erat. Tum sacerdōtes Philippo dicēbant: «Omĭna Alexandro secunda sunt. Infāns tuus, inter victōrias nātus, magna faciet: omnēs hostēs vincet, rēgnum tuum augēbit. Alexandri fama per orbem terrārum volābit».

Philippus sacerdōtum omĭna magno gaudio accipiēbat. Alexandri autem vires in dies crescēbant, quod puer corpus suum saepe exercēbat. Ita valĭdus et fortis adulescēns erat.

III. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*** актуальний, вакантний, вульгарний, елегантний, капітальний, комунальний, корпоральний, кримінальний, ліберальний, мобільний, національний,

неформальний, ординарний, оригінальний, персональний, раціональний, стабільний, темпоральний, узуальний, формальний.

Тема 17. IV відміна (*Declinatio quarta*). Особливості відмінювання іменників IV відміни. Деякі способи утворення іменників IV відміни.
V відміна (*Declinatio quinta*). Основні ознаки та відмінювання іменників V відміни. Узагальнення латинської системи відмінювання.

До **IV відміни** належать іменники чоловічого і середнього роду, які у **Gen. sing.** закінчуються на **-us,** іменники чоловічого роду в **Nom. sing.** закінчуються на **-us**, а середнього роду – на **-u:**

contractus, us (m) – *договір, контракт;*
fructus, us (m) – *плід;*
magistrātus, us (m) – *магістрат;*
status, us (m) – *стан, положення;*
cornu, us (n) – *ріг, фланг;*
senatus, us (m) – *сенат;*
exercĭtus, us (m) – *військо;*
spirĭtus, us (m) – *дух;*
gustus, us (m) – *смак*
genu, us (n) – *коліно.*

NB! До IV відміни належать кілька іменників жіночого роду:

acus, us (f) – *голка;*
manus, us (f) – *рука;*
pinus, us (f) – *сосна;*
quercus, us (f) – *дуб;*
portĭcus, ūs (f) – *портик*;
.
anus, us (f) – *стара жінка;*
domus, us (f) – *дім;*
nurus, us (f) – *невістка;*
socrus, us (f) – *свекруха;*
Idūs, uum (f) – *іди* (13/15 день місяця).

NB! Іменник **domus, us** (f) має ряд паралельних (і більш вживаних) форм, утворених за II відміною:

Gen. plur. – domuum (domōrum) **Acc. plur**. – domus (domos).

***Зразок відмінювання іменників* IV відміни:**

	contractus, us (m) – *договір*	**cornu, us** (n) – *ріг, фланг*	**domus, us** (f) – *дім*
Casus	**Singulāris**		
Nom.,Voc.	contract**us**	corn**u**	dom**us**
Gen.	contract**us**	corn**us**	dom**us**
Dat.	contract**ui**	corn**u**	dom**ui**
Acc.	contract**um**	corn**u**	dom**um**
Abl.	contract**ū**	corn**ū**	dom**ū**
	Plurālis		
Nom.,Voc.	contract**us**	corn**ua**	dom**us**
Gen.	contract**uum**	corn**uum**	dom**uum (ōrum)**
Dat.	contract**ĭbus**	corn**ĭbus**	dom**ĭbus**
Acc.	contract**us**	corn**ua**	dom**us (os)**
Abl.	contract**ĭbus**	corn**ĭbus**	dom**ĭbus**

Спочатку іменники IV відміни у давальному і орудному відмінках

множини мали закінчення **-ŭbus**, яке з плином часу під впливом III відміни змінилось на **-ĭbus.** Своє первісне закінчення **-ŭbus** зберегли лише деякі іменники IV відміни, зокрема ті, основа яких збігається з основою іменників III відміни, наприклад: **arx arcis** (f) – *фортеця;* **arcus, us** (m) – *дуга;*
pars, partis (f) – *частина;* **partus, us** (f) – *пологи.*

До таких іменників ІУ відміни належать:

acus, us (f) **–** *голка;* **arcus, us** (m) **–** *дуга;*
artus, us (m) – *член, суглоб;* **lacus, us** (m) – *озеро;*
partus, us (m) **–** *пологи;* **specus, us** (m) – *печера;*
tribus, us (f) – *триба, район;* **quercus, us** (f) – *дуб.*

Іменники **quercus, us** (f) – *дуб* і **specus, us** (m) – *печера* в давальному й орудному відмінках множини можуть мати паралельні форми **-ĭbus** та **-ŭbus**.

Поширеним способом утворення іменників IV відміни є додавання суфікса ***-us*** до дієслівної основи супіна.

audītus, us (m) – *слух* (від audio, īvi, ītum, īre – слухати);
collapsus, us (m) – *падіння серцевої діяльності* (від collabor, collapsus sum, collabi – падати);
partus, us (m) – *роди, пологи* (від pario, peperi, partum, ĕre – родити);
plexus, us (m) – *сплетіння* (від plecto, plexi, plexum, ĕre – плести);
pulsus, us (m) – *пульс (*від pello, pepŭli, pulsum, ĕre – бити, штовхати);
sensus, us (m) – *відчуття* (від sentio, sensi, sensum, īre – відчувати);
status, us (m) – *стан* (від sto, stēti, stātum, āre – стояти);
visus, us (m) – *зір* (від video, vidi, visum, ēre – бачити).

До **V відміни** належать іменники жіночого роду, які в **Nom. sing.** закінчуються на **-es,** а в **Gen. sing. -ēi(-ĕi): res, rĕi** (f) – *справа, річ* **spes, spĕi** (f) – *надія*.

До V відміни належать також іменники чоловічого роду **dies, ēi** (m) – день, **meridies, ēi** (m) – полудень.

☝ **NB!** Іменник **dies, ēi** у загальному значенні *«день»* **–** чоловічого роду; **dies festus** – *святковий день*, у значенні «*строк*», «*термін*» – жіночого роду: **dies constitūta –** *установлений день*.

Gen. sing., Dat. sing. мають **-ē,** якщо перед закінченням стоїть голосна **(faciēi),** якщо приголосна, то **ĕ (fidĕi).**

Лише кілька іменників V відміни мають форми однини і множини **res, rei** (f) та **dies, diei** (m). Всі інші іменники відмінюються в однині, а в множині мають лише форми називного та знахідного відмінків.

***Зразок відмінювання іменників* V відміни:**

	res, rĕi (f) – *справа*		**dies, diēi** (m, f) *день*	
Casus	**Singulāris**	**Plurālis**	**Singulāris**	**Plurālis**
Nom.,Voc.	**res**	**res**	**dies**	**dies**
Gen.	**rĕi**	**rērum**	**diēi**	**diērum**
Dat.	**rĕi**	**rebus**	**diēi**	**diēbus**

Acc.	**rem**	**res**	**diem**	**dies**
Abl.	**re**	**rebus**	**die**	**diēbus**

Словосполучення з іменником res, rei (f) – *справа, річ:*
res publĭca – *суспільна справа, республіка, держава;*
res secundae (*plur.*) – *сприятливі обставини, щастя;*
res adversae (*plur.*) – *несприятливі обставини, нещастя;*
res gestae (*plur.*) – *здійснені обставини, подвиг;*
res novae (*plur.*) – *нові обставини, державний переворот;*
res bonae (*plur.*) – *цінні речі, цінності;*
res summae (*plur.*) – *найважливіші справи, верховна влада;*
res frumentaria – *продукти;*
res rustĭca – *сільське господарство;*
res divīnae (*plur.*) – *релігія;*
res familiāris – *майно;*
scriptor rerum gestārum – *історик;*
de rerum natūra – *про природу речейю*
Словосполучення з іменником dies, ēi (m, f) – *день:*
dies ater – *чорний день;*
dies natālis – *день народження;*
diem vidēre – *народитися;*
in dies – *з дня на день;*
cum die – *з приходом дня;*
dies tranquillus – *погода;*
ad certam diem – *у встановлений термін.*

Відмінкові закінчення I-V відмін:

SINGULĀRIS												
Відміна	I	II		III						IV		V
Рід	f	m	n	приголосна m, f, n		голосна n, (f)		мішана m, f, n		m	n	f
Nom.	a	us, er, ir	um	різні (m, f)	різні (n)	e, al, ar (n)	is (f)	is, es, x, s (m, f)	s (n)	us	u	es
Gen.	ae	i	i	is	is	is	is	is	is	us	us	ei
Dat.	ae	o	o	i	i	i	i	i	i	ui (u)	ui (u)	ei
Acc.	am	um	um	em	n = Nom.	e, al, ar	im	em	n = Nom.	um	u	em
Abl.	ā	ō	ō	ē	ē	ī	ī	ē	ē	ū	ū	ē
Voc.	a	e, er	um	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.

PLURĀLIS												
Відміна	I	II		III						IV		V
Рід	f	m	n	приголосна m, f, n		голосна n, (f)		мішана m, f, n		m	n	f
Nom.	ae	i	a	es (m,f)	a (n)	ia (n)	es (f)	es (m,f)	a (n)	us	ua	es
Gen.	ārum	ōrum	ōrum	um	um	ium	ium	ium	ium	uum	uum	ērum
Dat.	is	is	is	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ēbus
Acc.	as	os	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es
Abl.	is	is	is	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ĭbus	ēbus
Voc.	ae	i	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es

Питання для самоконтролю

1. Які іменники належать до IV відміни?
2. На підставі якого голосного іменники віднесено до IV відміни?
3. Яке закінчення вказує на належність іменників до IV відміни?
4. Іменники якого роду належать до IV відміни?
5. Які винятки за родом у IV відміні ви знаєте?
6. У чому особливість відмінювання іменників IV відміни середнього роду в однині?
7. Які відмінки іменників IV відміни мають однакові закінчення?
8. Які іменники належать до V відміни?
9. Яке закінчення вказує на належність іменників до V відміни?
10. Іменники якого роду належать до V відміни?
12. На підставі якого голосного іменники віднесено до V відміни?
13. Які іменники V відміни мають однину і множину?
14. У яких відмінах є іменники із закіченням **-us**?
15. У яких відмінах немає іменників середнього роду?
16. У яких відмінах є іменники чоловічого роду на **-er**?
17. У якому відмінку закінчення іменників усіх відмін є різними?

ВПРАВИ

I. ***Складіть словосполучення, перекладіть їх, провідміняйте***: magistrātus, us (m) (Romānus, a, um); dies, ei (m) (festus, a, um); res, rei (f) (militāris, e).

II. ***Визначте граматичні форми іменників, перекладіть українською мовою***: senātū, fructĭbus, contractum, rei, diem, effectĭbus, cornua, auditū, processum, usui, domuum, rebus.

III. ***Визначте форму, яка не відповідає низці слів:***

1	corpus	magnus	bonus	latus	longus
2	senatus	status	processus	lacus	popŭlus
3	statua	forma	aqua	oppĭda	natūra

4	avis	hostis	res	nubes	civis
5	spes	dies	series	species	pes
6	verbum	nervus	nasus	muscŭlus	vulnus
7	aeger	aegrōtus	sanus	biceps	allergĭcus
8	ductus	textus	tractus	genu	corpus
9	pars	os	sanguis	pulsus	dens
10	verba	corpŏra	monumenta	genua	fortūna

IV. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1. Lingua Latīna diu apud popŭlos Europae in magno usū erat. 2. Multos fortūna libĕrat poenā, metū nemĭnem. 3. Magni erant honōres magistratuum Romanōrum. 4. Spes fidei auxiliīque deōrum apud popŭlos antīquos magna erat. 5. Romae permulti dies festi erant. 6. Senātus et multi magistrātus rem publĭcam Romānam regēbant. 7. Res publĭca est res popŭli, ut Cicĕro in libris suis «De re publĭca» explĭcat. 8. Multi cives in senātū de re publĭcā disputābant. 9. Exercĭtus patriam defendĕre et hostes prohibēre debēbat. 10. Cives senātum et magistrātus rogābant: «Date exercitui nostro imperatōrem fortem et perītum». 11. Cives deis gratias agēbant, nam in rebus advērsis et in rebus secundis Romāni deis sacrificābant. 12. Est modus in rebus. 13. Domus magna – magna cura. 14. E cantū dignoscĭtur avis. 15. Omnium rerum initium difficĭle est. 16. Unus dies gradus est vitae. 17. Mors ultĭma linea rerum est. 18. Rei publĭcae omnes cives serviunt et pro patriā vitam dabunt. 19. Canes sunt custōdes domuum. 20. E fructū arbor cognoscĭtur. 21. In exercĭtū Hannibălis multi elephanti erant. 22. Caesar cum omni exercĭtu in Britanniam contendit. 23. Galli, qui non longe a Romā castra posuĕrant, in urbem eo die non intrāre constituērunt. 24.Et in rebus secundis et in rebus adversis aequam mentem servāre decet. 25.Nulla res est tam necessaria omni genĕri homĭnum, quam medicīna. 26. Socii rem publĭcam Romānam adiŭvant. 27.Titus Livius et Publius Cornelius Tacĭtus, rerum gestārum scriptōres, multa de re publĭcā tradidērunt. 28. Cives Romāni in rebus adversis fortes erant, pro re publĭca vitam ponĕre parāti errant. 29. Manus manum lavat. 30. Res gestae popŭli Romāni multis hominĭbus notae sunt.

De historia Romana

Scriptōres rerum gestārum saepe de Graecis et Romānis narrant. Apud Romānos Titus Livius et Publius Cornelius Tacĭtus clari rerum gestārum scriptōres erant. Titus Livius in libris suis res gestas Romanōrum ab Romā condĭtā enarrāvit. Primum reges Romam administravērunt. Romae condĭtor, Romŭlus, primus rex fuit ; Trarquinius Superbus, vir sevērus et iniustus, ultĭmus rex Romanōrum fuit. Regĭbus exactis senatus populusque Romānus rem publĭcam administrābant. Duo consŭles magistratĭbus praeĕrant. Praetirĭbus etiam, quaestorĭbus, aedilĭbus et multis aliis magistratĭbus rem publĭca curae erat. Deinde imperator imperium et potestas in manĭbus suas cēpit.

De magistratĭbus Romanōrum

Senātus et magistrātus rem publĭcam Romānam administrābant. Summi magistrātus fuērunt consŭles, praetōres, aedīles, quaestōres. Quaestōres consulĭbus in

bello adĕrant, aut in urbe aerarium administrābant. Aedilĭbus cura viārum et aedificiōrum publicōrum mandāta erat. Diēbus festis in circo popŭlo ludos parābant, nam Romāni ludis valde delectabāntur. Nota sunt verba: «Panem et circenses!»

Praetōres iudicābant: praetor urbānus de controversiis civium, praetor peregrīnus de controversiis civium et peregrinōrum. Inter omnes magistrātus consŭlum potestas summa fuit. In bello consŭles duces exercituum erant, in pace civitātem administrābant. Saepe apud popŭlum aut in senātu oratiōnes de legĭbus habēbant. Lictōres ante consŭles portābant fasces – secūrim, virgis circumdātam; primo enim consulĭbus potestas vitae necisque in cives erat. Ităque fasces signum potestātis erant.

IV. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

акт, арка, аспект, візуальний, градус, деградація, дефект, дієта, ефект, фрукт, інтелект, карієс, колапс, конкурс, консенсус, консультувати, контрактний, конфліктувати, курс, мануальний, мануфактура, моторика, прогрес, процес, пульс, регрес, республіка, сенс, серія, спіритуалізм, спеція, специфіка, статус, тракт.

Тема 18. Неособові форми дієслова: *Participium. Supīnum. Gerundium. Gerundīvum. Infinitīvus*.

Неособові форми дієслова. Крім особових форм, в латинській мові є **неособові дієслівні форми**: дієприкметник – **participium**; віддієслівний іменник – **supinum**, віддієслівний іменник – **gerundium**; віддієслівний прикметник – **gerundīvum;** неозначена форма дієслова– **infinitīvus**.

Дієприкметники (Participia)

У латинській мові існує три форми дієприкметників:

Participium praesentis actīvi	**Participium perfecti passīvi**	**Participium futūri actīvi**
дієприкметник теперішнього часу активного стану	*дієприкметник минулого часу пасивного стану*	*дієприкметник майбутнього часу активного стану*

Participium praesentis actīvi (**PPA**) (дієприкметник теперішнього часу активного стану) утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-nt-** (для дієслів I і II дієвідміни) і суфікса **-ent-** (для дієслів III і IV дієвідміни), що дає у **Nom. sing.**, **-ns** (I, II) **-ens** (III, IV):

основа інфекта + -nt- (I, II) + s = ns (Nom. sing.)
-ent- (III, IV) + s = ens (Nom. sing.)

Дієприкметник теперішнього часу має спільну форму для всіх родів і відмінюється **за голосним типом III відміни**, як прикметники третьої відміни з одним закінченням, однаковим для трьох родів. Якщо **participium praesentis actīvi** виступає у складі незалежної синтаксичної конструкції «Орудний

незалежний» або як іменник, то в **Abl. sing**. вживається закінчення **-e**. В усіх інших випадках – закінчення **-i**.

Українською мовою перекладається підрядним означальним реченням (*який / що + дієслово*), дієприкметником теперішнього часу або дієприслівником.

☝ **NB!** За словниковою формою **Participium praesentis actīvi** схожий на прикметники одного закінчення III відміни: sapi**ens**, **entis –** *розумний,* rec**ens**, **entis –** *свіжий, недавній.*

Зразок утворення **participium praesentis actīvi:**

laudā-re I	docē-re II	divid-ĕre III	audī-re IV
lauda-ns, laudā-nt-is (m, f, n) – *той, та, те, хто (що) хвалить*	doce-ns, docē-nt-is (m, f, n) – *той, та, те, хто (що) навчає*	divĭd-ens, divid-ent-is (m, f, n) – *той, та, те, хто (що) ділить*	audī-ens, audī-ent-is (m, f, n) – *той, та, те, хто (що) слухає*

Participium perfecti passīvi (**PPP**) (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється додаванням до **основи супіна** родових закінчень **-us, -a, -um.**

Українською мовою перекладається пасивним дієприкметником минулого часу на на **-ний / -тий / -ений.**

Зразок утворення **participium perfecti passīvi:**

Дієві дміна	**Основні форми дієслова**	**Основа супіна**	**Participium perfecti passīvi**
I	laudo, laudāvi, **laudātum**, laudāre	laudāt-	laudāt-us, a, um – *похвалений*
II	doceo, docui, **doctum,** docēre	doct-	doct-us, a, um – *навчений*
III	divĭdo,divīsi, **divīsum**, scribĕre	divis-	divis-us, a, um – *поділений*
IV	audio, audīvi, **audītum**, audīre	audīt-	audīt-us, a, um – *прослуханий*

Participium futūri actīvi (PFA) (дієприкметник майбутнього часу активного стану) утворюється додаванням до **основи супіна** суфікса **-ūr-** і родових закінчень **-us, -a, -um.**

Participium futūri actīvi прямого відповідника в українській мові не має, тому перекладається **описово**: **підрядним означальним реченням (найчастіше):** який має + інфінітив або описовою конструкцією з модальністютой, що має / збирається / готовий / повинен + інфінітив.

Зразок утворення **participium futūri actīvi:**

Дієвідміна	Основні форми дієслова	Основа супіна	Participium futūri actīvi
I	laudo, laudāvi, **laudāt**um, laudāre	laudāt-	laudāt-ūr-us, a, um – *той, та, те, хто має намір похвалити*
II	doceo, docui, **doct**um, docēre	doct-	doct-ūr-us, a, um – *той, та, те, хто має намір навчити*
III	divĭdo, divīsi, **divīs**um, dividĕre	divīs-	divis-ūr-us, a, um – *той, та, те, хто має намір поділити*
IV	audio, audīvi, **audīt**um, audīre	audīt-	audīt-ūr-us, a, um – *той, та, те, хто має намір слухати*

Дієприкметники **PPP** і **PFA** відмінюються за I-II відміною.

Дієприкметник **PFA бере участь в конструкції coniugatio periphrastĭca actīva** (описове дієвідмінювання активного стану), в якій присудком є **participium futūri actīvi** (дієприкметник майбутнього часу активного стану) у поєднанні з дієсловом **esse** (*бути)* в усіх часах і способах. Такий присудок виражає намір, готовність щось зробити: Puer librum **lectūrus est.** – *Хлопчик має намір читати книжку.*

Supinum – незмінна, віддієслівна іменникова форма, яка в латинській мові позначає **мету дії** (особливо з дієсловами руху) або уточнює дію при прикметниках, перекладаючись інфінітивом із «щоб» чи «для».

Hannĭbal patriam **defensum** revocatus est. – *Ганнібала було відкликано для захисту батьківщини*.

Gerundium – віддієслівний іменник, що означає процес дії. Він утворюється додаванням до основи інфекта суфіксів **-nd-** для дієслів **I-II** дієвідмін та **-end-** – **III –IV** дієвідмін і закінчення **-i:**

Дієвідміна	Infinitīvus	Основа інфекта	Gerundium
I	laudāre	lauda-	lauda-**nd**-i
II	docēre	doce-	doce-**nd**-i
III	dividĕre	divid-	divid-**end**-i
IV	audīre	audi-	audi-**end**-i

Іменні ознаки герундія:

Герундій відмінюється за II відміною іменників середнього роду в однині. Він не має називного відмінка. Логічним називним відмінком ґерундія є **infinitīvus praesentis actīvi** (неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану). Ґерундій має чотири відмінки: **genetīvus, datīvus, accusatīvus, ablatīvus**.

	audīre IV	*слухати*
Gen.	audī-end-**i**	*слухання*
Dat.	audī-end-**o**	*слуханню*
Acc.	ad audī-end-**um**	*для слухання*
Abl.	audī-end-**o**	*слуханням*

Дієслівні ознаки герундія:

Герундій зберігає деякі ознаки дієслова: керує тим відмінком, що й дієслово, від якого він утворений. Означенням при герундії виступає прислівник. Наприклад: Gutta cavat lapidem non vi, sed ***saepe*** **cadendo**.

Герундій **cadendo** (**Abl**.) визначається прислівником ***saepe***. – *Крапля точить камінь не силою, а частим падінням.* Герундій у латинській мові не виражає часу і не має форм пасивного стану; його значення завжди активне.

На українську мову герундій перекладається:

1) неозначеною формою дієслова:
Ars legendi libros – *Уміння читати книги;*
2) віддієслівним іменником (з прийменником і без нього):
Ars amandi – *мистецтво кохання;*
Homo natus est ad agendum. – *Людина народжена для діяння.*
3) дієприслівником : Docendo discĭmus. – *Навчаючи, ми вчимося.*

Gerundīvum або **participium futūri passīvi** (дієприкметник майбутнього часу пасивного стану) – це віддієслівний прикметник, що має значення повинності, необхідності у пасивному стані. Він утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-nd-** для дієслів I-II дієвідмін та **-end-** III-IV дієвідмін і родових закінчень I-II відміни **-us**, **-a**, **-um**:

I	**lauda-nd-us, a, um**	*той (та, те), якого (яку, яке) слід хвалити*
II	**doce-nd-us, a, um**	*той (та, те), якого (яку, яке) слід навчати*
III	**divid-end-us, a, um**	*той (та, те), якого (яку, яке) слід ділити*
IV	**audi-end-us, a, um**	*той (та, те), якого (яку, яке) слід слухати*

Герундив може вживатися

1. Як означення: officium **agendum** – *виконуваний обов'язок*; ґерундив як означення узгоджується з іменниками в роді, числі та відмінку і, як правило, не виражає повинності, необхідності. Він перекладається віддієслівним іменником із прийменником «*для*» або без нього чи неозначеною формою дієслова.

2. Як іменна частина складенного присудка (*coniugatio periphrastĭca passīva* (описове дієвідмінювання пасивного стану)). Описове дієвідмінювання пасивного стану – це вираження присудка за допомогою **герундива** і дієслова **esse** (*бути*) в усіх часах і способах. Такий присудок виражає необхідність, повинність виконання якоїсь дії: Liber **legendus est (erat**, **erit**). – *Книгу треба (треба було, треба буде) читати.*

Якщо при герундиві, який є іменною частиною присудка, немає прямого додатка, то герундив ставиться у формі середнього роду однини: Omnĭbus **laborandum est.** – *Всім* ***треба*** *працювати.*

Діюча особа при герундиві виражається давальним відмінком: Pacta sunt ***civitatĭbus*** **servanda.** – *Державам слід дотримуватись угод.*

Слово, яке вказує на виконавця дії, при герундиві ставиться в давальному відмінку: Liber ***mihi (puĕro)*** **legendus est.** Способи перекладу: 1) *Мені (хлопчику) треба читати книжку. 2) Я (хлопчик) повинен читати книжку. 3). Книжка повинна читатися мною (хлопчиком).*

Якщо при герундиві є прямий додаток, тоді конструкція герундива з допоміжним дієсловом **esse** утворює описову дієвідміну пасивного стану, яка виражає необхідність , повинність і перекладається за допомогою слів: «*слід», «треба», «необхідно*». Liber mihi ***legendus est***. 1*) Мені* ***треба*** *читати книгу. 2) Книга* ***мусить*** *бути прочитана мною.*

Інфінітиви

1. **Infinitīvus praesentis actīvi** (інфінітив теперішнього часу активного стану) утворюється додаванням до **основи інфекта** закінчення **-re** (I, II, IV), (-**ĕre**) (III).

2. **Infinitīvus praesentis passīvi** (інфінітив теперішнього часу пасивного стану) утворюється додаванням до **основи інфекта** закінчення **-ri** (I, II, IV), **-i** (III).

3. **Infinitīvus perfecti actīvi** (інфінітив минулого часу активного стану) утворюється додаванням до **основи перфекта** закінчення **-isse**.

4. **Infinitīvus perfecti passīvi** (інфінітив минулого часу пасивного стану) складається з **participium perfecti passīvi** та неозначеної форми допоміжного дієслова **esse**.

5**. Infinitīvus futūri actīvi** (інфінітив майбутнього часу активного стану) складається з **participium futūri actīvi** та неозначеної форми допоміжного дієслова **esse**.

6. **Infinitīvus futūri passīvi** (інфінітив майбутнього часу пасивного стану) складається із **супіна** та неозначеної форми **iri**:

Таблиця видів інфінітивів

Стан	Infinitīvus praesentis	Infinitīvus perfecti	Infinitīvus futūri
Actīvum	Основа інфекта + -re (I, II, IV), + -ĕre (III)	Основа перфекта + -isse	Participium futūri actīvi + esse
	laudā-re	laudāv-isse	laudatūrus, a, um esse
	docē-re	docu-isse	doctūrus, a, um esse
	divĭd-ĕre	divīs-isse	divīsūrus, a, um esse
	audī-re	audīv-isse	auditūrus, a, um esse

Passīvum	Основа інфекта + -ri (I, II, IV), + -i (III)	Participium perfecti passīvi + esse	Supīnum + iri
	laudā-ri	laudātus, a, um esse	laudātum iri
	docē-ri	doctus, a, um esse	doctum iri
	divĭd-i	divīsus, a, um esse	divīsum iri
	audī-ri	audītus, a, um esse	audītum iri

Iri – Infinitīvus praesentis passīvi від дієслова **eo, ii, itum, ire** – *йти.*

NB! На рідну мову поза контексту перекладаються лише **Infinitīvus praesentis actīvi** та **Infinitīvus praesentis passīvi: laudāre** – *хвалити*, **laudāri** – *бути похваленим*. Інфінітиви минулого та майбутнього часів перекладаються в складі інфінітивних зворотів за правилом перекладу цих синтаксичних зворотів.

Питання для самоконтролю

1. Як утворюється дієприкметник теперішнього часу активного стану в латинській мові? Як він перекладається на українську мову?
2. Як відмінюється дієприкметник теперішнього часу активного стану?
3. Як утворюється дієприкметник минулого часу пасивного стану в латинській мові? Як він перекладається українською?
4. Як утворюється дієприкметник майбутнього часу активного стану в латинській мові? Як він перекладається на українську мову?
5. Як відмінюються дієприкметники минулого часу пасивного стану та майбутнього часу активного стану?
7. Що таке Gerundium і як він перекладається на українську мову?
8. Як утворюється і відмінюється Gerundium?
9. Які суфікси і закінчення має Gerundīvum?
10. Як відмінюється Gerundīvum і як він перекладається українською?
11. У чому відмінність і сфера вживання Gerundium, Gerundīvum?
12. Які форми інфінітива є в латинській мові?
13. Як перекладаються інфінітиви латинського дієслова на українську мову?

ВПРАВИ

I. *Утворіть* Gerundium *дієслів. Перекладіть утворені форми:*

accusāre – *звинувачувати*
intellegĕre – *розуміти*
miscēre – *мішати*
punīre – *карати*

II. *Утворіть* Gerundīvum *дієслів. Перекладіть утворені форми:*

ornāre – *прикрашати*
discĕre – *вчитись*
movēre – *збуджувати*
finīre – *закінчувати*

III. *Утворіть дієприкметники дієслів. Перекладіть утворені форми:*

noceo, nocui, nocĭtum, nocēre – *шкодити, псувати*
munio, īvi, ītum, īre – *укріплювати*

sepăro āvi, ātum, āre – *відокремлювати*
rego, rexi, rectum, ĕre – *керувати, правити, управляти*
respondeo, respondi, responsum, ēre – *відповідати*

IV. ***Утворіть шість форм інфінітивів дієслів:***

oro, āvi, ātum, āre – *говорити, захищати*
pono, posui, posĭtum, ĕre – *класти, ставити, засновувати*
sedeo, sedi, sessum, ēre – *сидіти, засідати*
reperio, reppĕri, repertum, īre – *відкривати, знаходити*
rideo, risi, risum, ēre – *сміятися*
rogo āvi, ātum, āre – *запитувати, просити*

V. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

A. 1. Consul exercĭtum timens discēdĕre conātur. 2. Mīles a Gallis vulnerātus domum vēnit. 3. In casam pecūniam inventam portāvĭsti. 4. Huic femĭnae prō templō stanti donum magnum dedi. 5. Audientes consilium Romāni Caesărem laudavērunt. 6. Dux victus cum militĭbus fugiet. 7. Dimīsit illos viros in agris dormientes. 8. Puer epistŏlam legens domi mansĕrat. 9. Miles aquam portans multa milia passuum ingressus est. 10. Acceptī ab multīs amīcīs Rōmae manēre constituĭmus. 11. Saepe ridentes vera dicĭmus. 12. Luna latrantem canem non timet. 13. Sero venientĭbus ossa. 14. Vox clamantis in deserto. 15. Ex agro non culto frustra frumentum exspectabĭtur.16. Romāni, ab Hannibăle victi, de salūte non desperābant. 17. Sabīni, a Romānis recepti, numĕrum civium Romanōrum auxērunt. 18. Cives urbes ab hoste delētas restituērunt. 19. Post proelium comissum hostes terga vertērunt. 20. Sero venientes, male sedentes.

B.1. Natando et equitando iuvĕnes corpŏra firmant. 2. Homĭnis mens discendo alĭtur et cogitando. 3. Ad cogitandum et agendum homo natus est. 4. Multi libri puĕris legendi sunt. 5. Lex iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria. 6. Nihil agendo male agĕre discĭmus. 7. Dubitando ad veritātem pervenīmus. 8. Nulla aetas ad discendum sera est. 9. Nihil sine ratiōne faciendum est. 10. Cum principia negante non est disputandum. 11. Ridendo castigā mores. 12. Decemvĭri legĭbus scribendis creāti sunt. 13. Argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt. 14. Parendum est legĭbus. 15. Concilia prudentium virorum audienda sunt. 16. E duōbus malis minus est eligendum.17. Deliberandum est saepe, statuendum est semel. 18. De gustĭbus et colorĭbus non est disputandum. 19. Memoria nobis quotidie exercenda est. 20.Vincendum aut moriendum est.

De Herodŏto

Herodŏtus Halicarnassius discendi causa terras remotissĭmas peragrāvit; multa enim discĭmus peregrinando et videndo et audiendo.

Herodŏtus in Aegyptum venit ibique a sacerdotĭbus multa didicit. Aegyptii enim scribendi, pingendi, sculpendi perīti erant; medĭci arte medendi florēbant. Inde ad Phoenīces pervenit, a quĭbus ars scribendi inventa est. Deinde Herŏdotus Babyloniam adiit, ubi incŏlae irrigando agros et hortos fertiliōres reddēbant. Postea Herodŏtus domum revertit.

VI. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

аннали, апеляція, дивізія, дивіденди, емісія, ілюмінація, клас, комісія, копія, магнат, місія, навігація, нація, номінація, петиція, рецепт, салют, сенат, традиція.

Тема 19. Числівник (*Numerāle*). Розряди числівників. Творення і відмінювання кількісних та порядкових числівників. Розділові і прислівникові числівники Позначення ваги, об'єму, відсотків.

У латинській мові є чотири розряди числівників:

1. Кількісні (***numeralia cardinalia***) – відповідають на питання *скільки*?
2. Порядкові (***numeralia ordinalia***) – відповідають на питання *який, а, е*?
3. Розділові (***numeralia distributīva***) – відповідають на питання *по скільки*?
4. Прислівникові (***numeralia adverbia***) – відповідають на питання *скільки разів*?

Кількісні й порядкові числівники (Numeralia cardinalia et ordinalia)

Арабські цифри	**Римські цифри**	**Cardinalia Кількісні**	**Ordinalia Порядкові**
1	I	unus, una, unum *один, одна, одне*	primus, -a, -um *перший, а, е*
2	II	duo, duae, duo *два, дві, два*	secundus -a, -um; alter, -ĕra, -ĕrum *другий, а, е*
3	III	tres, tres, tria *три*	tertius, -a, -um *третій, я, є*
4	IV	quattuor	quartus, -a, -um
5	V	quinque	quintus, -a, -um
6	VI	sex	sextus, -a, -um
7	VII	septem	septĭmus, -a, -um
8	VIII	octo	octāvus, -a, -um
9	IX	novem	nonus, -a, -um
10	X	decem	decĭmus, -a, -um
11	XI	undĕcim	undecĭmus, -a, -um
12	XII	duodĕcim	duodecĭmus, -a, -um
13	XIII	tredĕcim	tertius decĭmus, -a, -um
14	XIV	quattuordĕcim	quartus decĭmus, -a, -um
15	XV	quindĕcim	quintus decĭmus, -a, -um
16	XVI	sedĕcim	sextus decĭmus, -a, -um
17	XVII	septendĕcim	septĭmus decĭmus, -a, -um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesĭmus, -a, -um
19	XIX	undeviginti	undevicesĭmus, -a, -um
20	XX	viginti	vicesĭmus, -a, -um
21	XXI	unus et viginti; viginti unus	unus et vicesĭmus, -a, -um; vicesĭmus primus, -a, -um
22	XXII	duo et viginti;	alter et vicesĭmus, -a, -um;

Арабські цифри	Римські цифри	Cardinalia Кількісні	Ordinalia Порядкові
		viginti duo	vicesĭmus alter, -ĕra, -ĕrum
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesĭmus, -a, -um
29	XXIX	undetriginta	undetricesĭmus, -a, -um
30	XXX	triginta	tricesĭmus, -a, -um
40	XL	quadraginta	quadragesĭmus, -a, -um
50	L	quinquaginta	quinquagesĭmus, -a, -um
60	LX	sexaginta	sexagesĭmus, -a, -um
70	LXX	septuaginta	septuagesĭmus, -a, -um
80	LXXX	octoginta	octogesĭmus, -a, -um
90	XC	nonaginta	nonagesĭmus, -a, -um
98	XCVIII	octo et nonaginta; nonaginta octo	octavus et nonagesĭmus, -a, -um; nonagesĭmus octāvus, -a, -um
99	XCIX	novem et nonaginta; nonaginta novem	nonus et nonagesĭmus, -a, -um; nonagesĭmus nonus, -a, -um
100	C	centum	centesĭmus, -a, -um
200	CC	ducenti, -ae, -a	ducentesĭmus, -a, -um
300	CCC	trecenti, -ae, -a	trecentesĭmus, -a, -um
400	CD	quadringenti, -ae, -a	quadringentesĭmus, -a, -um
500	D	quingenti, -ae, -a	quingentesĭmus, -a, -um
600	DC	sescenti, -ae, -a	sescentesĭmus, -a, -um
700	DCC	septingenti, -ae, -a	septingentesĭmus, -a, -um
800	DCCC	octingenti, -ae, -a	octingentesĭmus, -a, -um
900	CM	nongenti, -ae, -a	nongentesĭmus, -a, -um
1000	M	mille	millesĭmus, -a, -um
2000	MM	duo milia	bis millesĭmus, -a, -um
3000	$\overline{\overline{\text{III}}}$	tria milia	ter millesĭmus, -a, -um
4000	$\overline{\text{I}}$V	quattuor milia	quater millesĭmus, -a, -um
5000	V	quinque milia	quinquies millesĭmus, -a, -um
10000	$\overline{\text{I}}\text{X}\overline{\text{I}}$	decem milia	decies millesĭmus, -a, -um
100000	C	centum milia	centies millesĭmus, -a, -um

Утворення кількісних числівників. Кількісні числівники від 1 до 10, 20 (viginti), 100 (centum) і 1000 (mille) – основні. Назви десятків і сотень – похідні, утворені від основних числівників із деякими фонетичними змінами. Назви десятків з одиницями, сотень із десятками і одиницями і т.ін. – складені похідні.

1. Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням до основного числівника слова **-dĕcim** (з decem), що означає десять: *undĕcim, duodĕcim* тощо.

2. Складені числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються відніманням від наступного десятка відповідно 2 або 1: *18 – duodeviginti, 28 – duodetriginta, 19 – undeviginti, 29 – undetriginta.*

Назви десятків від 30 до 90 утворюються додаванням до основного

числівника форманта **-ginta**, що означає десяток: *triginta, quinquaginta*.

Назви сотень утворюються додаванням до основного числівника форманта **-centi/-genti**: *sescenti, septingenti*.

3. Двозначні числівники від 21 до 99 можна позначати двояко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці, або спочатку одиниці, далі сполучник et, а тоді десятки: 22 – *viginti duo* або *duo et viginti.*

4. Числівники від 200 до 900 утворюються додаванням до основного числівника **-centi** (із centum): sescenti або **-genti**: *octingenti.*

5. Числівники більше 100 позначаються так: спочатку йдуть сотні, далі десятки, потім одиниці: 857 – *octingenti quinquaginta septem.*

Утворення порядкових числівників. Порядкові числівники, крім **primus, -a, -um, secundus -a, -um** або **alter, -ĕra, -ĕrum**, утворюються від відповідних кількісних числівників за допомогою родових закінчень **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n): *tertius, a, um.*

Порядкові числівники, починаючи з **18**, утворюються за допомогою суфікса **-esĭm-**: *vicesĭmus, -a, -um* (від **viginti – 20**). У складених порядкових числівниках усі частини є порядковими (в українській мові – тільки остання). 435 – *quadringentesĭmus tricesĭmus quintus* – чотириста тридцять п’ятий.

Відмінювання числівників. Із кількісних числівників відмінюються 1, 2, 3, сотні від 200 до 900 і тисячі.

Відмінювання числівників **unus, a, um; duo, duae, duo** ***за I-II відміною:***

	Singulāris			**Plurālis**		
Casus	**m**	**f**	**n**	**m**	**f**	**n**
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unīus	unīus	unīus	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	uni	uni	uni	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus

Числівники **tres** (m, f), **tria** (n) відмінюються за **голосним типом третьої відміни** у множині.

Відмінювання числівника tres:

	Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**
Nom.	tres	tres	tria
Gen.	trium	trium	trium
Dat.	tribus	tribus	tribus
Acc.	tres	tres	tria
Abl.	tribus	tribus	tribus

Сотні від 200 до 900 відмінюються за I-II відміною іменників у множині.

***Зразок відмінювання числівників* 200-900:**

	Plurālis		
Casus	**m**	**f**	**n**
Nom.	quingenti	quingentae	quingenta
Gen.	quingentōrum	quingentārum	quingentōrum
Dat.	quingentis	quingentis	quingentis
Acc.	quingentos	quingentas	quingenta
Abl.	quingentis	quingentis	quingentis

Числівник **mille** (тисяча) не відмінюється; для множини служить слово **milia** (тисячі) і відмінюється за **голосним типом третьої відміни**.

Casus	**Plurālis**
Nom.	milia
Gen.	milium
Dat.	milibus
Acc.	milia
Abl.	milĭbus

Порядкові числівники відмінюються, як прикметники I-II відміни в однині та множині.

Узгодження числівників з іменниками. Кількісні числівники до **mille** (тільки в однині у значенні одна тисяча) у латинській мові виступають означенням до іменника.

1. Відмінювані числівники **1, 2, 3** і **назви сотень від 200 до 900** узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку:

duo viri (m) – *два чоловіки;* tres regiōnes (f) – *три райони;*
ducenti libri (m) – *200 книжок;* tria follia (n) – *три листка.*

2. Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100, а також числівник **1000 (mille**) не впливають на відмінок іменника:

sex nomĭna – *6 назв;* decem arbŏres – *10 дерев.*

3. Від числівника **milia** (тисячі), як і від іменника, залежить інший іменник у родовому відмінку:

quattuor milia milĭtum – *чотири тисячі воїнів.*

4. Порядкові числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку, як і в українській мові:

annus millesĭmus nongentesĭmus nonagesĭmus octāvus – *1998 рік;*
annus bis millesĭmus octāvus – *2008 рік.*

На позначення **часу виконання дії** (коли?, у який час?) вживаються порядкові числівники в **Ablatīvus** (без прийменника): anno bis milesĭmo vicesĭmo secondo (*у 2022 році*);

На позначення **терміну тривалості дії** (як довго?, протягом якого часу?) вживаються кількісні числівники в **Accusatīvus**: per centum annos.

Розділові та прислівникові числівники (Numeralia distributīva et

adverbia). Розділові числівники відповідають на питання по скільки? (*quotēni?*), прислівникові – на питання скільки разів? (*quotiens?*). Розділові та прислівникові числівники утворюються від відповідних кількісних, за винятком перших двох. Розділові числівники мають родові закінчення множини першої і другої відмін.

Розділові числівники утворюються за допомогою суфікса **-n-**, а прислівникові, починаючи від п'яти, – за допомогою суфікса **-ies-**.

Розділові числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку.

Numeralia distributīva **Розділові числівники**		**Numeralia adverbia** **Прислівникові числівники**	
singŭli, ae, a	*по одному*	semel	*раз*
bini, ae, a	*по два*	bis	*два рази, двічі*
terni, ae, a	*по три*	ter	*тричі*
quaterni, ae, a	*по чотири*	quater	*чотири рази*
quini, ae, a	*по п'ять*	quinquies	*п'ять разів*
seni, ae, a	*по шість*	sexies	*шість разів*
septēni, ae, a	*по сім*	septies	*сім разів*
octōni, ae, a	*по вісім*	octies	*вісім разів*
novēni, ae, a	*по дев'ять*	novies	*дев'ять разів*
deni, ae, a	*по десять*	decies	*десять разів*
undēni, ae, a	*по одинадцять*	undecies	*одинадцять разів*
vicēni, ae, a	*по двадцять*	vicies	*двадцять разів*
centēni, ae, a	*по сто*	centies	*сто разів*
singŭla milia	*по одній тисячі*	milies	*тисяча разів*

5. За допомогою порядкових числівників утворюються дробові: 1/4 – quarta pars; 1/6 – sexta pars; 1/9 – nona pars; 3/5 – tres quintae; 5/9 – quinque nonae; 8/10 – octo decĭmae; 4/15 – quattuor quintae decĭmae.

6. Цілі числа відсотків виражаються кількісними числівниками, узгодженими з іменником **pars** або **partes** (частина, частини):

3% – tres partes pro centum;
20% – viginti partes pro centum;
100% – centum partes pro centum;
0,5% – dimidia pro centum (*половина, півпроцента*).

Якщо є ціле число з половиною, то 4,5% quattuor partes dimidia pro centum.

7. Відсотки, виражені десятковими дробами, у латинській мові позначаються порядковими числівниками жіночого роду, узгодженими із словами **pars, partes**:

0,1% decima (pars) pro centum;
0,3% tres decĭmae (partes) pro centum;
0,01% centesĭma (pars) pro centum;
0,2% duae centesĭmae (partes) pro centum;
0,003% ter millesĭmae (partes) pro centum.

Питання для самоконтролю

1. На які розряди діляться числівники?
2. Які числівники мають незмінні форми?
3. Які кількісні числівники відмінюються?
4. Як утворюються кількісні числівники з цифрами 8 і 9?
5. Яка особливість утворення кількісних числівників другого десятка?
6. Які форманти утворюють десятки? сотні?
7. Як відмінюються порядкові числівники?
8. Як утворюються розділові числівники?
9. Як записуються числа римськими цифрами?
10. Як узгоджуються числівники з іменниками?
11. Які літери латинського алфавіту використовуються для римських цифр?

ВПРАВИ

I.*Узгодьте числівник* unus, a, um *з іменниками:*

nervus, planta, gramma, folium, caput, membrum, vertebra, puer.

II.*Провідміняйте словосполучення:*

unus muscŭlus – *один м'яз*; una costa – *одне ребро;* unus flos – *одна квітка;* duae plantae – *дві рослини;* duo diei – *два дні;* tres nervi – *три жилки;* tria genĕra – *три роди;* tres partes – *три частини;* quinque menses – *пять місяців*; miles quartus – *четвертий воїн*; oratio prima – *перша промова*.

III. *Напишіть латинською мовою:*

56, 38, 24, 66, 133, 651, 988, 1917, у 1243 році, у 1978 році, у 2025 році.

IV. *Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:*

De corpŏre humāno

In corpŏre humāno caput, truncus et quattuor membra distinguuntur. Truncus homĭnis thorācem et abdōmen contĭnet. Truncus duo membra superiōra et duo membra inferiōra habet. Membra inferiōra sunt maiōra et longiōra, quam membra superiōra. Suprēmum in corpŏre locum caput obtĭnet et in duas partes dividĭtur: partem cerebrālem et partem faciālem. Pars cerebrālis frontem, occĭput, vertĭcem et tempŏra contĭnet. Pars faciālis buccas, mentum, labia, nasum et palpĕbras contĭnet.

De diēbus et mensĭbus

Antiquissĭmis Romae temporĭbus annus non in duodĕcim menses, ut nunc, sed in decem menses divīsus erat. Primus anni mensis erat Martius, qui a deo Marte nomen suum traxit. Secundus mensis erat Aprīlis, a Venĕre dea, quae apud Graecos Aphrodītae nomen habēbat, appellātus. Tertius – Maius, a Maiā deā, sive Maiestā, antiquissĭmā Italōrum deā, nomen habēbat. Quarto mensi nomen Iunius fuit, quod nomen Iunōni deae Iovis coniŭgis debebātur. Quintus autem mensis Quintīlis appellabātur, sextus – Sextīlis, septĭmus – September, octāvus – Octōber, nonus – November, decĭmus – December. Postea Romāni mensem Quintīlem in Gaii Iulii

Caesăris honōrem Iulium nominavērunt, mensem autem Sextĭlem – Augustum, in Octaviāni Augusti imperatōris laudem.

Numa Pompilius, secundus rex Romanōrum, annum in duodecĭm menses ad cursum lunae descripsit duosque menses ante Martium addidit: Ianuarium – a Iano, principii deo, et Februarium – a februo, Romanōrum ritu sacro. Ităque Ianuarius primus anni mensis factus est, sed nomĭna aliōrum mensium mutāta non sunt.

Postquam Gaius Iulius Caesar anno quadragesĭmo sexto ante aeram nostram annum ad cursum solis accommodāvit, annus trecentōrum sexaginta quinque diērum fuit, et unus dies quarto anno, qui bisextīlis appellabātur, intercalabātur.

Mensis triginta aut triginta unum, mensis autem Februarius duodetriginta aut undetriginta dies continet. Postea mensis in septimānas divīsus est. Totus dies viginti et quattuor horas continet.

V.*Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:* альтернатива, біцепс, дециметр, дует, квартал, квінтет, міліметр, міля, міліон, октава, процент, секстет, тріо, тріцепс.

Тема 20. Синтаксичні звороти. Інфінітивний зворот *Accusatīvus cum infinitīvo.* Інфінітивний зворот *Nominatīvus cum infinitīvo.*

Accusatīvus cum infinitīvo – це особливий синтаксичний зворот латинської мови, який складається з іменника, субстантивованого прикметника або займенника в **accusatīvus** і дієслова в формі **infinitīvus**. Іменник, субстантивований прикметник або займенник в **accusatīvus** є логічним (смисловим) підметом звороту, а дієслово є логічним (смисловим) присудком, що виражається **інфінітивом**. В українській мові немає подібного синтаксичного звороту. На рідну мову зворот **Accusatīvus cum infinitīvo** перекладається з'ясувальним підрядним реченням з сполучником «*що», «щоб», «як»*, при цьому логічний підмет і логічний присудок стають головними членами підрядного речення. Логічний підмет – іменник, що стоїть в **accusatīvus,** перекладається називним відмінком, тобто стає підметом підрядного речення. Логічний присудок, що виражається формою **infinitīvus**, перекладається дієсловом в особовій формі, тобто стає присудком підрядного речення, узгоджуючись з підметом підрядного речення в особі та числі. Час та стан присудка залежить від форми інфінітива.

Video amīcum legĕre. – *Я бачу, що друг читає.*

Іменна частина складеного присудка ставиться також в **accusatīvus**,

Scimus terram rotundam esse. – *Ми знаємо, що земля кругла.*

NB ! Ознакою звороту **Accusatīvus cum infinitīvo** є наявність в реченні інфінітива и дієслова – присудка **(керуюче дієслово)** з указаними нижче значеннями. Зворот **Accusatīvus cum infinitīvo** залежить від дієслів зі значенням:

1) говорити:

dicĕre – *говорити*, **tradĕre** – *повідомляти*, *передавати*, **narrāre**- *розповідати*, **scribĕre** – *писати,* **promittĕre** – *обіцяти,* **declarāre** – *заявляти*, **docēre** – *учити,* **respondēre** – *відповідати* тощо;

2) наказувати:

iubēre – *наказувати,* **vetāre** – *забороняти*, **sinĕre** – *дозволяти,* **flagitāre** – *вимагати*, **imperāre** – *наказувати* тощо;

3) думати:

putāre – *думати,* **censēre** – *думати*, **existimāre** – *вважати*, **cogitāre** *мислити,* **credĕre** – *вірити*, **intellegĕre** – *розуміти*, **sperāre** – *сподіватися*, **scīre** – *знати* тощо;

4) сприймати почуттями:

sentīre – *відчувати*, **admirāri** – *дивуватися*, **vidēre** – *бачити,* **audīre** – *чути, слухати*, **gaudēre** – *радіти*; **dolēre** – *сумувати* тощо;

5) бажати:

cupĕre – *бажати*, **petĕre** – *просити*, **velle(volo)** – *хотіти*, **nolle** – *не хотіти*; **malle** – *дуже хотіти тощо*;

6) після безособових* зворотів та дієслів:

fama est – *є чутка, говорять*, **notum est** – *відомо*, **constat** – *відомо*, **oportet** – *треба, слід*, **appāret; visum est** – *очевидно*, **necesse est** - *необхідно*; **licet** – можна, дозволено, **interest** – *важливо*, **iustum est** – *справедливо* тощо.

***Безособові звороти і дієслова** вживаються у 3-й особі однини. Серед безособових дієслів розрізняють три групи, а семе: які є відокремленими формами звичайних дієслів: tonat – *гримить* (tono, tonui, –, āre – *гриміти*); які існують лише у безособовій формі: licet, licuit, licĕre – *можна, дозволено;* які мають і особову, і безособову форми, але їх значення при цьому різне: consto, constĭti, constatūrus, āre – *складатися*, безособ.: constat, constĭtit – *відомо.*

Зворот **Accusatīvus cum infinitīvo** може вказувати на теперішню, минулу або майбутню дію.

Інфінітиви теперішнього часу вказують на дію **одночасну** з дією головного речення.

1. Scio studiōsos librum legĕre. – *Я знаю, що студенти читають книгу*.

2. Scio librum a studiōsis legi. – *Я знаю, що книга читається студентами*.

Інфінітиви минулого часу вказують на дію, яка відбулась **раніше** за дію головного речення.

1. Scio studiōsos librum legisse. – *Я знаю, що студенти прочитали книгу*.

2. Scio librum a studiōsis lectum esse. – *Я знаю, що книга прочитана студентами.*

Інфінітиви майбутнього часу вказують на **майбутню** дію.

1. Scio studiōsos librum lectūros esse. – *Я знаю, що студенти прочитають книгу.*

2. Scio librum a studiōsis lectum iri. – *Я знаю, що книга буде прочитана студентами.*

Порядок перекладу речень із зворотом Accusatīvus cum infinitīvo:

1. Знайти і перекласти керуюче слово.
2. Ввести сполучник «*що*», «*щоб*», «*як*».

3. Знайти іменник або займенник в **accusatīvus** (логічний підмет звороту) і перекласти підметом підрядного з'ясувального речення.
4. Знайти **інфінітив** (логічний присудок звороту) і перекласти його присудком підрядного з'ясувального речення (в особовій формі), узгодивши в особі і числі з підметом.
Таким чином, речення перекладаємо за схемою:

I II III

Audio **puellam** **cantāre**.

Я чую, що дівчина співає.

Синтаксичний зворот **Nominatīvus cum infinitīvo** (називний з неозначеною формою) має свій логічний (смисловий) підмет, який стоїть завжди в **nominatīvus**, і логічний (смисловий) присудок, що виражається **інфінітивом**. На українську мову перекладається підрядним з'ясувальним реченням із сполучником *що, щоб:* *Dicĭtur Homērus* (*nom.*) *caecus fuisse* (*inf. perf. act.*). – Кажуть, що Гомер був сліпий (сліпим).
Homērus – логічний підмет в **Nom. sing**., *caecus fuisse* – логічний присудок, де *caecus* є именною частиною присука, тому, узгоджуючись з підметом *Homērus*, також стоїть в **Nom. sing**., а *fuisse* є дієсловом-звязкою в *infinitīvus perf. act.* Як і у звороті **Accusatīvus cum infinitīvo**, **infinitīvus** перекладається дієсловом в особовій форму, час і стан цього дієслова залежать від часу і стану інфінітива

Зворот **Nominatīvus cum infinitīvo** залежить від дієслів із значенням «*говорити, бажати, передавати, вважати»* тощо, але ці дієслова повинні стояти у пасивному стані (**dicĭtur, tradĭtur** та ін.), узгоджуючись в особі та числі з логічним підметом звороту.

☝ **NB !** Керуюче зворотом дієслово (незалежно від його закінчення!) завжди перекладається неозначено-особовою формою (**dicor; dicēris, dicĭtur** – *говорять*).

☝ **NB !** Керуюче дієслово узгоджується з підметом підрядного речення в особі і числі. **Romŭlus et Remus (nom.) urbem Romam condidisse (inf. perf. act.) traduntur.** – *Передають, що Ромул і Рем заснували місто Рим*.

Після дієслова **videor, visus sum, vidēri** (*здаватися, бути очевидним*) завжди вживається зворот **Nominatīvus cum infinitīvo** і перекладається таким чином:

Intellegĕre videor	*Здається, що я розумію.*
Intellegĕre vidēris	*Здається, що ти розумієш.*
Intellegĕre vidētur	*Здається, що він розуміє.*
Intellegĕre vidēmur	*Здається, що ми розуміємо.*
Intellegĕre videmĭni	*Здається, що ви розумієте.*
Intellegĕre vidēntur	*Здається, що вони розуміють.*
Intellexisse videmĭni	*Здається, що ви зрозуміли.*
Intellectūri esse vidēntur	*Здається, що вони зрозуміють.*

Ці приклади показують, що у випадку, коли логічним підметом звороту **Nominatīvus cum infinitīvo** *є особовий займенник*, то у звороті він не пишеться, а особа підмета передається особовою формою керуючого дієслова.

Порядок перекладу речень зі зворотом Nominatīvus cum infinitīvo:

1. Знайти керуюче дієслово. Визначити за закінченням його особу і число. Перекласти дієслово неозначено-особовою формою.
2. Ввести сполучник «*що*» або «*щоб*».
3. Знайти іменник у **Nominatīvus** (логічний підмет) і перекласти його підметом підрядного з'ясувального речення. Якщо іменника у **Nominatīvus** немає, підметом стає особовий займенник, який визначається за закінченням керуючого дієслова.
4. Знайти інфінітив (логічний присудок) і перекласти його особовою формою дієслова, узгодивши його з підметом підрядного речення.

Таким чином, речення

III IV II I

Roma a Romŭlo condita esse *traditur*.

перекладаємо: *Передають, що Рим був заснований Ромулом*.

Питання для самоконтролю

1. Від яких дієслів залежить зворот Accusatīvus cum infinitīvo?
2. Які дієслова називаються безособовими?
3. Які складові звороту Accusatīvus cum infinitīvo?
4. Від яких дієслів залежить зворот Nominatīvus cum infinitīvo?
5. Які складові звороту Nominatīvus cum infinitīvo?

ВПРАВИ

I. ***Утворіть інфінітиви від дієслів:***

postŭlo1 – *вимагати*, moveo 2 – *рухати*, ago 3 – *гнати, вести*, dormio 4 – *спати.*

II. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

A. 1.Caesar iussit legātos ad se reverti. 2. Dux iurāvit se nisi victōrem in castra non reversūrum esse. 3. Spero me multos libros lectūrum esse. 4. Durum est me tibi, quod petis, negāre. 5. Dixit se civem Romānum esse. 6. Notum est hostes ante urbem castra munivisse. 7. Ariovistus dicēbat bellum esse iustum. 8. Intellegĭmus filios filiasque irātum patrem metuĕre. 9. Dico Cicerōnem consŭlem fuisse. 10. Caesar existimāvit se vincĕre posse. 11. Imperator dixit hostes esse captos. 12. Scīmus Cicerōnem oratōrem maxĭmum fuisse. 13. Romāni tradunt multas urbes a Caesăre expugnātas esse. 14. Romŭlus urbem constituit, quam a suo nomĭne Romam iussit nominări. 15. Poētae narrant Aeneam Venĕris deae filium fuisse. 16. Constat eum philosŏphum clarum fuisse. 17. Notum est multas urbes Galliae a Caesăre expugnātas esse. 18. Scīmus Graecos Troiam expugnavisse. 19. Multi stulti homĭnes putant se omnia scīre, quamquam alii vident eos stultos esse. 20. Inter omnes constat incŏlas insulārum Graeciae et Italiae etiam nunc plerumque nautas esse.

B. 1.Democrĭtus dicĭtur ocŭlis se privavisse. 2. Tradĭtur Cicĕro philosophiam appellāre vitae ducem. 3. Credĭtur exercĭtus pugnam cum hostĭbus victūrus esse. 4. Ante omnia necesse est se ipsum aestimāre, quia ferre plus nobis vidēmur posse, quam possŭmus. 5. Dicĕris noster amīcus esse. 6. Foedus a Troiānis ruptum esse dicĭtur. 7. Cicĕro vidētur omnes oratōres eloquentiā superavisse. 8. Videmĭni vos non satis intellegĕre, quae dixi. 9. Narrabātur Ulixes a procis cognĭtus non esse. 10. Medēa dicĭtur Peliam fecisse e sene iuvĕnem. 11. Mulier Iacaena filio ad bellum proficiscenti scutum his verbis tradidisse fertur «Aut cum hoc aut in hoc». 12. Romāni fortissĭmi fuisse dicuntur. 13. Hyppocrătes et Galenus medĭci peritissĭmi fuisse dicuntur. 14. Aristīdes vir iustissĭmus fuisse putātur. 15. Aesōpus servus fuisse tradĭtur. 16. Dicuntur virgĭnes Vestāles ignem in aede Vestae semper custodīre. 17. Caesar omnes duces Romanōrum in re militāri superavisse vidētur. 18. Xantippe, Socrătis uxor, morōsa admŏdum fuisse fertur et iurgiōsa. 19. Divites esse putāmur. 20. Amīcus aegrōtus esse putabātur.

De Tantălo

Tantălus, Iovis filius omnĭbus deis carus erat et Iuppĭter iussit eum admitti ad convivia deōrum, vetuit tamen ea, quae audivĕrat, cum hominĭbus communicāre. Ille autem putābat hoc sibi licēre. Ob eam perfidiam Iuppĭter iussit eum apud infĕros in media aqua collocāri et perpetua siti et fame cruciāri. Nam quamquam in mediā aquā stetit, Iuppĭter iussit aquas reciděre, si ille haurīre cupiēbat. Item poma ei super caput pendēbant, sed, si ille ea cupiēbat decerpĕre, Iuppĭter iussit ramos vento amovēri.

De Ennio poēta et de Nasīca

Dicĭtur Nasīca aliquando Ennium poētam visitavisse. Cui ancilla dixit domĭnum domi non esse et sero domum ventūrum esse. Sed Nasīca ei non credĭdit, nam sensit Ennium domi esse. Postridie poēta Ennius consilium cepit Nasīcam visitāre. Is ostiarium rogāvit: «Estne domi domĭnus tuus?» Tum Nasīca, qui domi erat, clamāvit se domi non esse. Tum Ennius: «Credis me vocem tuam non cognoscĕre?» At Nasīca: «Ego ancillae tuae credĭdi et tu mihi ipsi non credis me domi non esse?»

De Colosseo

Romae multas columnas, arcus, templa theatrăque antīqua delēta esse cuncti dolēmus. Notum est hodie quoque nonnullas reliquias Romae antīquae ostentāri posse. Homĭnes putant Romam urbem aeternam esse. Dicĭtur illud theātrum conservātum esse, quod Amphitheātrum Flavium nominabātur. Hoc amphitheātrum postea Colosseum appellātum esse ex colossea statua Nerōnis, quae hic collocāta erat, constat. Quo verbo nunc theātrum significātur. Scriptōres antīqui tradunt in Colosseo ludos magnifĭcos per centum dies perfectos esse. Quibus diēbus permultas bestias necātas esse notum est. Dicuntur alti muri eĭus theātri, quod ovi formam habet, magnifĭcis columnis ornāti esse. Narrant Colosseum nimis amplum fuisse et a quinquaginta milĭbus Romanōrum complētum esse. Servos quoque iussu dominōrum pugnavisse constat.

III. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:***

дотація, дата, детектор, детектив, доктор, домінувати, колаборація, експортувати, електорат, еліта, коментувати, конвертувати, компроміс, кредитор, мотор, емоція, мутація, мутант, наративний, резерв, респіратор, фабрикувати.

Тема 21. Синтаксичний зворот *Ablatīvus absolūtus*.

 Ablatīvus absolūtus – це синтаксичний зворот, який складається з іменника, субстантивованого прикметника або займенника в **ablatīvus** і узгодженого з ним дієприкметника теперішнього часу активного стану (**Participium praesentis actīvi**), якщо дія в звороті відбувається одночасно з дією дієслова-присудка в реченні, або дієприкметника минулого часу пасивного стану (**Participium perfecti passīvi**) якщо дія в звороті відбувається раніше, ніж дія дієслова-присудка в реченні. **Ablatīvus** іменника, займенника є логічним підметом звороту, дієприкметник – логічним присудком.

Цей зворот є одним із способів вираження обставини причини, часу, умови, поступки, образу дії. Він виражає обставину, при якій відбувається, відбувалась чи буде відбуватись дія дієслова присудка в реченні. Але, оскільки жодне слово не керує цим зворотом, він і називається **absolūtus** (незалежний, самостійний). Смисл речення не зміниться, якщо цей зворот прибрати.

В українській мові подібного звороту немає. На рідну мову зворот **ablatīvus absolūtus** перекладається:

1. Підрядним реченням обставини – (тип) обставини визначається за контекстом із сполучниками: *коли, тому що, в той час як, хоча, якщо*. При перекладі звороту іменник або займенник в **ablatīvus** стає логічним підметом підрядного речення, а дієприкметник – логічним присудком. Причому дієприкметник теперішнього часу активного стану означає дію одночасну з дією присудка головного речення, а дієприкметник минулого часу пасивного стану – дію, яка передує дії присудка головного речення.

Priamo regnante, Troia delēta est. – *Коли (у той час як) правив Пріам, Троя була зруйнована.*

Tarquinio Superbo expulso, consŭles creāti sunt. – *Коли (після того як) Тарквиний Гордий був вигнаний, були обрані консули.*

2. Віддієслівним іменником з прийменником:

Priamo regnante, Troia delēta est. – *За царювання Пріама, Троя була зруйнована*.

Tarquinio Superbo expulso, consŭles creāti sunt. – *Після вигнання Тарквінія Гордого, були обрані консула*.

3. Дієприслівниковим зворотом, коли підмет головного речення збігається з підметом звороту **Ablatīvus absolūtus**:

Cyrus, *Asiā subactā,* cum Scythis bellāvit. – *Після того, як Азія була підкорена, Кір воював із скіфами. Підкоривши Азію, Кір воював із скіфами*.

Troiā delētā, Graeci in patriam revertērunt. – *Коли Троя була зруйнована, греки повернулись на батьківщину. Зруйнувавши Трою, греки повернулись на батьківщину*.

Неповний зворот Ablatīvus absolūtus складається:

1. З двох іменників в **ablatīvus**:

Hannibăle duce…*Коли Ганнібал був вождем…; під проводом Ганнібала…*

2. З іменника й займенника в **ablatīvus**:

Nobis discipŭlis... *Коли ми були учнями...*

3. З іменника і прикметника в **ablatīvus:**

Augusto vivo... *За життя Августа...*

4. Із займенника і прикметника в **ablatīvus:**

Me aegrōto… *Коли я був хворий...*

Зведена таблиця відмінкових закінчень в Ablatīvus singulāris et plurālis

	I	II	III	IV	V
Abl. sing.	-ā	-ō	-ĕ; -i	-ū	-ē
Abl. plur.	-is	-is	-ĭbus	-ĭbus	-ebus
Pronomĭna personālia	me	te	se зворотний займенник	nobis	vobis
Participia	***суфікс***	***закінчення***			
participium praesentis actīvi	-nt- -ent-	-e -ĭbus (III відм.)			
participium perfecti passīvi	-t- -s- -ss-	-ā; -ō -is (I-II відм.)			

Питання для самоконтролю

1. Які складові звороту Ablatīvus absolūtus?
2. Чому цей зворот називається українською мовою «Орудний незалежний»?
3. Як зворот Ablatīvus absolūtus перекладається українською мовою?
4. Що передається зворотом Ablatīvus absolūtus?
5. Які дієприкметники вживаються у цьому звороті? Що вони виражають?

ВПРАВИ

I. Утворіть participium praesentis actīvi від дієслів:

laboro, āvi, ātum, āre – *працювати*
doceo, docui, doctum, ēre – *навчати*
ago, egi, actum, ĕre – *робити, діяти*
venio,vēni, ventum, īre – *приходити*

II. Утворіть participium perfecti passīvi від дієслів:

neco, āvi, ātum, āre – *вбивати*
deleo, delēvi, delētum, ēre – *руйнувати*

vinco, vici, victum, ĕre – *перемагати*
finio, īvi, ītum, īre – *закінчувати*

III. Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:

1. Domĭno occīso, servus ab urbe cucurrit. 2. Nostri milĭtes in hostes, signō datō, impĕtum fecērunt. 3. Audientes carmen femĭnae, deos laudavērunt. 4. Imperator, hostĭbus victis, in castra properāvit. 5. Moeniis patentĭbus, equus magnus in mediam urbem Trōiae trahebātur. 6. Omnĭbus rebus confectis, quiētem agĕre possŭmus. 7. Turbā spectante, prīnceps ipse illis persuadēre conātur. 8. Caesăre in Galliā pugnante, ducem novum senātus lēgit. 9. Nautae navigāre parāntes cibum accepērunt. 10. Propter crīmĭna cognĭta servus a domĭnō interfectus est. 11. Hostĭbus victis, Romāni triumphum agĕre solēbant. 12. Auxilio lāto, fēmĭnae libĕrīque gaudēbant.13. Te praesente, consilium bonum captum est. 14. Magno itinĕre confecto, Caesar ad hoc oppĭdum contendit. 15. Persis Attĭcae appropinquantĭbus, Atheniensium exercĭtus obviam missus est. 16. Tarquiniō expulsō, senatus populusque Romānus rem publĭcam administrābant. 17. Caesăre necatō, triumviri rem publĭcam obtinuērunt. 18. Hannibăle duce, Carthaginiēnses multas victorias paravērunt. 19. Hostĭbus circumventĭbus, Romāni proelium committĕre constituērunt. 20. Asiā victā, dux Romānus servos multos in Italiam misit. 21. Urbe capta dux milites laudavĕrit. 22. Tyro capto, Alexander in Aegyptum exercĭtum traiēcit. 23. Caesăre ducĕ, Romāni bella Gallĭca gessērunt. 24. Caesăre imperatōre, bellum Gallĭcum gestum est. 25. Ponte facto, Caesar copias suas in altĕram flumĭnis ripam tradūcit. 26. Amīcus me aegrōto ad me venit. 27. Te discipŭlo, bene discēbas. 28. Recuperatā pace, artes florescunt. 29. Clāmōre sublātō, hostes petivīmus prīmā lūce. 30. Illō duce, nihil timēbĭmus.

De Alexandro rege Macedŏnum

Philippo, rege Macedŏnum, occīso, Alexander regnum occupāvit. Gentĭbus finitĭmis domĭtis, a rege exercĭtus adversus Persas parātus est. Alexandro bellum gerente, Graeci bellum movērunt, sed devicti sunt. Hellesponto traiecto, Persas ad Granĭcum flumen vicit; plurĭma oppĭda maritĭma portas Alexandro aperuērunt. Rex, urbĭbus maritĭmis captis, magnam partem Asiae occupāvit.

De Caesăre duce

Caesar, equitātu praemisso, sex legiōnes ducēbat. Post eas totīus exercĭtus impedimenta collocavĕrat. Equĭtes, flumĭne transĭto, cum hostium equitātu proelium commisērunt. Signo dato, milĭtes Romāni in hostes impĕtum faciēbant. Hostes, equitĭbus pulsis, incredibĭli celeritāte ad flumen cucurrērunt. Vexillo proposĭto, militĭbus revocātis a labōre, acie parāta Caesar hostes secūtus est et victoriam accēpit.

De Ulīxe

Graeci, Troiā incensā, rursus Graeciam petivērunt. Multi eōrum, variis errorĭbus factis, in patriam revertērunt. Ulīxes, tempestāte cursum prohibente, in insŭlam, cui nomen Ogygia erat, delātus est. Ibi nympha amōre impulsa Ulīxem immortalitātem promittens retinēbat. Ulīxes septem annos in insŭlā morātus Athēna

adiutrīce navigium aedificāvit et patriam navigāvit. Sed ventis adversis ad Phaeācum insŭlam deferebātur.

Ibi benigne a rege Alcinoo receptus est. Tandem deis auctorĭbus ad oram patriae tam diu desiderātae versus est. Procis occīsis, una cum Penelōpe multos annos suis civĭbus iustus praefuit.

Roma a Gallis expugnātur

Anno trecentesimo nonagesimo Galli, exercitu Romāno ad Alliam flumen vincto, ad Romam contendērunt. Ubi Romam fama venit exercĭtum fusum fugatumque esse, omnes fere Romāni, qui in urbe erant, fugērunt. Pauci tamen iuvenes cum Manlio, viro fortissĭmo, in arcem Capitoliumque, quo frumentum et arma comportavĕrant, ascendērunt. Galli, nec portis urbis clausis, nec stationĭbus pro muris et portis disposĭtis, in urbem intravērunt et, urbe concremāta, in arcem, quae saxis praeruptis et muris firmis munīta erat, invadĕre constituērunt, sed diu frustra eam oppugnavērunt. Tandem noctu alii alios sublevantes magno silentio in summum saxum ascendĕrant et non solum custodes fefellērunt, sed ne canes quidem excitavērunt. Ansĕres vero, quibus Romāni in magna inopia cibi abstinuĕrant (quia hae aves Iunōni sacrae erant), clangōre suo alārumque crepĭtu Manlium ex somno excitavērunt. Is, cetĕris ad arma vocātis, eum Gallum, qui iam in summum collem ascendĕrat, necāvit et cetĕros Gallos facĭle de saxo deturbāvit. Ita Capitolium ab anserĭbus servātum est.

IV. ***Визначте, від яких латинських слів походять наведені українські:*** античний, вентиляція, ваза, візит, геній, гуманний, квадрат, монтаж, новатор, приватний, реліквія, релікт, санаторій, сангвінік, сигналізація, флюіди.

Тема 22. Відкладні та напіввідкладні дієслова (*Verba deponentia et semideponentia*)

Verbum deponens (відкладне дієслово) – це таке дієслово, яке має тільки пасивні форми, але активне значення. Відкладні дієслова мають тільки три основні (словникові форми): **praesens indicatīvi**, 1-а особа однини; **perfectum indicatīvi**, 1-а особа однини та **infinitīvus praesentis**:
hortor, hortatus sum, hortāri – *заохочувати;*
moror, morātus sum, morāri – *зволікати;*
polliceor, pollicĭtus sum, pollicēri – *обіцяти;*
utor, usus sum, uti – *вживати, користуватись.*

Відкладні дієслова мають тільки дві основи: основу інфекта (недоконаного виду), яку найлегше виділити у неозначеній формі, відкинувши закінчення **-ri** (для дієслів I, II та IV дієвідмін) та **-i** (для дієслів III дієвідміни) та основу супіна, яку можна виділити з форми пасивного дієприкметника.

Відкладні дієслова мають деякі форми активного стану: **participium praesentis, participium futūri** та ін.

Imperatīvus відкладних дієслів має закінчення **-re** (у I, II, IV дієвідмінах), ***-ĕre*** у III дієвідміні для однини і закінчння **-mĭni** для множини (в усіх дієвідмінах).

	hortāri	**pollicēri**	**uti**	**partīri**
2 sing.	**hortā-re!**	**pollicē-re!**	**ut-ĕre !**	**partī-re!**
	заохочуй!	*обіцяй!*	*користуйся!*	*діли!*
2 plur.	**hortā**-mĭni!	**pollicē**-mĭni!	**ut**-mĭni **!**	**partī**-mĭni!
	заохочуйте!	*обіцяйте!*	*користуйтесь!*	*діліть!*

***Зразок відмінювання в* Praesens:**

	hortāri	**pollicēri**	**uti**	**partīri**
1	hortor	polliceor	utor	partior
2	hortāris	pollicēris	utĕris	partīris
3	hortātur	pollicētur	utĭtur	partītur
1	hortāmur	pollicēmur	utĭmur	partīmur
2	hortamĭni	pollicemĭni	utimĭni	partimĭni
3	hortantur	pollicentur	utuntur	partiuntur

Часи недоконаного виду утворюються від основи інфекта за допомогою пасивних закінчень та відповідних суфіксів для минулого та майбутнього часів.

***Зразок відмінювання в* Imperfectum:**

	hortāri	**pollicēri**	**uti**	**partīri**
1	hortābar	pollicēbar	utĕbar	partiēbar
2	hortabāris	pollicebāris	utebāris	partiebāris
3	hortabātur	pollicebātur	utebātur	partiebātur
1	hortabāmur	pollicebāmur	utebāmur	partiebāmur
2	hortabamĭni	pollicebamĭni	utebamĭni	partiebamĭni
3	hortabantur	pollicebantur	utebantur	partiebantur

***Зразок відмінювання в* Futūrum I:**

	hortāri	**pollicēri**	**uti**	**partīri**
1	hortābor	pollicēbor	utar	partiar
2	hortabĕris	pollicebĕris	utēris	partiēris
3	hortabĭtur	pollicebĭtur	utētur	partiētur
1	hortabĭmur	pollicebĭmur	utēmur	partiēmur
2	hortabimĭni	pollicebĭmini	utemĭni	partiemĭni
3	hortabuntur	pollicebuntur	utentur	partientur

Часи доконаного виду утворюються за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінюваного дієслова та допоміжного дієслова **sum**, **fui**, **esse** у відповідних часах (**praesens**, **impefectum**, **futūrum I**).

Відмінювання дієслів **hortor, hortātus sum, hortāri** та **utor, usus sum, uti** у часах системи **perfectum**:

***Зразок відмінювання в* Perfectum:**

	hortāri	**uti**
1	hortātus, a, um sum	usus, a, um sum
2	hortātus, a, um es	usus, a, um es
3	hortātus, a, um est	usus, a, um est

1	hortāti, ae, a sumus	usi, ae, a sumus
2	hortāti, ae, a estis	usi, ae, a estis
3	hortāti, ae, a sunt	usi, ae, a sunt

Зразок відмінювання в **Plusquamperfectum:**

	hortāri	**uti**
1	hortatus, a, um eram	usus, a, um eram
2	hortatus, a, um eras	usus, a, um eras
3	hortatus, a, um erat	usus, a, um erat
1	hortati, ae, a erāmus	usi, ae, a erāmus
2	hortati, ae, a erātis	usi, ae, a erātis
3	hortati, ae, a erant	usi, ae, a erant

Зразок відмінювання в **Futūrum II:**

	hortāri	**uti**
1	hortatus, a, um ero	usus, a, um ero
2	hortatus, a, um eris	usus, a, um eris
3	hortatus, a, um erit	usus, a, um erit
1	hortati, ae, a erĭmus	usi, ae, a erĭmus
2	hortati, ae, a erĭtis	usi, ae, a erĭtis
3	hortati, ae, a erunt	usi, ae, a erunt

Verbum semideponens (напіввідкладне дієслово) – це таке дієслово, яке має форми часів системи інфекта в активному стані, а часів системи перфекта – у пасивному, або навпаки. Три основні форми показують, які часи напіввідкладного дієслова мають активні форми, а які – пасивні:
audeo, ausus sum, audēre – *наважуватись;*
confīdo, confīsus sum, ĕre – *довірятися;*
gaudeo, gavīsus sum, gaudēre – *радіти;*
soleo, solĭtus sum, ēre – *мати звичку.*

Відмінювання дієслова **gaudeo, gavīsus sum, gaudēre** в усіх часах дійсного способу:

	Praesens	**Imperfectum**	**Futūrum I**
1	gaudeo	gaudēbam	gaudēbo
2	gaudes	gaudēbas	gaudēbis
3	gaudet	gaudēbat	gaudēbit
1	gaudēmus	gaudebāmus	gaudebĭmus
2	gaudētis	gaudebātis	gaudebĭtis
3	gaudent	gaudēbant	gaudēbunt

	Perfectum	**Plusquamperfectum**	**Futūrum II**
1	gavīsus, a, um sum	gavīsus, a, um eram	gavīsus, a, um ero
2	gavīsus, a, um es	gavīsus, a, um eras	gavīsus, a, um eris
3	gavīsus, a, um est	gavīsus, a, um erat	gavīsus, a, um erit

1	gavīsi, ae, a sumus	gavīsi, ae, a erāmus	gavīsi, ae, a erĭmus
2	gavīsi, ae, a estis	gavīsi, ae, a erātis	gavīsi, ae, a erĭtis
3	gavīsi, ae, a sunt	gavīsi, ae, a erant	gavīsi, ae, a erunt

Питання для самоконтролю

1.Які дієслова називаються відкладними?
2.Які дієслова називаються напіввідкладними?
3.Яке закінчення має інфінітив відкладних дієслів?
4.Як утворюється наказовий спосіб (Imperatīvus) відкладних дієслів?

ВПРАВИ

I. ***Провідміняйте дієслова в часах інфекта і перфекта:***

utor, usus sum, uti – *вживати;* audeo, ausus sum, audēre – *наважуватись.*

II. ***Визначте граматичні форми відкладних і напіввідкладних дієслів, перекладіть українською мовою:***

Зразок виконання: sequĭtur – P.3,sing. Praesens ind. – *він переслідує,* secūtus erat – P.3, sing. Plusquamperfectum ind. – *він переслідував раніше*.
confīsus erat, locūtus erat, revertĕris, confīsi sunt, soliti erĭmus, proficīscēbatur, revertĭtur, conātus es, loquĭmur, secti sumus, hortātī sunt, cōnsequor, oblīvīscĭtur, loquebāmur, sequētur, revertĕram, locūti erāmus, soleo, morāti erunt, confīdēbam.

III. ***Зробіть граматичний аналіз речень. Перекладіть їх українською мовою:***

1.Belgae ab extrēmis finĭbus Galliae oriuntur. 2. Qui iure utĭtur, nemĭni facit iniuriam. 3. Non moriuntur opĕra poetārum clarōrum. 4. Popŭlus Romānus partim suo proprio, partim commūni omnium homĭnum iure utebātur. 5. Ut arbĭtror, ita loquor. 6. Qui nascuntur, patris familiam sequuntur. 7. Omnes gaudēmus libertāte et iustitiā. 8. Dulce est pro patria mori. 9. Vincĕre scis, Hannĭbal, victoriā uti nescis. 10. Caesar anno centesĭmo ante aeram nostram natus est. 11. Multa audi, loquĕre pauca! 12. Poētae nascuntur, oratōres fiunt. 13. Gaudeo tibi iucundas esse meas littĕras. 14. Virtūtem clarōrum virōrum non solum admirāri, sed etiam imitāri debēmus. 15. Aurelio Cottā et Manlio Torquāto consulĭbus, Horatius poēta natus est. 16. Medĭci nunquam aegris dicunt illo morbo eos esse moritūros. 17. Legionĭbus in hibernacŭla deductis, Caesar in Italiam profectus est. 18. Troiāni, portā clausā, pericŭlum sibi imminēre non arbitrabāntur. 19. Galli Mercurium ad mercatūras habēre vim maxĭmam arbitrabāntur. 20. Malus miles est, qui imperatōrem gemens sequĭtur.

De Tyriōrum origĭne

Tyriōrum gens orta est a Phoenicĭbus, qui, terrae motu vexāti, reliquērunt patriae solum et incoluērunt primo Assyrium stagnum, mox litus mari proxĭmum. Ibi condidērunt urbem, quam a piscium ubertāte Sidona appellavērunt: nam piscem Phoenīces «sidon» vocant. Post multos deinde annos, a rege Ascaloniōrum expugnāti, navĭbus appulsi, Tyrum urbem ante annum Troiānae cladis condidērunt. Ibi Persārum bellis diu variĕque fatigāti, victores quidem fuēre; sed a servis suis, multitudĭne

abundantĭbus, supplicia maxĭma perpessi sunt. Qui postquam conspiratiōnem fecērunt, omnem liberum popŭlum cum domĭnis interficiunt et civitāte potiuntur.

***

Erat unus intus Nervius, nomĭne Vertico, qui a prīmā obsidiōne ad Cicerōnem perfugĕrat suamque eī fidem praestitĕrat. Hic servo spe libertātis magnīsque persuadet praemiis, ita servus littĕras ad Caesărem portat. Has ille iacŭlo inligātas effert et Gallus inter Gallos sine ullā suspiciōne versātus ad Caesărem pervĕnit. Ab eo de pericŭlis Cicerōnis legiōnisque cognōscit. Caesar littĕras horā circĭter undecĭma diēi accĭpit et statim nuntium ad Marcum Crassum quaestōrem mittit, cūius hībĕrna abĕrant ab eo milia passuum xxv; iubet mediā nocte legiōnem proficīsci celerĭterque ad se venīre. Exit cum nuntio Crassus. Alterum ad Gāium Fabium legātum mittit, et iubet eum in Atrebatium fines legiōnem addūcĕre. (*Caesar*)

***

Nec diu pax Albāna mānsit. Invidia vulgi, quod tribus militĭbus fortūna publĭca commissa erat, vanum ingenium dictatōris corrūpit, et quōniam rēcta consilia non bene evenĕrant, pravis reconciliāre populārium animos coēpit. Igĭtur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum petīit, et quia suae civitāti anĭmi sunt sed non vires, bellum parat et alios concĭtat popŭlos. Fidenātes, colōnia Romāna, et Veientes pacto transitiōnis Albanōrum ad bellum atque arma incitāntur.

Cum Fidēnae aperte desciērunt, Tullus Mettium exercĭtumque eius ab Albā accīvit et eos contra hostes ducit. Tullus adversus Veientem hostem derĭgit suos, Albānos contra legiōnem Fidenātium conlŏcat. Albāno neque anĭmus erat nec fides. Nec manēre ergo nec transīre aperte ausus est, sed sensim ad montes succēdit.

Post pugnam in quā Romāni vicērunt, centuriōnes armāti Mettium circumsĭstunt et Tullus inquit: «Albāni, popŭlum omnem Albānum Rōmam tradūcĕre in anĭmo est, civitātem dare plebi, primōres in patres legĕre, unam urbem, unam rem publĭcam facĕre.» Sed Mettius duos in currus distentus inligātus est. Tum in diversum iter equi concitāti sunt et lacĕrum in utrōque curru corpus portavērunt. Avertēre omnes ab tantā foeditāte spectacŭli ocŭlos. Primum ultĭmumque illud supplicium apud Romānos exempli parum memŏris lēgum humanārum fuit. (*Livius*)

***

Ita proelium restitūtum est, atque omnes hostes terga vertērunt neque prius fugĕre destitērunt, quam ad flūmen Rhēnum, milia passuum ex eo loco circĭter quindĕcim, pervenērunt. ... hoc proelio trans Rhēnum nuntiāto Suēbi, qui ad rīpas Rhēni venĕrant, domum reverti coepērunt. Quos ubi, qui proxĭmi Rhenum incŏlunt, perterrĭtos sensērunt, insecūti magnum ex his numĕrum occidērunt. Caesar una aestāte duōbus maxĭmis bellis confectis, in hiberna in Sequănos exercĭtum dedūxit. Hibernis Labiēnum praeposuit, ipse in citeriōrem Galliam profectus est. (*Caesar*)

IV. ***Визначте, від яких латинських слів походять українські імена:***

Агнеса, Анатолій, Ангеліна, Анжела, Антон, Валентин, Валерій, Віктор, Вікторія, Віта, Віталій, Герман, Інна, Каріна, Клавдія, Клара, Костянтин, Лариса, Маргарита, Марина, Марія, Наталія, Лаврентій, Левко, Леонард, Леонід, Лілія, Максим, Павло, Павлина, Роза, Розалія, Роман, Семен, Фелікс.

Додаток 1

🕮 Словотворення

Слова можуть бути первісні (*primitīva*), похідні (*derivāta*), прості (*simplicia*) та складні (*compositа*).

Первісні – це слова, які утворюються від загальних основ або первісних коренів: **lex <leg-s, duco <duc-o, dens < dent-s**.

Похідні – це слова, які утворюються від інших долученням суфіксів, префіксів, інфіксів: **dent-āl-is**.

Прості слова утворюються від однієї основи: **pax, mons, dux**. Складні слова утворюються за допомогою двох або більше слів: **iuris-dictio, anim-ad-verto**.

Похідними можуть бути іменники, прикметники, дієслова, прислівники.

Префіксація

У латинській мові префіксація відіграє важливу роль, особливо в системі дієслівного словотвору.

Латинські префікси співвідносяться з прийменниками, тому що префікси та прийменники походять від прислівників. Прислівники, які уточнювали значення відмінкової форми, ставали прийменниками, а ті, що уточнювали значення дієслова, перетворювалися на префікси.

Префікси	**Значення префіксів**	**Приклади**
a-, ab-, abs-	віддалення, відділення	avocāre – *відкликати,* abducĕre – *відводити,* abstrahĕre – *відтягувати*
ad-(ac-, al-,ap-, ar-, as-, at-) (часто асимілює початковий звук основного слова)	наближення, приєднання	adīre – *приходити,* accedĕre – *підходити,* attingĕre – *доторкатися,* adducĕre – *приводити*
circum- con- (com-, co-) (перед -b, -p, -m con- > com-, перед -l, -r асимілюється)	довкола зближення, з'єднання	circumvenīre – *оточувати,* conducĕre – *зводити, збирати,* compellĕre – *зганяти,* coërcere – *стримувати,*
de-	віддалення, усунення, рух згори вниз	deducĕre – *відводити,* dehaurīre – *вичерпувати*
e-, ex-	відділення, рух з середини	educĕre – *виводити* exīre – *виходити*
in- (im-, il-, ir-) перед -b, -p, -m in->im-, перед -l, -r асимілюється	рух всередину	inducĕre – *вводити* importāre – *привозити* irruĕre – *вриватися*
inter-	знаходження між, серед чогось	interesse – *бути серед, знаходитись між*
intra-, intro-	рух всередину, знаходження всередині	introducĕre – *вводити*
ob- (oc-, of-, op-) перед -c, -f, -p асимілюється	рух напроти	obducĕre – *приводити,* occurrĕre – *наткнутися*
per-	доведення дії до кінця, рух через щось, чимось	perficĕre – *завершувати,* perducĕre – *доводити*
prae-	дія наперед	praedicĕre – *попереджати,* praeducĕre – *проводити перед*
pro-	рух вперед	producĕre – *представляти*

sub- (suc-, suf-, sug-, sup-, sus-) асимілюється з першою приголосн. основного дієслова	знаходження всередині або під чимось, рух всередину або під щось, допомога	subvenīre – *приходити на допомогу,* succedĕre – *проникати,* subdūcĕre – *підводити*
super-	бути зверху	superstāre – *стояти зверху*
trans- (tra-)	рух через що-небудь (укр.пере-)	transīre – *переходити* tranāre – *перепливати,* traducĕre – *переводити*
Префікси, що не вживаються самостійно	не співвідносяться з прийменниками префікси **amb- (am-) dis- (di-), re- (red-) , se- (sed-), in-** (негативний префікс, що утворює іменні форми).	
amb- (am-)	рух довкола	ambīre – *обходити,* amplecti – *обіймати,*
dis- (di-перед дзвінким приголосним) перед f асимілюється	роз'єднання, розділення (укр. роз-)	discendĕre – *розходитися,* diffundĕre – *розливати,* didūcĕre – *розводити*
in- (im-, il-, ir-) (перед перед -b, -p, -m – im-)	заперечення (слугує утворенню іменних форм)	infectus – *невиконаний,* invalīdus – *безсилий,* immortālis – *безсмертний,* irreālis – *нереальний,*
re- (red-перед голосним) (перед -l, -r асимілюється)	рух назад, відновлення, повторюваність дії	restaurāre – *відновлювати,* redīre – *повертатись,* redūcĕre – *відводити назад*
se-, sed- (не вживається самостійно)	усунення, видалення, відділення	sedūcĕre – *відводити в сторону, виключати* separāre – *відділяти*

Суфіксація

Найбільш уживані суфікси іменників			
Закінчення із суфіксами	**Рід**	**Значення суфіксів**	**Приклади**
-ia, entia, -antia, -tia,-itia	f	властивість, якість, прикмета, абстрактне поняття	audacia – *сміливість,* scientia – *знання, наука,* constantia – *постійність,* iustitia – *справедливість,* amicitia – *дружба*
-ūra (-tūra, -sūra) -īna, -trīna	f	мистецтво, заняття, діяльність, дія або її результат, наслідки; жіноче ім'я, професію або місце, де що-небудь виконують	disciplīna – *навчання, освіта,* scriptūra – *твір,* censūra – *критика* fractūra, tinctūra regīna, doctrīna, medicīna, officīna;
-ŭla, -cŭla, - ŏla, - ella	f	зменшувальні іменники	operŭla – *невеликий твір,* particŭla – *частинка*, specŭla – *слабка надія,* filiŏla – *донечка*, foveŏla – *ямочка,* capella – *кізонька*
-ŭlus, - cŭlus, - ŏlus, -ellus, -illus – рід цих іменників	m	зменшувальні іменники пестливості, суфікси	regŭlus – *царьок,* hortŭlus – *садочок*, fratercŭlus – *братик*, filiŏlus – *синочок*, asellus - *вислючок*, libellus

залежить від роду тих іменників, від яких вони утворилися		надають іменникам значення зменшувальності, а іноді легкодумності або гордовитості	– *книжечка*, lapillus – *камінець*
-arius	m	діюча особа	aquarius – *водонос,* sagittarius – *стрілець*
-ium	n	дія або стан	studium – *вчення,* odium – *ненависть*
- men - mentum -trum, -brum, -crum, -cŭlum, -etum	n	засіб або носій дії, діяльність, знаряддя результат дії, місце дії,	flumen – *потік, річка,* ornamentum – *прикрашання,* agmen, aratrum, candellabrum, lavacrum, cubicŭlum, forāmen, ligamentum, medicamentum;
- torium, - arium		місце збереження місце дії чого-небудь	aerarium – *казна,* seminarium – *розсадник,* laboratorium – *лабораторія*
-or, -tor, -sor -trix	m f	особа (persōna agens), яка діє	defensor (m) – *захисник,* orator – *промовець,* irrisor – *насмішник,* victrix (f) – *переможниця*
-or, -os, -tio (-sio), -us (-tus,-sus), -ium (-ia)		почуття, дію, стан, результат, місце діяльність, назва дії	angor – *сум,* dolor – *біль,* honor – *честь*, amor – *любов*, fructus – *плід,* sensus – *почуття*, mansio - *перебування*, actio – *дія,* gaudium – *радість*, gratia – *приємність*
- sus, -tus	m	назва дії	cursus – *біг,* redĭtus – *повернення*
-sio, -tio -(ĭ)tas, -tus -ies, -(i)ties	f	властивість, якість, стан, положення, становище, абстрактне поняття	laudatio – *похвала*, defensio – *оборона,* pietas – *благочестя,* senectus – *старість,* pauperies – *бідність,* amarities – *гіркість* libertas – *свобода,* planities – *рівнина,* tuberosĭtas – *бугристість*
-(i)tūdo	f	стан, властивість	valetūdo – *здоров'я,* fortitūdo – *міцність,* aegritūdo – *захворювання*

Найбільш уживані суфікси прикметників		
Закінчення із суфіксами	**Значення суфіксів**	**Приклади**
-cundus, -bundus, -ĭdus	постійна якість, властивість	iracundus – *гнівливий, гарячий,* iucundus – *веселий,* moribundus – *який помирає,* quaeribundus – *жалібний,* timĭdus – *боязливий*
-ax	здібність, нахил	mendax – *брехливий,* verax – *правдивий*
-ĭlis, -bĭlis,	можливість, здібність, придатність, якість	utĭlis – *корисний,* credibĭlis – *імовірний,* amabĭlis – *люб'язний*
-eus, -n(e)us, -īnus,	матеріал або належність	aureus – *золотий,* ligneus – *дерев'яний,* quernus – *дубовий,* paternus – *батьківський*, eburneus (eburnus) – *зі слонової кістки*, fagīnus – *буковий,*
-ensis, -ester,	характеристика за	forensis – *ринковий*, campester – *польовий,*

-estis, -tĭmus	місцем знаходження	caelestis – *небесний,* maritĭmus – *морський*
-ius, -ĭcus, -icius, -īvus, -ālis, -āris, -arius, -(ī)lis, -īnus, -ānus	властивість або приналежність	patrius – *батьківський,* patricius – *благородний,* rustĭcus – *сільський*, captivus – *полонений*, regālis – *царський,* populāris – *народний*, divīnus – *божий,* urbānus – *міський,* necessarius – *необхідний*, puerĭlis – *дитячий*
-uus, -ōsus, -lentus, -tus, -ātus, -ītus, -utus	ознака, нестачу або надмірність	vacuus – *порожній,* periculōsus – *небезпечний,* fraudulentus – *підступний,* altus – *високий*, barbātus – *бородатий*, aurītus – *вухатий,* cornutus – *рогатий*

Дієслівні суфікси		
Суфікси із закінченнями	**Значення суфіксів**	**Приклади**
-scĕre	початок або настання дії або стану	hebescĕre – *слабшати,* noscĕre – *знайомитися,* crescĕre – *рости, зростати*
-itāre -sāre -tāre	повторюваність дії	agitāre – *рухати (часто),* cursāre – *курсувати,* volutāre – *возитися, займатися* dictitāre – *часто говорити*, rogitāre – *часто питати*
-urīre, -turīre, -surīre, -essĕre	прагнення до дії	cenaturīre – *мати бажання поїсти,* esurīre – *бути голодним, хотіти поїсти,* capessĕre – *прагнути, жадібно хапати*

Утворення прислівників		
-tim, -sim	від дієслів, іменників, прикметників	nominātim – *поіменно*, sensim – *потроху,* viritim – *поголовно*, vicissim – *по черзі*

Складні слова

У складних слів перша частина визначає другу і називається детермінантом, а друга – основною. Наприклад: agri-cultūra, agri-cŏla, agri – детермінант; cola, cultūra – основна частина.

При утворенні складних слів розрізняють складання (*compositio*) і зближення (*iuxtapositio*). При зближенні можна вилучити компоненти складного слова, які були колись самостійними словами і лише згодом стали означати одне ціле: magnopere < magno opere. При складанні таке виділення вже неможливе: armiger < arma gerens, triennium < spatium trium annōrum. Однак межа між цими двома способами словотворення дуже хитка.

У складних словах детермінантом виступає ім'я, а сполучним голосним **-i-**. Детермінантами можуть бути: іменники: caeli-cŏla, iu-dex, armi-ger; прикметники: magn-animus, magni-ficus; дієслова: aedi-fĭco.

Зближенням можуть утворюватись іменники: agri-cola, tres-viri, iuris-dictio; прикметники: veri-simĭlis, sacro-sanctus; дієслова: bene-dico, pos-sum; прислівники: de-inde, se-dulo (se dolo).

Додаток 2

📖 Синтаксис відмінків

В індоєвропейській мові було вісім відмінків. У латинській мові збереглись тільки шість: називний, родовий, давальний, знахідний, аблатив та кличний. В аблативі злились інструментальний, місцевий і віддільний. відмінкові закінчення є основними показниками синтаксичної функції слова у реченні. У більшості випадків функціональне значення відмінків у латинській і сучасній українській мові співпадає. Але кожен відмінок, особливо непрямий, може мати декілька значень, і вони не завжди (або не всі) збігаються зі значеннями цього відмінка в нашій мові. Тому необхідно розглянути основні випадки вживання латинських відмінків.

Nominatīvus – це відмінок підмета, але на відміну від української мови, тільки він вживається як іменна частина складеного присудка. У цій функції називний відмінок виступає:

– після дієслова **esse**;
– після неперехідних дієслів: **fio, maneo, videor, nascor, morior**;
– після перехідних дієслів у пасивному стані: **nomĭnor, dicor, appellor, vocor; ducor, habeor, putor, existĭmor, numĕror; declāror, creor, designor, legor** і т.ін.

Nemo nascĭtur dives. – *Ніхто не народжується багатим*.
Cicero orātor fuit. – *Цицерон був оратором*.
Apollo Musārum dux appellabātur. – *Аполлон називався проводирем муз*.

Genetīvus

Genetīvus possessīvus (*власності*) означає особу або предмет, якому щось належить. Він вживається:

– безпосередньо при іменниках як неузгоджене означення: libri Cicerōnis – *книги Цицерона*;
– при дієсловах **sum, fio** (з'являється іменем присудка): Hic versus Plauti non est. – *Цей вірш не Плавтовий (не належить Плавту*);
– при прикметниках із значенням власності **proprius, communis**:

Populi Romāni est propria libĕrtas. – *Римському народу властива свобода.*
Amicōrum sunt communia omnia. – *У друзів усе спільне.*

Genetīvus characteristĭcus (*характеризуючий*) – різновидність ***Genetīvus possessīvus***, означає особу або поняття, якому належить відома дія чи стан, виражений через **infinitīvus**. Ставиться при дієсловах **esse, habēri, putāri, vidēri**; перекладається: «*властиво кому, є справа, обов'язок, ознака кого*» і т.ін.

Est adolescentis maiōres natu verēri. – *Обов'язок підлітка – поважати старших*.

Genetīvus obiectīvus *(додатка*) вживається:

–при іменниках, які означають дію: metus mortis – *страх перед смертю;*
– при дієсловах і виразах із значенням «*пам'ятати», «забувати*»: memĭni felicitātis meae – *пам'ятаю про своє щастя;*
– при дієсловах із значенням «*потребувати», «оволодівати*»: egeo medĭci –

потребую лікаря;
– при деяких безособових дієсловах: **piget, pudet, paenitet, taedet, misĕret, interest**: Nos taedet belli. – *Нам набридла війна;*
– при прикметниках «*який бажає», «який знає», «який пам'ятає», «який бере участь», «який прагне», «який володіє», «повний», «подібний*» і з протилежним значенням: cupĭdus gloriae – *який бажає слави*.

Genetīvus subiectīvus *(підмета*) залежить лише від іменників, які означають дію, і є логічним підметом: metus hostium – *страх ворогів.*

☝ **NB!** Практично, для того щоб розрізнити ***Genetīvus obiectīvus*** *і* ***Genetīvus subiectīvus****,* треба фразу змінити так, щоб керуючий іменник став присудком:
amor patris (subiect.) – *любов батька = любить батько* (підмет);
amor patris (obiect.) – *любов до батька = любити батька* (додаток).

Правильно визначити функцію родового відмінка можна лише в контексті. Однак у деяких випадках, особливо при назвах осіб, які стоять після іменників із значенням прихильності або неприхильності (страх, любов, ненависть і под.), щоб уникнути незрозумілості, замість ***Genetīvus obiectīvus*** можуть вживатися прийменники (**erga, in** з **Acc**.): *любов до батька* – amor in patrem.

Genetīvus partitīvus *(частковий*) означає ціле, з якого вилучається частина, позначена керуючим словом. Перекладається він за допомогою прийменників «»*з, «серед»* і вживається у множині:
– при вищому та найвищому ступенях порівняння прикметників: maior fratrum – *старший з братів (двох*), sapientissĭmus homĭnum – *наймудріший з людей;*
– при порядкових числівниках: primus omnium – *перший з усіх*;
– при питальних, неозначених, заперечних займенниках: quis nostrum? – *хто з нас*? Quisquam (nemo) vestrum – *хто-небудь (ніхто) з вас*;
– після прикметників, які означають кількість у множині (**multi, pauci, aliquod,** а також **unus** і подібні): multi virōrum fortium – *численні з хоробрих мужів*, unus amicōrum – *один з друзів*.

Genetīvus genĕris або quantitātis *(роду або кількості*) означає предмети або речовину, яку можна порахувати, виміряти або з якої складається зібрання. Перекладається родовим відмінком і вживається при іменниках або субстантивованих прикметниках, які означають міру, кількість, зібрання (**multitūdo, pars, copia, numĕrus, tantum, multum** і подібних): maxĭmus numĕrus frumenti – *велика кількість хліба*;
– при питальних, неозначених і заперечних займенниках середнього роду однини (**hoc, illud, quid, nihil** і подібних): nihil novi – *нічого нового*;
– при прислівниках (**satis, nimis, parum**): satis severitātis – *достатньо суворості*.

Genetīvus qualitātis *(якості*) вживається зазвичай з означенням і означає властивість або якість особи або предмета. Найчастіше за допомогою родового відмінка позначаються постійні якості, які визначаються числом, часом, величиною, вагою, родом: homo genĕris Graeci – *людина грецького походження*;

vir magnae prudentiae – *муж великої розважливості* (*розважний*).

Genetīvus crimĭnis *(вини*) ставиться при дієсловах із значення «*звинувачувати», «притягати до суду», «викривати», «засуджувати», «оправдовувати*» та означає назву злочину, здійсненого кимось: accusāre proditiōnis – *звинувачувати у зраді*.

Genetīvus pretii *(ціни*) вживається для позначення ціни предмета: при дієсловах із значенням «*цінити», «коштувати*»: magni, pluris, plurĭmi, permagni – *дорого (високо) цінити*; parvi, minōris, minĭmi – *дешево (низько) [цінити]*. При дієсловах «*купувати», «продавати, «наймати*» *Genetīvus pretii* ставиться лише у виразах: **tanti, quanti, pluris, minōris**.

Datīvus у латинській мові може виступати непрямим додатком, на який спрямована дія, як і в українській мові. Але є випадки, коли керування дієслів у латинській та українській мовах не збігається, тоді воно зазначено у словнику: parco, pepercī, ĕre (**Dat**.) – *шкодувати;* persuadeo, suasi, suasum, ĕre (**Dat**.) – *переконувати (кого)* та ін.

З давальним відмінком у латинській мові вживаються також деякі дієслова з префіксами: **ad, ante, con, in, infer, ob, post, prae, sub**, **super,** які без них не потребують давального відмінка.

Наприклад: comparāre senectūti – *порівнювати зі старістю*.

Datīvus commŏdi et incommŏdi *(зручності і незручності*), означає особу (предмет), на користь чи на шкоду якої здійснюється дія або існує стан, який виражається предикатом. Такий *Datīvus* перекладається родовим відмінком з прийменниками для, заради або давальним відмінком.

Non scholae, sed vitae discĭmus. – *Ми вчимося не для школи, а для життя.*

Datīvus possessīvus *(власності)* означає особу, якій належить те, що означає підмет, і виступає при дієслові **esse**. Сюди також відноситься вживання *Dativus possessivus* у виразах: mihi nomen est – *моє ім'я є*, tibi nomen datum est – *тобі дане ім'я*.

☝ **NB!** Між вживанням *Datīvus possessīvus і Genetīvus possessīvus* є різниця. *Datīvus possessīvus* ставимо після питання *що належить особі*? *Genetīvus possessīvus – кому належить щось*?: patri est domus – *батькові належить дім*; domus est patris – *дім належить батькові.*

Datīvus auctōris *(діючої особи*) вживається для позначення діючої особи, в пасивній конструкції, у значенні *Ablatīvus auctōris*, але при цьому звертає більшу увагу на зацікавленість особи у даній дії, причетність до неї, а не на її активність. Mihi res tota provīsa est. – *Мною все передбачене було.*

Одним з різновидів *Datīvus auctōris* є *Datīvus* у герундивній конструкції, який вживається дуже часто і називається по-іншому.

Datīvus agendi *(дії).* Liber mihi legendus est. – *Я повинен прочитати*.

Datīvus ethĭcus *(моральної участі*) – це *Datīvus* особового займенника, який вживається для вираження емоційного стану мовця (чи його співбесідника) з приводу дії чи згаданої людини. По суті, він є зайвим для

загального змісту фрази. Quid mihi Celsus agit? – *Що у мене поробляє Цельс*?

Datīvus finālis *(мети)* вказує на мету дії і частіше вживається при дієсловах із значенням «*служити [чим], ставити у, давати, посилати на допомогу, залишати*» і т.ін. Esse usui – *бути на користь*; mittere auxilio – *посилати на допомогу.*

Поряд із вживанням *Datīvus finālis* часто ставиться ще один додаток давальному відмінку (*Datīvus commŏdi або incommŏdi*). Таким чином одержуємо конструкцію з подвійним давальним (***Datīvus duplex***): castra vobis (commŏdi) praedae (finālis) do – *даю вам табір у здобич*.

Accusatīvus. Основні функції знахідного відмінка – вираження прямого додатка. При цьому в латинській мові є дієслова, які вимагають двох прямих додатків – особи і предмета: doceo te musĭcam – *вчу тебе музики*. Два прямих додатки ставляться також при багатьох дієсловах з префіксами (**circum, praeter, trans, per**), які означають рух або знаходження на місці, а без цих префіксів є неперехідними. Наприклад: transīre flumen – *перейти ріку*. Однак деякі неперехідні дієслова з префіксами **ad, in, cum (con**) вживаються із знахідним відмінком лише в переносному значенні: adire amicum – *звернутись до друга*, але adīre in urbem – *підійти до міста*.

Два знахідних відмінки (***Accusatīvus duplex***), один з яких є відмінком прямого додатка, а другий – іменної частини присудка, найчастіше вживаються при дієсловах в активному стані, які в пасивному стані потребують *Nominatīvus duplex.* Apollinem Musārum ducem appellant. – *Аполлона називають проводирем муз*.

Accusatīvus у латинській мові, на відміну від української, може вживатись у викриках (з вигуком або без нього): O me misĕrum! – *О я нещасний!* У цьому випадку він називається ***Accusatīvus exclamatiōnis***.

Accusatīvus Graecus *(грецький*) під впливом грецької мови часто вживається у римській поезії для позначення тої частки, на яку розповсюджується дія пасивної дієслівної форми: ictus dextrum genu – *поранений у праве коліно*.

Ablatīvus. Цей відмінок у латинській мові об’єднує функції трьох стародавніх відмінків – віддільного, орудного і місцевого, тому має найбільше значень.

Ablatīvus separatiōnis *(віддалення*) означає предмет, від якого щось відділяється і ставиться частіше після дієслів руху. Якщо *Ablatīvus* означає особу, то вживається з префіксом **a**, якщо предмет, то він може бути або без префікса, або з префіксами **a, de, e**: servitūte liberāre – *звільняти від рабства*; a Caesare liberāre – *звільняти від Цезаря.*

Ablatīvus inopiae *(нестачі*) вживається після дієслів із значенням «позбавляти, потребувати», а також після прикметників з відповідними значеннями: egĕre auxilio – *потребувати допомоги*; urbs nuda praesidio – *місто*

позбавлене охорони.

Ablatīvus origĭnis *(походження*) ставиться переважно після дієприкметників **natus, ortus** (*народжений; який походить*) та ін: Venus Iove nata. – *Венера, народжена від Юпітера*.

Ablatīvus з прийменником **ab** вказує на походження від далеких предків: Plerīqui Belgae sunt orti ab Germānis. – Більша частина бельгів *походить від германців*.

Ablatīvus auctōris *(діючої особи*) вживається з прийменником **a (ab**), який не перекладається, при дієслівних формах пасивного стану, якщо логічним підметом при них є особа: occīsus ab Helvetiis – *вбитий гельветами*.

Ablatīvus comparatiōnis *(порівняння)* ставиться при вищому ступені порівняння прикметників і прислівників замість **quam** з *Nominatīvus* чи *Accusatīvus*: lux sonitu velocior – *світло швидше від звуку*.

Ablafīvus instrumenti *(знаряддя*) вживається для позначення знаряддя дії, зокрема, в пасивній конструкції: ictus lapĭde – *вдарений каменем*; cingi vallo – *оточуватись валом*.

Різновидами *Ablatīvus instrumenti* вважають і названі нижче функції даного відмінка.

Ablatīvus copiae *(достатку*) ставиться при дієсловах і прикметниках, які означають достаток: dives donis – *багатий дарами*; abundāre melle – *бути багатим на мед*.

Ablatīvus pretii *(ціни*) ставиться для позначення ціни, за яку щось купують або продають (порівн.: Genetīvus pretii): rediměre magno – *купувати за велику ціну*.

Після прикметників **dignus (indignus**) – *достойний (недостойний*) за аналогією до вище названих дієслів також ставиться *Ablatīvus*: indignus luce – *недостойний світла (дослівно: невартий світла*).

Ablatīvus causae *(причини*) означає причину, з якої відбувається дія чи існує якийсь стан. Helvetii sua victoria gloriantur. – *Гельвети хваляться своєю перемогою.*

Ablatīvus limitatiōnis *(обмеження*) вживається при дієсловах і прикметниках для обмеження (уточнення) дії, стану, вираженого керуючим словом. Перекладається орудним відмінком, конструкцією з прийменниками або за допомогою слів «*у відношенні, з боку*». У цій функції вживаються: nomĭne – на ім'я, natiōne – *родом*, geněre – *за походженням*, natu – *за віком*, numěro – *числом*.

Ablatīvus mensūrae *(міри*) вживається при вищому ступені порівняння прикметників, прислівників і при словах, які містять ідею порівняння. Sol multis partĭbus maior est, quam universa terra. – *Сонце у багато разів більше, ніж уся земля*.

Найчастіше вживаються: multo – *набагато,* paulo – *небагато*, nihilo – *ніскільки*, aliquanto – *значно,* quo-eo – *чим-тим*, quanto-tanto – *наскільки-настільки*, tribus diēbus ante (post) – *на три дні раніше* (пізніше).

Ablattvus sociatīvus *(супроводження*) вживається стосовно осіб, які когось супроводжують, при дієсловах із значенням *«іти».* Однак зазвичай він

вживається з прийменником **cum**, без нього – лише у військовій мові.
Galli omnĭbus copiis contendunt. – *Галли поспішають з усіма військами.*

Ablatīvus modi *(способу дії*) слугує для позначення способу, здійснюється дія, і вживається:
– у деяких адвербіальних виразах: consilio – *навмисне*, ordĭne – *по порядку*, iure – *справедливо*, silentio – *мовчки,* casu – *випадково* та ін.;
–з означенням без прийменника cum (можливо і з cum): aequo anĭmo – *байдуже (спокійно)*;
– без означення з прийменником **cum**: cum clamōre – *з криком*.

Ablatīvus qualitātis *(якості*) вживається завжди з означенням для означення властивості чи якості особи (предмета), нарівні з genetīvus qualitātis. Але якості непостійні або ті, що відносяться до зовнішності, виражаються частіше через *Ablatīvus qualitātis***.**

Однак у деяких випадках *Ablatīvus* і *Genetīvus* вживаються однаково: vir magnā prudentiā (magnae prudentiae) – *муж розважливий*, але laeto anĭmo sum – *я у веселому настрої*. Caesar excelsā fuit statūrā. – *Цезар був високого зросту*.

Позначення місця, простору, часу

Для позначення місця на питання **куди?** у латинській мові вживається:

Accusatīvus *з прийменниками* **in** (у), **ad** (до): in urbem – *у місто*, ad urbem – *до міста*;

Accusatīvus *без прийменника* для назв міст і невеликих островів, а також іменників domus (*дім*), rus (*село)*: Romam – *у Рим*, Rhodum – *на Родос (острів*), domum – *додому,* rus – *у село.*

Для позначення місця на питання **де**? вживається:

Ablatīvus (loci) *з прийменником* **in** (у) або без нього: in urbe – *у місті,* hoc loco – *у цьому місці*, tota urbe – *в усьому місті*, terrā marique – *на землі і на морі*;

Locatīvus (місцевий відмінок) для назв міст, невеликих островів та іменників **domus, rus, humus** (*земля*). Для I, II відмін він збігається з родовим відмінком, а для III відміни має таку ж форму, як *Ablatīvus*: Romae – *у Римі*, Corinthi – *у Коринфі*, Carthagĭne –*у Карфагені*, domi – *дома,* ruri – *у селі*, humi – *на землі*. Назви міст, невеликих островів та іменники **domus, rus, humus** можуть вживатися в *Ablatīvus* без прийменника, при цьому вони означають місце і відповідають на питання **звідки**?: Roma – *з Риму*, Corintho – *з Коринфу*, Lacedaemone – *з Лакедемона*, domo – *з дому*, rure – *з села*, humo – *з землі*.

Для позначення ***пройденого простору*** при дієсловах руху вживається *Accusatīvus*, а також при **patēre** простягатися (на відстань): Caesar circiter milia passuum quattuor progressus. – *Цезар пройшов близько чотирьох римських миль.*

Для позначення ***відстані від одного місця до другого*** вживається *Accusatīvus або Ablatīvus* при дієсловах **abesse, distāre** знаходитись на відстані. Ці відмінки вживаються і при будь-якому дієслові для позначення, на якій відстані щось відбувається.

Zama quinque diērum iter a Carthagĭne abest. – *Зама знаходиться на відстані п'яти днів шляху від Карфагену.* Caesar milia passuum tria ab Helvetiōrum castris castra ponit. – *Цезар розташував табір за три римські милі від табору гельветів*.

Для позначення ***протяжності*** у просторі на питання, якої довжи ни (ширини, висоти, глибини), вживається ***Accusatīvus extensiōnis in spatio*** після прикметників **longus, latus, altus**: fossa decem pedes alta – рів глибиною 10 футів.

Для позначення ***часу*** у латинській мові вживається:

Accusatīvus tempŏris без прийменника або з прийменником **per** і відповідає на питання **як довго**? **протягом якого часу**? Annum iam audis Cratippum. – *Вже рік ти слухаєш Крапіппа*. *Ablatīvus tempŏris* для позначення тривалості дії (питання **протягом якого часу**?) без прийменника або з прийменником **in**. Agamemnon vix decem annis unam cepit urbem. – *Агамемнон ледве за десять років захопив одне місто.*

події (після неї) щось відбулося (***Ablatīvus mensūrae***), рідше вживається Цей відмінок слугує і для позначення, за скільки часу до якоїсь

Accusatīvus. Словосполучення *за три роки до, чи три роки після* можна записати по-латинськи так:

tribus annis ante (post)	tertio ante (post) anno
tribus ante (post) annis	ante (post) tres annos
tertio anno ante (post)	ante (post) tertium annum.

Для позначення, коли щось трапилося, вживається ***Ablatīvus tempŏris*** без прийменника або з прийменником **in.**

Без прийменника вживаються:

– слова, які самі означають час: autumno – *восени*, hieme – *взимку;*

– словосполучення іменника з прикметником, яке викликає уявлення про тривання у часі: prima luce – *на світанку*.

Інші іменники в більшості випадків вживаються з прийменником **in**: in bello – *у час війни*. (за Латинська мова : підручник / за заг.ред.М.Волощук)

Додаток 3

Таблиця відмінкових закінчень

SINGULĀRIS												
Відміна	**I**	**II**		**III**						**IV**		**V**
Рід	f	m	n	приголосний m, f, n		голосний n, (f)		мішаний m, f, n		m	n	f
Nom.	a	us, er, ir	um	різні (m, f)	різні (n)	e, al, ar (n)	is (f)	is, es, x, s (m, f)	s (n)	us	u	es
Gen.	ae	i	i	is	is	is	is	is	is	us	us	ei
Dat.	ae	o	o	i	i	i	i	i	i	ui (u)	ui (u)	ei
Acc.	am	um	um	em	n = Nom.	e, al, ar	im	em	n = Nom.	um	u	em
Abl.	ā	ō	ō	ē	ē	ī	ī	ē	ē	ū	ū	ē
Voc.	= Nom.	e, er	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.

PLURĀLIS												
Відміна	**I**	**II**		**III**						**IV**		**V**
Рід	f	m	n	приголосний m, f, n		голосний n, (f)		мішаний m, f, n		m	n	f
Nom.	ae	i	a	es (m,f)	a (n)	ia (n)	es (f)	es (m,f)	a (n)	us	ua	es
Gen.	ārum	ōrum	ōrum	um	um	ium	ium	ium	ium	uum	uum	ērum
Dat.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Acc.	as	os	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es
Abl.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Voc.	ae	i	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es

☝ **NB!** 1. *Acc. sing.* всіх п'яти відмін у чоловічому та жіночому роді закінчуються на ***-m***, *Acc. plur.* на ***-s***.

2. Іменники середнього роду у II-й, III-й, IV-й відмінах мають особливості: співпадіння форм в однині *Nom. sing., Acc. sing., Voc. sing.* та у множині *Nom. plur., Acc. plur., Voc. plur.*

Крім того *Nom. plur., Acc. plur., Voc. plur.* завжди закінчуються на ***-a***.

3. *Dat.* и *Abl. plur.* в усіх відмінах завжди співпадають.

Додаток 4

Схема утворення часових форм

Основа	Час	Число	Особа	**Indicatīvus**		**Coniunctīvus**	
				actīvum	**passīvum**	**actīvum**	**passīvum**
INFECTUM	Praesens	Sing.	1. 2. 3.	-o(-m) -s -t	-or (-r) -ris -tur	-em (1) -am (2) -es -as -et -at	-er (1) -ar (2) -eris -aris -etur -atur
		Plur.	1. 2. 3.	-mus -tis -nt	-mur -mĭni -ntur	-emus -amus -etis -atis -ent -ant	-emur -amur -emĭni -amĭni -entur -antur
	Imperfectum	Sing.	1. 2. 3.	-(ē)bam (3) -(ē)bas -(ē)bat	-(ē)bar (3) -(ē)bāris -(ē)bātur	-rem -res -ret	-rer -reris -retur
		Plur.	1. 2. 3.	-(ē)bāmus -(ē)bātis -(ē)bant	-(ē)bāmur -(ē)bāmĭni -(ē)bāntur	-remus -retis -rent	-remur -remĭni -rentur
	Futurum I	Sing.	1. 2. 3.	-bo(4) -am(5) -bis -es -bit -et	-bor (4) -ar (5) -bĕris -ēris -bĭtur -ētur		
		Plur.	1. 2. 3.	-bĭmus -ēmus -bĭtis -ētis -bunt -ent	-bĭmur -ēmur -bĭmĭni -ēmĭni -buntur -ēntur		
Основа	**Час**	**Число**	**Особа**	**Indicatīvus**		**Coniunctīvus**	
				actīvum	**passīvum**	**actīvum**	**passīvum**
PERFECTUM	Perfectum	Sing.	1. 2. 3.	-i -isti -it		-erim -eris -erit	
		Plur.	1. 2. 3.	-ĭmus -ĭstis -ērunt		-erĭmus -erĭtis -erint	
	Plusquamperfectum	Sing.	1. 2. 3.	-ĕram -ĕras -ĕrat		-issem -isses -isset	
		Plur.	1. 2. 3.	-ĕrāmus -ĕrātis -ĕrant		-issemus -issetis -issent	
	Futurum II	Sing.	1. 2. 3.	-ĕro -ĕris -ĕrit			
		Plur.	1. 2. 3.	-ĕrĭmus -ĕrĭtis -ĕrint			

Основа	Час	Число	Особа	**Indicatīvus**		**Coniunctīvus**	
				actīvum	**passīvum**	**actīvum**	**passīvum**
SUPINUM	Perfectum	Sing.	1. 2. 3.		PPP + sum es est		PPP + sim sis sit
		Plur.	1. 2. 3.		PPP + sumus estis sunt		PPP + simus sitis sint
	Plusquamperfectum	Sing.	1. 2. 3.		PPP + eram eras erat		PPP + essem esses esset
		Plur.	1. 2. 3.		PPP + erāmus erātis erant		PPP + essemus essetis essent
	Futurum II	Sing.	1. 2. 3.		PPP + ero eris erit		
		Plur.	1. 2. 3.		PPP + erĭmus erĭtis erunt		

1. Ці форми вживаються в I дієвідміні.
2. Ці форми вживаються в II-IV дієвідмінах.
3. Суфікс ***-bā-*** слугує для утворення у I-II дієвідмінах, суфікс - ***ēbā-*** у III-IV дієвідмінах.
4. Ці форми вживаються в I-II дієвідмінах.
5. Ці форми вживаються в III-IV дієвідмінах.

Л І Т Е Р А Т У Р А

Використана література

1. Латинська мова : підручник / за заг.ред.М.Волощук. Вид.2-ге допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 460 с.
2. Паранько Р. Tolle, lege. Практичний курс до християнські латини. Львів : Видавництво Українського католицького унверситету, 2019. 232 с.
3. Ревак Н.Г., Сулим В.Т. Латинська мова (для неспеціальних факультетів). Підручник; видання третє, стереотипне Вінниця : Нова книга, 2011. 440 с.
4. Ухаль М.М. Латинська мова: підручник. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. 320 с.
5. Хайнц А. Латинська мова : навчальний посібник / переклад із польської мови О. М. Кобякова, І. К. Кобякової. Суми : Сумський державний університет, 2020. 143 с.
6. Чакал І.С., Любімова О.В. Латинська мова для студентів факультету іноземних мов. Чернівці : Рута, 2024. 198 с.
7. 500 крилатих висловів : тексти, латино-український словник : англійські, німецькі, французські, іспанські відповідники / В.Д. Литвинов, Л.П. Скорина. Київ : Індоєвропа, 1993. 320с.
8. Deléani S. Initiation à la langue latine et à son système. Manuel pour les grands débutants. Paris : Armand Colin, 2015. 420 p.
9. Le latin sans peine / par C. Desessard. Assimil. Paris : Besson. 1966. 546 p.
10. Petitmangin H. Grammaire latine. Paris : Nathan, 1991. 224 p.
11. Shelmerdine S. C. Introduction To Latin. Revised First Edition. 2007. Focus Publishing. 351 p.

Рекомендована література

1. Звонська Л. Л. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.; За ред. Л. Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
2. Корж Н.Г., Луцька Ф.И. Із скарбниці античної мудрості (словник). Київ : Вища школа, 1994. 351 с.
3. Латинська фразеологія : Словник-довідник / авт.-уклад. П.І. Осипов. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.
4.Литвинов В. Латинсько-український словник : у 4 т. Київ : Наукова думка, Т.1. 2018, 1048 с.; Т.2. 2020, 812 с.
5. Лучканин С. М. Латинські сентенції (крилаті латинські вислови) з історико-літературним коментарем : Навч. пос. із вивчення латин. афоризмів для студентів Інституту філології та історичного фак-ту КНУ імені Тараса Шевченка. Київ : Наук. світ, 2009. 136 с.
6. Петрова Г. Вс. Латинсько-український словотвірний словник. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 880 с.
7. Цимбалюк Ю.В. Відлуння античності. Латинські гасла сучасності Київ : Грамота, 2017. 247 с.

Інтернет-видання:

1. Латинсько-український, українсько-латинський словник / Л. П. Скорина, О. А. Скорина. Київ : Обереги, 2004. 448 с. (Abecedarium). URL: https://archive.org/details/sl0vn20/page/7/mode/2up
2. Лінгвістична енциклопедія. URL: https://linguapedia.info/uk/movi/latyn.html
3. Beginning Latin: Grammar. URL: http://www.usu.edu/markdamen/Latin1000/
4. Cambridge Latin Course. URL: https://www.na5.cambridgescp.com/ https://www.clc.cambridgescp.com/home-clc
5.Learn Latin. URL: https://www.dicts.info/?learn=Latin
6. English-Latin dictionary. URL: https://www.online-latin-dictionary.com/
7.Practice my Latin (матеріали для вивчення латини): URL: https://latinitium.com/

Навчальне видання
(*українською мовою*)

Павлюк Олена Олегівна

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Філологія» освітньо-професійних програм «Мова і література (англійська)», «Іспанська мова і література, англійська мова», «Німецька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Французька мова і література (переклад включно), англійська мова», «Переклад (англійський)»

Рецензент *О. А. Каніболоцька*
Відповідальний за випуск *О. А. Каніболоцька*
Коректор *О. О. Павлюк*